

Zicht

2021 - 2

Tijdschrift voor gereformeerd zicht op politiek en maatschappij

THEMA:

20 jaar na 9/11

14 "De meeste aanslagen zijn nog steeds jihadistisch van aard"

Beatrice de Graaf

26 "We moeten terreur van zijn voedingsbodem beroven"

Ralf Piekenbrock

20 jaar na 9/11

1	Daarom vrezen wij niet <i>Drs. Johannes de Jong en drs. Jan Schippers</i>	BLIKOPENER
2	Heden, 11 september 2021 <i>Dr. Adriaan Neele</i>	BIJBELSTUDIE
6	"The sky is the limit, zo dachten we tot 9/11" <i>Aris van Dijk MSc en Henri Krooneman MA interviewen prof. dr. James Kennedy</i>	INTERVIEW
12	Nederland en Amerika: Samen sterk <i>Column door Pete Hoekstra</i>	FOCUS
14	"Aanslagen in VS luiden nieuwe fase van religieus extremisme in" <i>Dr. Klaas van der Zwaag interviewt prof. dr. Beatrice de Graaf</i>	INTERVIEW
22	"Het groeiende anti-amerikanisme in liberale kringen baart mij zorgen" <i>Mr. Kees van der Staaij</i>	KIJK VANUIT DE KAMER
26	"We moeten terreur van zijn voedingsbodem beroven" <i>Drs. Johannes de Jong interviewt Ralf Piekenbrock</i>	INTERVIEW
31	Fundamentele vrijheden als antwoord op terrorisme <i>Drs. Johannes de Jong</i>	THEMA
44	Naast antithese, heeft politiek ook bruggenbouwers nodig <i>Column door prof. dr. George Harinck</i>	BRANDPUNT
46	Tussen naïviteit en islamofobie <i>Dr. Hans van de Breevaart</i>	POLITIEK KLASSIEK
56	"Zoon Achmed heet nu Benjamin" <i>Henri Krooneman MA interviewt Esther Grisnich MSc en drs. Johannes de Jong</i>	INTERVIEW
66	Waarom gaat de ideologische strijd in de VS ook ons aan? <i>Drs. Henk Jan van Schothorst</i>	WORLDVIEW
72	Golven van emotie: De ontwrichting van de liberale democratie door de opkomst van nieuwe media na 9/11 <i>Jacoline Waaijenberg BA</i>	THEMA
80	Moet Nederland zich meer op Brussel dan op Washington oriënteren? <i>Drs. Gert-Jan Segers en Mr. Diederik van Dijk</i>	KWARTAALSTELLING
82	De NAVO na 9/11: opnieuw en blijvend relevant <i>Harm-Jan Rouwendal MSc</i>	SGP-JONGEREN
88	Godsdienstvrijheid? Weg ermee! Of toch niet? <i>Gerben Veenema LLB</i>	THEMA
98	Van secularisering via politisering naar dialoog? <i>Henri Krooneman MA, Jacoline Waaijenberg BA, dr. Klaas van der Zwaag en dr. Hans van de Breevaart</i>	BOEKENSCHAP
107	Zoet eten, zoet praten <i>Column door Drs. Peter Verheij RA</i>	PERSPECTIEF

Since 2011 the activities of Sallux have been financially supported by the European Parliament. The liability for any communication or publication by Sallux, in any form and any medium, rests with Sallux. The European Parliament is not responsible for any use that may be made of the information contained therein.

Daarom vrezen wij niet...

Dinsdag 11 september 2001. Jihadistische terroristen kaapt vliegtuigen om deze te gebruiken als vliegende bommen waarmee ze dood, angst en verderf zaaiden. Opeens maakte de westerse wereld kennis met een fenomeen waarmee andere landen, zoals Israël, al veel langer 'vertrouwd' waren: aanslagen. Madrid 2004, Londen 2005, Parijs 2015, Brussel en Berlijn 2016, Wenen 2020 en vele andere volgden. De zorg voor veiligheid kreeg prioriteit, al moet gezegd dat het defensiebudget van veel Europese landen nog steeds zorgwekkend karig is.

In 2011 was daar 'gelukkig' de Arabische lente, door velen begroet als een geschenk uit de hemel na de 'war on terror'. Is dit de doorbraak voor vrijheid en gelijkheid in het Midden-Oosten en de islamitische wereld?

Helaas maakte de moslimbroederschap in Egypte subiet een eind aan deze gedachte. In Syrië en Lybië breken burgeroorlogen uit, zo ook in Soedan en Jemen. In deze chaos ontstaat ISIS die een tijdlang grote gebieden controleert in Irak en Syrië en zich mondiaal verspreidt. Haast onopgemerkt door de media worden eeuwenoude christelijke gemeenschappen in het Midden-Oosten gedecimeerd, terwijl westerse regeringen weggijken. In deze editie van Zicht wordt daar de vinger bij gelegd. Uiteraard komen ook andere ontwikkelingen aan de orde.

9/11 vormt een kantelpunt in de geschiedenis. De beelden staan in ons collectieve geheugen gegrift. Wat ons betreft, komt daar nog dit bij: op de woensdagavond daags na de aanslagen, kwamen leden van het Amerikaanse Congres voor een herdenkingsdienst bijeen in de rotunda, de cirkelvormige ruimte van het Capitool. Na een gebed las ds. Lloyd Ogilvie, de kapelaan van de Senaat, Psalm 46: 'A great psalm of comfort and courage. It gives us personal hope and reassures our nation that God is in charge.' 'God is our refuge and our strength, a very present help in trouble. Therefore, we will not fear.' Om te onthouden!

P.S. Deze Zicht is een gezamenlijke uitgave van WI SGP en Sallux. Sallux is het 'Europees WI' waar ook WI SGP lid van is. Op pagina 4 vindt u een uitleg over Sallux en de mogelijkheid om Sallux te steunen. Elke 5 euro gedoneerd aan Sallux verzekert 95 euro subsidie voor haar werk. Vandaar de oproep om Sallux te steunen en zo te investeren in versterking van het christelijk geluid in de politiek in heel Europa.

Jan Schippers
Eindredacteur Zicht

Johannes de Jong,
Directeur Sallux

"Heden, indien gij Zijn stem hoort, zo verhardt uw harten niet, gelijk het geschied is in de verbittering, ten dage der verzoeking, in de woestijn..."
Hebreeën 3: 7-8

Dr. Adriaan Neele, hoogleraar theologie aan het Puritan Reformed Theological Seminary in Utrecht¹

Heden, 11 september 2021

Wat wordt bedoeld met 'heden', 11 september 2021? Vandaag beleven we die dag, en vandaag zal zijn wat we ervan maken. Kan 'heden' ook verwijzen naar de meest recente decennia sinds 9/11, de periode van 2001-2021? Maar deze zijn van gisteren en eergisteren. Het laatste nieuws, de laatste trend, de laatst verstuurde tweet gaan al over zaken die voorbij zijn. Zoiets bijzonders als 'heden' is maar een moment, wetende dat de heerschappij van het nu binnenkort zal eindigen en met het uur afneemt, omdat morgen de dag van vandaag zal ontronen, zoals ook vandaag de dag van gisteren heeft ontroond.

Betekent leven op dezelfde dag ook leven in dezelfde tijd? Zoals Jean-Louis Chrétien opmerkte: "Wie vandaag in de rij staat te wachten om in het theater des levens voor even zelf in de schijn-

werpers te staan, die komt altijd te laat, want het verslag ervan in de krant is dan al verouderd" (*Sous le regard de la Bible*, 2008).

Ons heden is verzadigd, vol van zichzelf – maar hoort het de zorgen die er leven in de samenleving, de weeklacht onder het volk, een leegte, een ruimte, een stilte waar het woord zich kan manifesteren? In ons heden post-9/11 weergalmt de angst, de vrees, de onzekerheid niet van het of, maar het wanneer het onheil opnieuw zal toeslaan. Wat bedoelen we wanneer we het hebben over het 'heden'?

Laten we ons richten op een betrouwbaarder Woord, dat van de Bijbel, om te zien wat 'heden'

¹ Uit het Engels vertaald door Hans van de Breevaart

'Vermaant elkander te allen dage, zolang als het heden genaamd wordt...' (Hebr. 3:13).

betekent, want het spreekt erover, het houdt ons voor hoe we 'heden' moeten begrijpen en biedt een perspectief op de geschiedenis – zelfs die onvergetelijke aanval op de macht, het geld en het leger van Amerika, maar voor velen niet een geestelijke verandering heeft teweeg gebracht moment in de Amerikaanse geschiedenis, 9/11. De brief aan de Hebreeën – dit levende Woord van de levende God die spreekt (*vox Dei*) tot ons, levende mensen na 9/11, biedt ons een richting die van vitaal belang is om te begrijpen wat 'heden' is. De woorden "*Heden, indien gij Zijn stem hoort, zo verhardt uw harten niet ...*" worden toegeschreven aan de Heilige Geest (Hebr. 3:7) en David (Hebr. 4:7), zijn een echo van woorden uit het verleden (Ps. 95:7) — Gods stem in het verleden is Zijn stem in het heden. Bovendien wordt er een les getrokken uit deze woorden: "*Vermaant elkander te allen dage, zolang als het heden genaamd wordt...*" (Hebr. 3:13). Deze vermaning, zolang als het 'heden' genoemd wordt, is een oproep om "*niet af te wijken*" van de levende God (Hebr. 3:12) en naar Zijn stem te luisteren, met deze herinnering van genade, "*Want wij zijn Christus deelachtig geworden*" (Hebr. 3:14). Ontvangers en deelnemers aan de levende Christus, die sterker is dan de dood. Sterker dan dat 'heden' met die blauwe hemel, toen, op die heldere herfstdag in New York, toen veel mensen hun huizen verlieten om naar hun werk te gaan, toen er enkelen erop uittrokken om met hun vliegtuigen dood en verderf te zaaien.

Het *heden* van de oude psalm wordt het *heden* van de brief, was het *heden* van 9/11, en is het onze van *vandaag* wanneer we deze woorden lezen. Maar horen we ook wat er hier gezegd wordt? Want er zal niet altijd een 'heden' zijn. Er zal een dag komen, zoals voor die velen in New York en daarbuiten, zoals er ook voor ons eens een dag zal zijn, dat er geen 'heden' meer zal zijn, omdat de dood er een radicaal einde aan zal maken.

Het heden, terwijl het nog 'heden' genoemd wordt en je Zijn stem wilt horen, is de tijd waarin er nog tijd is. De tijd waarin het nog niet onherstelbaar te laat is, de *tijd die ons dringt* als we willen dat ons leven nog zin en doel heeft. Dat 'heden' staat niet in onze agenda's. Maar het kan elke dag zijn als we maar luisteren naar de stem van God in de Bijbel. Of niet omdat we verhard zijn in onze doofheid als iemand die niet horen wil. Ons heden is niet meer of minder een heden dan dat van mensen uit het verleden of de toekomst, net zoals onze geestelijke geboorte niet meer of minder echt is dan die van mensen uit het verleden of de toekomst. Vandaag is dus de tijd dat het nog dag is om te zien, te luisteren en te begrijpen. Want als het nacht is, houden we op te zien, te luisteren en te begrijpen. Dan zal het een duisternis zijn die al dikker wordt en zich verspreidt als de dikker wordende rook van de instortende Twin Towers. Daarom is het heden een tijd die ons dringt.

Toch is het ook *een tijd van geduld*, Gods grote en onverdiende geduld jegens ons. Augustinus vergeleek de Bijbelse brieven met brieven die aan ons zijn gericht. Brieven die persoonlijk aan ons zijn gericht en de kwesties van leven en dood adresseren. Als ik de Bijbel op deze manier lees, wordt het heden van de psalmist, het heden van de schrijver van de Hebreeën, het he-

INVESTEER IN CHRISTELIJKE POLITIEK IN EUROPA!

Zoals u in deze editie van Zicht kunt lezen zijn we als Sallux meer dan een denktank en een Europese vereniging van gelijkgezinden. Sallux betekent 'zout en licht'. We willen op die manier in de werkelijkheid staan, samen met de mensen waar het om gaat. Daarom geven we de onderdrukten en slachtoffers van geweld een stem waar die gehoord moet worden. We hebben niet gearzeld om meer dan eens naar die situaties toe te gaan om te begrijpen wat zij meemaken.

- Sallux geeft mensen in moeilijke omstandigheden inzicht in hoe zij invloed kunnen uitoefenen op beleid dat hen aangaat.
- Beleidsmakers krijgen daardoor direct inzicht in specifieke situaties en kunnen daarnaar handelen.
- Deze uitwisseling geeft de mensen waar het om gaat moed en legt het fundament voor de oplossing van problemen die ook Europa raken.

Sallux wil deze ervaring verder inzetten. Natuurlijk willen we ook het werk op andere terreinen verder uitbouwen zoals economie, de toekomst van Europa en leven & ethiek. Sallux doet dat samen met Christenen uit Nederland en heel Europa om zo het christelijke geluid in de politiek te versterken. Wilt u dat werk ondersteunen? Sallux is verplicht om 5% fondswerving te bereiken om de overige 95% subsidie te behouden. Elke 5 euro donatie resulteert in 95 euro subsidie. Steun voor Sallux is daarmee een investering met een hoog rendement voor een bijbels gefundeerde stem in Europa.

Uw steun is van harte welkom op rekening:

(IBAN) **NL75RABO0153731095** t.n.v. Sallux te Amersfoort.

Sallux is ANBI geregistreerd. (zie QR code)

Aboneer u op onze nieuwsbrief via de website www.sallux.eu

Wat is Sallux?

Sallux is allereerst het Europees 'WI' van de European Christian Political Movement. Zoals het WI van de SGP hier in Nederland haar bijdrage levert aan christelijke politiek, doet Sallux dat Europa-breed. Tegelijk is Sallux een vereniging waarbij organisaties zoals het WI SGP uit heel Europa bij aangesloten zijn. Samen versterken we de doordenking van het christelijk geluid in de politiek en de samenleving. Zonder verdieping zijn we niet in staat om de bijbelse richtlijnen te vertalen naar beleid en goed geformuleerde uitgangspunten voor christelijke inbreng in het maatschappelijk debat. Zeker in landen zonder een lange traditie van christelijke politiek op een bijbels fundament blijkt ons werk telkens weer zeer welkom te zijn. Als Sallux versterken we positieve ontwikkelingen op dit gebied door gezamenlijke conferenties en publicaties en uitwisseling tussen organisaties.

*Christelijke politiek, toekomst van de EU,
Leven & ethiek, economie & geopolitiek.*

Sallux | de denktank van het
de Europese Christelijke
Politieke Beweging
Bergstraat 33
3811 NG Amersfoort
Nederland

+31 33 3040012

info@sallux.eu

@Sallux_Official

SalluxDenktank

Nu is het de welaangename tijd, ziet, nu is het de dag der zaligheid!" (2 Kor. 6:2).

den van 11 september, en wordt ook ons heden heilige geschiedenis. Deze lezing van de geschiedenis en de Schrift, waarin het zowel een tijd is van geduld als van dringende oproep, hoe confronterend ook, roept een ieder van ons op om onszelf te onderzoeken (Hebr. 3:12-19) en rust te vinden in Christus – Die de dood stierf die Zijn volk verdiende en had moeten sterven, en een leven leidde dat wij hadden moeten leven. In Zijn zelfopofferende liefde nodigt Hij ons geduldig en dringend uit: *"Nu is het de welaangename tijd, ziet, nu is het de dag der zaligheid!"* (2 Kor. 6:2).

Wat wordt bedoeld met 'heden'? Elke keer dat we de Bijbel in geest en waarheid lezen en horen, komt die dag naar ons toe. Met andere woorden, Hij die de Heer van de tijd is, is Hij die deze welaangename of gunstige tijd geeft. Hij komt tot ons zowel in de vorm van een Dienaar, als van het levende Woord – ongeacht wie ik ben. Als je deze dag luistert, hoor dan zijn stem, Christus, de Heiland is *"ons heden geboren"* (Lukas 2:11). Dit Woord, wanneer het in ons geboren is, Christus Zelf, verandert ons door Woord en Geest, en biedt een perspectief op het leven en de geschiedenis – zelfs de historische gebeurtenis van 9/11. Er is een geboorte van betekenis, een nieuwe dageraad. Dat is de enige hoop na 9/11 – *"Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde en in der eeuwigheid"* (Hebr. 13:8).

Tot het moment van de aanslagen dachten velen in het Westen dat we een periode meemaakten van ongelimiteerde groei en vooruitgang. Economisch ging het de wereld steeds beter. Politiek leek de liberale democratie de wind wereldwijd mee te hebben. We beleefden het einde van de geschiedenis, zo waren sommigen zelfs van mening. En toen was daar 9/11. Wat is er sindsdien veranderd? En hoe dienen we dat te waarderen?

Aris van Dijk MSc en Henri Krooneman MA, redactieleden

"The sky is the limit, zo dachten we tot 9/11"

Interview met prof. dr. James Kennedy

ALS U TERUGDENKT AAN DIE BEWUSTE DAG, 11 SEPTEMBER 2001, WELKE GEDACHTEN OF EMOTIES OVERHEERSTEN OP DAT MOMENT BIJ U?

Ongeloof en vervolgens zeer ontgaan. Dit kan niet waar zijn, dacht ik. Deze mensen leven gewoon hun leven, en worden plotseling gekaapt en gedood. We zijn die dag hard getroffen. Ik moest die dag eigenlijk lesgeven in Michigan, maar dat lukte echt niet.

HET KWAM ALS EEN DONDRSLAG BIJ HELLERE HEMEL?

Absoluut. Ik was bij de tandarts, daar hoorde ik dat een vliegtuig was neergestort op het World Trade Centre. Ik was eerst vooral in verwarring, zo van: wat is dat nou? Even later werd ik gebeld door mijn Nederlandse schoonmoeder. 'We hebben zo met jullie te doen,' zei ze. De omvang, de mate van coördinatie: je denkt dat zoiets alleen maar in een thriller kan gebeuren.

Toenemende polarisatie onder Barack Obama en Donald Trump

We hadden tot dat moment allen een bepaalde naïviteit. Vliegtuigmaatschappijen en veiligheidsdiensten waren totaal niet op zoiets voorbereid. Nu lijkt dat wel een ander tijdperk. Onze *mindset* is nu juist dat het risico van aanslagen een werkelijkheid is waar wij rekening mee moeten houden. Wat wij toen dachten dat mogelijk was, spoorde niet met de daadwerkelijke realiteit. Dat is iets wat vaker in de geschiedenis voorkomt: een voorval waaraan we ons aan moeten aanpassen.

AAN WELKE HISTORISCHE PARALLELEN DENKT U DAN?

Kijk, ten diepste gaat elke vergelijking mank. Sommige gebeurtenissen zijn groter, andere kleiner; ze zijn in elk geval anders. Maar de geschiedenis is vol onverwachte wendingen. Ik denk aan de Eerste Wereldoorlog, waar er ook een bepaalde vorm van miscalculatie was, maar denk ook aan de uitbraak van het Covid-19-virus. We waren natuurlijk wel gewaarschuwd door deskundigen dat zoiets zou kunnen gebeuren, maar ons politieke en sociale bestel was hier niet op voorbereid. We werden er alsnog

door overvallen. We denken vaak dat we de dingen in de hand hebben, dat het leven beheersbaar is en dat je alles kan overzien. Maar dat is niet het geval.

KUNNEN WE DUS STELLEN DAT WE OP 9/11 EEN ZEKERE ONSCHULD VERLOREN ZIJN?

Jazeker. Een interessante studie toont aan dat de naïviteit wel verdwenen is, maar dat het in verschillende landen wel verschillend beleefd wordt.¹ In de VS overheerst de gedachte dat we niet voorbereid waren op de *externe* dreiging. In Nederland is er veel meer discussie ontstaan over gevaar van de islam in de eigen samenleving. Dat is dus meer intern gericht.

WAT ZIJN DE OORZAKEN VAN DIE EXTERNE DREIGING, BIJVOORBEELD IN HET LICHT VAN HET AMERIKAANSE BUITENLANDBELEID?

De VS heeft natuurlijk een grote invloed gehad in grote delen van de wereld, en is betrokken geweest bij zaken die anti-amerikanisme of anti-westers denken hebben aangewakkerd. Denk aan de Amerikaanse rol in het Midden-Oosten, en dan met name de aanwezigheid van Amerikaanse soldaten in Saoedi-Arabië. De vraag is natuurlijk wel of de aanslagen ook waren gepleegd als de VS andere keuzes had gemaakt tegenover Saddam Hoessein in Koeweit. Dat is een belangrijke wat-als-vraag. Hoe dan ook zijn de ressentimenten die uit bepaalde geopolitieke keuzes voortvloeiden in de VS niet gezien of gebagatelliseerd. Maar ook zonder het Amerikaans optreden was er al sprake van een ideologische leegte in het Midden-Oosten, die werd opgevuld door islamistische stromingen.

MENSEN DIE TE MAKEN KRIJGEN MET GROF GEWELD KUNNEN EEN POSTTRAUMATISCHE STRESSSTOORNIS (PTSS) OPLOPEN, WAT ZICH UIT IN SPANNING, ONZEKERHEID EN

¹ <https://www.uva.nl/en/content/news/press-releases/2019/09/9-11-one-event-many-meanings.html?cb>

ANGST. KUNNEN WE STELLEN DAT 9/11 DE VS EEN SOORT COLLECTIEVE PTSS BEZORGD HEEFT?

Interessante vraag. Vanuit een klinisch oogpunt kan ik dit niet beoordelen, want dit spitst zich normaal toe op individuen. Wel zijn er traumatische ervaringen die je collectief beleeft en verwerkt – of niet verwerkt. Het gebeurt vaker dat zich catastrofes voordoen waar je als volk bovenop moet zien te komen.

'Die wraak heeft ons in de VS vele jaren bezeten en leidde tot buitenlands activisme.'

Net als bij PTSS zie ik wel bepaalde verschijnselen die in de loop van de tijd veranderen. De eerste gedachte was: er moet wraak genomen worden. Dit mag nooit meer gebeuren. Die wraak heeft ons in de VS vele jaren bezeten en leidde tot buitenlands activisme. Nu is dat effect wel 'uitgewerkt'. Dat zie je ook terug in de terugtrekking uit Afghanistan. Wel zitten we nog altijd in de ban van veiligheidsdenken. Dat gaat nooit weg.

EN DE GROTE SPANNINGEN TUSSEN BEVOLKINGSGROEPEN TEGENWOORDIG...?

Die hebben denk ik meer te maken met andere zaken, zoals de economische crisis van 2008. Maar in brede zin geldt wel: de wereld is minder zeker geworden. Het onderlinge vertrouwen neemt af. Dat maakt het denken in complotten makkelijker. Men redeneert dan: als 9/11 kon gebeuren, waarom is QAnon dan ook niet waar?

KUNT U IETS VERDER INGAAN OP DE INVLOED VAN DIE ANDERE FACTOREN, ZOALS DE CRISIS IN 2008?

Veel mensen hebben geleden aan de economische crisis. Men vroeg zich af, wie zat te slapen? Was het goed dat er zoveel geld naar banken en

andere financiële instanties vloeide? Rond deze periode heeft zeker een verschuiving plaatsgevonden. Het hing samen met de opkomst van zowel rechts- als links-populisme. Het vormt denk ik het einde van de Republikeinse partij als de partij van zakenbelangen en bedrijven. Ook was er groot onbehagen over hoe president Obama met de crisis is omgegaan. Dit alles heeft bijgedragen aan een veel sterkere polarisatie. Binnenlandpolitieke vraagstukken, ook over de plaats van de islam en de rol van de elite, is dus veel meer te herleiden naar die periode rond 2008 en het presidentschap van Obama.

KORTOM, ONDER OBAMA HEEFT DE POLARISATIE EEN HOGE VLUCHT GENOMEN?

Het is complex. De vraag rond het waarom van aanslagen plaats gaat over de decennia vóór 2001. Pas daarna kwam de pijn van de eindeloze oorlogen. Dat leidde tot de vraag of de VS wel in al die landen moet zijn. Die onvrede heeft ook bijgedragen aan de opkomst van Trump. Maar wat ook meespeelt is een culturele tweespalt; de *clash* tussenitaire en populistische politiek.

WAT WAREN DE MOTIEVEN VAN DE VS OM OP HET WERELDTONEEL TE OPEREREN? SPEELT ER BIJVOORBEELD EEN GERECHTIGHEIDSMOTIEF OF EEN UTOPISCH MOTIEF, NAMELIJK DE WERELD WAT BETER WILLEN MAKEN? EN IS DAT NA 9/11 VERANDERD?

Er bestaan altijd verschillende impulsen waarom de VS naar buiten treedt. Eén ervan is idealistisch. Maar dat is nooit de enige: ook welbegrepen eigenbelang – of niet zo goed begrepen eigenbelang – speelt een rol. Onder president Trump is het idealistische motief grotendeels van de hand gewezen. Dat wordt onder Biden voorzichtig weer opgepakt – maar wel voorzichtig.

'Onder president Trump is het idealistische motief groten-deels van de hand gewezen. Dat wordt onder Biden voorzichtig weer opgepakt – maar wel voorzichtig.'

Dan bedoel ik het idee dat wij de politieman van de wereld zijn, of de internationale rechtsorde moeten verdedigen. Tegelijkertijd is orde in de wereld ook in het belang van Amerika zelf. Je zou kunnen zeggen: eigenlijk was Trump helemaal niet zo goed in *Realpolitik*, omdat hij de Amerikaanse belangen niet gediend heeft. Maar hij heeft korte metten gemaakt met de idee dat VS er moet zijn voor de wereld, en moet interveniëren op een manier waarop andere landen ermee gebaat zijn. Overigens heeft Trump zich wel sterk gemaakt voor godsdienstvrijheid, en kreeg Assad raketten te verduren vanwege de gasaanval op burgers. Dus het idealisme was niet helemaal weg.

IN HOEVERRE IS DE MAATSCHAPPELIJKE VERDEELDHEID, OOK ONDER PRESIDENT TRUMP, DAN TERUG TE VOEREN OP 9/11? WELKE OORZAAK-GEVOLGANALYSE IS DAARVOOR NODIG OF MOGELIJK?

Dat is een interessant, maar moeilijke vraag. Alles is met alles verbonden, maar er is geen rechte lijn. Als je een verband wil zoeken, denk ik aan een teleurstelling over het beleid van president Bush jr. Veel republikeinen hadden een gevoel van: dit is niet het soort republikanisme dat onze belangen echt goed vertegenwoordigt. Men constateerde dat het buitenlandbeleid niet werkte. Duizenden militairen waren gesneuveld, ontelbaar veel veteranen raakten getraumatiseerd. Maar waarvoor? Deze sentimenten

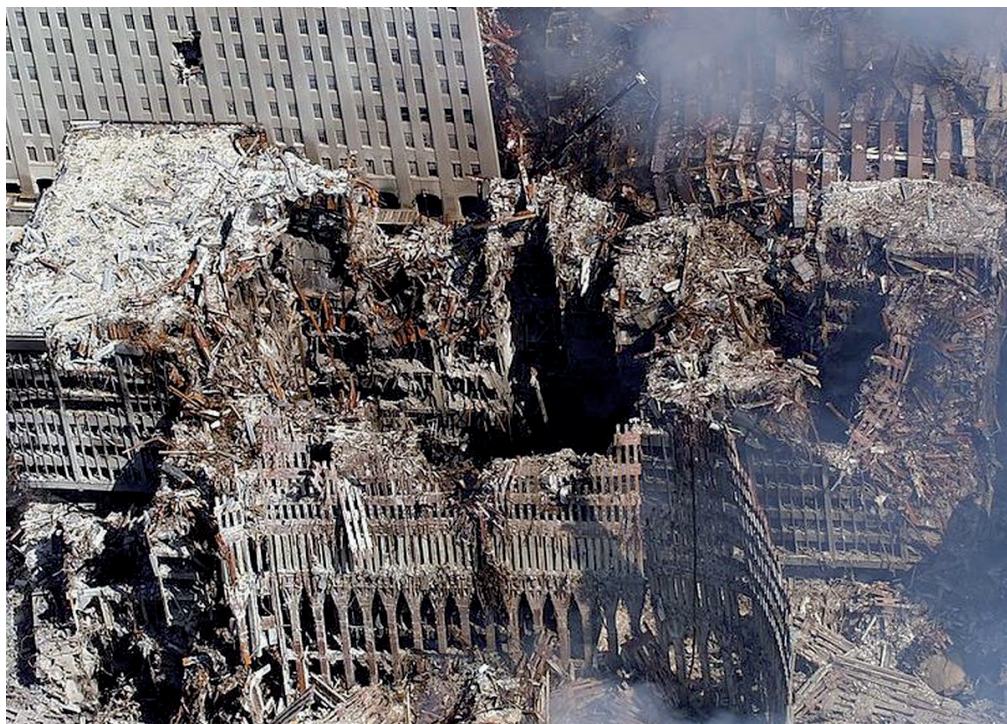
droegen bij aan een groter wantrouwen tegenover het klassiek Republikeinse *establishment*. Maar de huidige verdeeldheid is nog meer een reactie op het presidentschap van Obama, en de gevoelde (of reële) dreigingen die daarmee samenhangen.

DAN ZIJN WE DUS WEER TERUG BIJ PRESIDENT OBAMA. GAAT HET DAN OOK OVER DIENS LIBERALE AGENDA?

Ja, en over de verschuivingen onder zijn bewind richting libertijns-links. Demografische veranderingen spelen tevens een rol. Een en ander begon al onder de latere Bush-jaren te kantelen, maar werd pas echt zichtbaar onder Barack Obama. Obama en ook Clinton belichaamden nog een soort elitaire benadering van de politiek. Heel anders dan Bernie Sanders. Zowel binnen de Democraten als de Republikeinen is een anti-elitaire houding ontstaan, die nu echter vooral bij de Republikeinen dominant is.

NU 9/11 ALWEER TWINTIG JAAR ACHTER ONS LIGT, KUNNEN WE ER OOK MET ENIGE HISTORISCHE DISTANTIE NAAR KIJKEN. HEEFT DEZE EPISODE HET EINDE INGELUID VAN AMERIKA ALS ENIGE WERELDMACHT?

Opnieuw is het antwoord: ja en nee. Nee, in de zin dat de opkomst van grootmachten als India en vooral China sowieso wel had plaatsgevonden, dus ook zonder 9/11. Maar wat je wel kan zeggen, is dat Amerika niet sterker uit de conflicten van 9/11 is gekomen. De Irakoorlog is niet goed geweest voor Amerikaanse reputatie en macht. We hebben niet altijd een goede keuze gemaakt over waar en hoe te interveniëren. Maar ook bondgenoten weten niet altijd meer waar ze aan toe zijn. De langere-termijnlogica ontbrak. Ik zie het jaar 2001 wel als het hoogtepunt van de Amerikaanse macht in de wereld.

Wat restte van de trotse torens van het WTC

Rusland was nergens, Poetin was nog maar amper aangetreden. De houding van China was anders. Democratie en democratische waarden werden nog door veel landen 'beleden'. Die wereld bestaat niet meer.

WELKE ROL HEBBEN KERKEN IN DE VS VERVULD IN DE JAREN NA 9/11?

Er was aanvankelijk wel een korte tijd van extra bloei en belangstelling voor de kerken. Daarna zijn we teruggegaan naar oude model. Het trauma was dus niet van dusdanige aard dat het heeft geleid tot structureel meer kerkgang. Een positieve en solidaire aanwezigheid van kerken in hun eigen buurten en gemeenschappen bestond ook al voor 9/11.

WELKE GEESTELIJKE LESSEN ZIJN ER OOK VANDAAG NOG TE TREKKEN UIT 9/11?

Tot 2001 was zowel in linkse en rechtse kringen het idee dat het niet op kon. Er zou steeds meer vrijheid en rijkdom zijn, en iedereen zou zich voegen naar onze waarden en meningen. Maar dat heeft iets van hoogmoed en zelfoverschatting. We dachten dat we onkwetsbaar waren, met alle excessen van dien. Dat is niet helemaal weg, maar 9/11 is wel een wrange en gewelddadige herinnering dat we de wereld niet naar onze hand kunnen zetten. Dat we ook alert moeten zijn op andere stemmen. Dat we die in acht moeten nemen, als waarschuwing of dreiging, maar ook als mogelijkheid of kans. We moeten in elk geval niet denken dat alleen wij het goed doen. *The sky is no longer the limit.*

Nederland en Amerika: Samen sterk

Vanaf het Eerste Saluut, in 1776 afgevuurd op Sint Eustatius als verwelkoming van de Amerikaanse onafhankelijkheid, naar de Tweede Wereldoorlog, en tot op heden: de historische vriendschap tussen de Verenigde Staten en het Koninkrijk der Nederlanden heeft de tand des tijds doorstaan. Tijdens mijn verblijf als ambassadeur in Nederland heb ik vele locaties bezocht die direct verband hielden met deze belangrijke gebeurtenissen. Mijn vrouw Diane en ik namen deel aan tientallen evenementen waarbij we de offers herdachten en de successen vierden die we samen hebben bereikt. De ervaringen die onze naties de afgelopen meer dan 200 jaar gedeeld hebben, zijn bijzonder en moeten worden gekoesterd.

Bijna twintig jaar geleden deelden we een angstaanjagend afschuwelijke gebeurtenis: de gruwelijke aanslagen van 11 september op Amerikaans grondgebied door radicale jihadisten. Ondanks de bekende terreurdreiging schokten de creativiteit en stoutmoedigheid van de terroristen ons allen. Bijna 3000 mensen stierven op die dag. Het Amerikaanse volk zal nooit de enorme steun uit de hele wereld vergeten. Als ambassadeur was ik verheugd een speciaal dankwoord te kunnen richten tot het Nederlandse volk voor het terzijde staan van de Verenigde Staten.

Twee decennia na 9/11 gaat de strijd om wereldwijde dreigingen tegen het Westen door. Afghanistan, de thuisbasis van Al-Qaida, was sinds de aanslagen op de VS een strijdtoneel waar Amerikaanse, Nederlandse en ande-

re geallieerde militairen hun leven lieten of gewond raakten. De prijs is hoog geweest. Vandaag bekijkt het Westen opnieuw hoe het zijn burgers het beste kan beschermen tegen terrorisme en hoe het deze dreiging kan elimineren. Gedurende deze tijd is de Nederlandse en Amerikaanse vriendschap op de proef gesteld, maar zij is standvastig gebleven.

Dit is belangrijk omdat het Westen elke dag wordt geconfronteerd met nieuwe dreigingen. Rusland, China, Iran, Noord-Korea en niet-statelijke actoren hebben de internationale omgeving complexer en gevaarlijker gemaakt. Deze actoren hebben, samen met anderen, toegang tot een breed scala van instrumenten om ontwrichtend op te treden. Staatsactoren hebben altijd de mogelijkheid om hun militaire macht te versterken. Deze strategie wordt zowel door Rusland als China omarmd. Iran en Noord-Korea zijn gericht op de ontwikkeling van kernwapens en raketcapaciteiten.

Staatsactoren sluiten zich aan bij niet-statelijke actoren die ontwrichtende strategieën omarmen. Misinformatie en kunstgrepen, het corrumperen van verkiezingen en hacken zijn allemaal mogelijke tactieken die deze spelers kunnen gebruiken. Niet-overheidsactoren kunnen zich bij deze tactieken aansluiten en gewelddadige strategieën omarmen met lowtech en soms hightech wapens. Voor sommige van deze groepen is niets uitgesloten van potentieel gebruik. Het engste scenario tenslotte is dat natiestaten hun buitenlandbeleid 'uitbesteden' door middelen en capaciteiten te delen met niet-statelijke actoren. Dit soort acties bij volmacht vindt over de hele wereld plaats.

De scenario's die ik heb geschetst zijn ernstig. Maar het goede nieuws is dat het Westen – de Verenigde Staten en Nederland – in het verleden met even ernstige bedreigingen is geconfronteerd. En samen hebben we ze verslagen. Dat betekent niet dat we zelfgenoegzaam kunnen zijn. Integendeel, we moeten uiterst waakzaam zijn. We moeten investeren in nationale veiligheid. We moeten proactief zijn. We moeten strategieën ontwikkelen en uitvoeren die ons veilig en welvarend houden. Want vrijheid is niet gratis.

Zoals 9/11 heeft aangetoond, is vrede en veiligheid nooit vanzelfsprekend. Maar de geschiedenis bewijst dat wanneer we samenwerken, we kunnen bereiken wat gedaan moet worden.

Pete Hoekstra, van 10 januari 2018 tot en met 17 januari 2021. Ambassadeur van de VS in Nederland.

Een van de meest opvallende veranderingen in de wereld na 9/11 is de geweldsexplosie als gevolg van terroristische aanvallen van radicale moslims. Zij vonden hun inspiratie mede in de gedachte van een radicale verlossing. Is deze hype over haar hoogtepunt heen? "We lijken aan het einde te zitten van de zogeheten vierde golf, die van het 'heilig terrorisme' zoals experts het noemen, maar ondanks de opkomst van nieuwe vormen van terrorisme zijn de meeste aanslagen in de wereld zijn nog steeds jihadistisch van aard." Aldus de Utrechtse historicus en terrorisme-expert Beatrice de Graaf

Dr. Klaas van der Zwaag, redactievoorzitter

"Aanslagen in VS luidden nieuwe fase van religieus extremisme in"

In gesprek met prof. dr. Beatrice de Graaf

Voor haar nieuwe boek *Radicale verlossing. Wat terroristen geloven*, interviewde prof. De Graaf 23 terroristen in Nederland die veroordeeld zijn voor terrorisme gerelateerde misdrijven, van uitreizen naar het Kalifaat, tot het verspreiden van terroristisch gedachtengoed of het voorbereiden van een terroristische aanslag.

De context is die van 9/11, de opkomst van het wereldwijde jihadisme, de Arabische Lente en het Kalifaat, de technologie (opkomst van internet en social media) en de nieuwe geopolitieke omstandigheden, zoals de nieuwe chaos van de *War on Terror*, de oorlogen in Irak en Syrië en de vluchtelingencrisis.

Grootmoefti van Egypte Sheikh-Ahmed-Al-Tayeb veroordeelde onthoofding van Samuel Paty

De aandacht van de wereldopinie voor de universele gewelddadige jihad werd vooral gevestigd door aanslagen van 9/11, aldus De Graaf. "De merknaam Al-Qaeda was toen in één klap gevestigd, maar de organisatie was daarvoor al actief natuurlijk." Internet heeft een versnellend effect gegeven aan het scheppen van een platform voor terroristen om hun ideeën van een zuiverder islam te verbreiden. Uit het onderzoek van De Graaf blijkt dat de huidige generatie haar radicale ideeën en beelden nagenoeg uitsluitend via digitale kanalen heeft opgedaan.

Haar stelling in het boek is dat we de transcendente, religieuze drijfveren van de jihadisten serieus moeten nemen. Veel van hen maken zich schuldig aan terrorisme gerelateerde misdrijven in de hoop dat ze zo hun 'tekort' kunnen opheffen, en 'punten' verdienen, 'loon' voor het hiernamaals. Het is de meest snelle weg naar een "radicale verlossing", aldus de titel van het boek. Maar hoe zit dat dan precies, wat bezielt deze mensen?

HEILIGE STRIJD

De Graaf heeft zich al eerder beziggehouden met ons denken en onze omgang met het kwaad. In haar boek *Heilige strijd* (2017), met als ondertitel *Het verlangen naar veiligheid en het einde van het kwaad*, stelt zij dat het denken en spreken over "het kwaad" weer helemaal terug is. De postmoderne trend om al het transcendente te laten varen is met 9/11 en de opkomst van het populisme gekenterd. Na de aanslagen van 2001 is de wereld in de greep van angst gekomen en is er de roep om veiligheid gekomen die zo doorgeslagen kan worden dat weer andere vrijheden in gevaar komen.

De christen weet dat het eind van het kwaad ten diepste van Hogerhand komt, zo betoogt De Graaf in dit boek. Zij stelt dat het seculiere denken over veiligheid en dreiging tekortschiet, zowel in de liberaal-optimistische, als in de conservatief-wraakzuchtige variant. Er is dringend behoefte aan een alternatieve religieus-theologische interpretatie van veiligheid, die ook oude,

kerkelijke papieren heeft. Die bestaat in de paradoxale erkenning dat de mens enerzijds geneigd is tot alle kwaad en ten onder kan gaan aan zijn tekort, terwijl anderzijds het kwaad toch juist overwonnen is en christenen zouden mogen weten dat er een einde aan komt. Vanuit die gedachte waarschuwt De Graaf in dit boek voor te 'seculiere', ondoordachte maatregelen tegen het kwaad, waardoor er een vermeerdering en verergering van het onheil komt. Populistische opvattingen gaan gepaard met het zaaien van angst en haat, ze benadelen minderheidsgroepen en ondermijnen het vertrouwen in de democratische rechtsstaat. En ze kunnen zelf ook tot radicalisering en nieuwe vormen van extremisme leiden, zoals uit de motivatie van veel aanhangers van rechtsextremistische groeperingen en netwerken inmiddels wel is gebleken.

Het hedendaagse veiligheidsdenken is in potentie totalitair, gericht op volledig risicomanagement. Angst en onzekerheid worden erdoor vergroot, en woede en polarisatie gevoed. Wanneer we daar in meegaan, vergeten we dat veiligheid slechts één waarde is die moet worden verdedigd; het gaat naast het handhaven van orde en het bieden van veiligheid toch ook om recht en gerechtigheid, en om de mogelijkheid in vrijheid en gelijkheid te kunnen leven. Noch de focus op zonde en tekort alleen, noch het willen vastklampen aan maakbaarheid en een naïef idee van aardse veiligheid helpt ons uiteindelijk verder, zo betoogde De Graaf al in 2017.

EINDTIJD

Uit haar boek *Radicale verlossing* blijkt dat dit inzicht ook op de omgang met terrorismegedetineerden van toepassing zou kunnen zijn. Jihadistische terroristen ontwikkelen volgens De Graaf een radicale en dynamische visie op de geschiedenis, waar een strijd tussen goed en kwaad zich afspeelt en terroristen het middel-

punt van die strijd vormen. Zij helpen de eindstrijd en eindtijd een handje. Hun gewelddaden zijn onderdeel van een heilsgeschiedenis, waarvan zij de aanzeggers of zelfs voltrekkers zijn. De tegenstanders worden gezien als demonen, zelf worden de strijders door engelen en wonderen bijgestaan. Kenmerkend voor veel jihadistten is volgens De Graaf dat zij op zoek zijn naar een hogere zin, naar transcendente betekenis voor hun geweld. Zij groeiden vaak nominaal als moslim op, waarbij ook de ouders weinig aan hun religie deden, zo blijkt uit de levensverhalen die De Graaf optekent. Er deed zich vaak een specifieke 'plotwending' in hun leven voor die te maken had met een idee van verlossing, niet alleen van eigen zonden maar ook van hun gemeenschap die in een benarde positie in deze wereld zou verkeren. Voor de meesten voltrok hun radicalisering zich in een "punt des tijds". Ze kwamen ineens in de ban van heilige ideeën over bevrijding en verlossing en traden een spiritueel landschap binnen waarin zij meteen al werden uitgenodigd een rol te spelen. Jongeren liepen soms vast in een zondig, westers leven en wilden een nieuw begin maken, verlost van hun oude leven. Ze gingen vaker naar de moskee en beterden hun leven. Men kwam vervolgens in aanraking met radicale jihadistische websites, die een directe toegang tot het paradijs voorspiegelden als zij de strijd van de jihad voerden in naam van Allah. Iemand zei: "Want dat is het mooiste wat je als moslim kan overkomen, sterfen voor Allah, daarmee verdien je punten."

DRIELUIK

Het gaat om een drieluik van gevoeld tekort, zelfgekozen overgave en strijd en dan tot slot de verlossing en beloning, zo zet De Graaf uiteen. Cruciaal voor deze interpretatie van de islam is dat in het oordeel van Allah de slechte daden tegen goede worden weggestreept. In de ogen

van de door haar geïnterviewde terrorismeveroordeelden is met name het martelaarschap een extreme daad van boetedoening met als doel verlossing. Maar pas op: ook dan weet men nooit absoluut zeker of iemand in de hemel komt. Opvallend is dat veel jihadististen nauwelijks kennis hadden van de religieuze geschriften en dus niet op basis van de Koran tot hun acties wilden overgaan, zo lezen we bij De Graaf. Het was eerder een drang om heel praktisch iets te doen, waarbij vervolgens de hoop op een radicale verlossing hen dreef tot hun daden. Bovendien versterkte de idee van een heilige strijd psychologisch de eigen waarde. De gruweldaden van Assad tegen moslims vormden een belangrijke aanleiding voor Nederlanders om naar Syrië af te reizen en daar de 'goede strijd' te strijden. Maar ook deze goede strijd was hard en wreed. Volgens een radicaal jihadistisch blad was het niet alleen toegestaan om het bloed van de ongelovige te vergieten, maar ook om diens welvaart af te nemen.

TELEURSTELLING

De meeste terrorismeveroordeelden die De Graaf sprak, behoorden tot de lichterding die in 2011-2013 naar het Midden-Oosten was vertrokken. Opvallend is vervolgens in dit licht van extreem hoge verwachtingen en de teleurstelling die de jihadististen in Syrië en andere landen ondervonden, zo blijkt uit het boek van De Graaf. Men zag daar de corruptie van de leiders, de onderlinge strijd en wedijver en de wreedheid van de strijd. Hun dromen leken uiteen te spatten, zeker nadat de mensen voor wie ze daar de strijd hadden willen voeren, zelf juist alleen geïnteresseerd waren om naar het Westen te vertrekken. Jihadisten zagen dat de strijd voor Allah niet zo zuiver en heilig was als ze op YouTube gezien hadden. Hun daden werden door de eigen achterban ook niet erkend of gesteund, wat weer

een flinke deceptie opleverde. Het gevolg: jihadististen traden uit en heroriënteerden zich op hun positie en toekomst. De Graaf sprak Indonesische ex-jihadisten die vertelden hoe met name de kritiek van moslimleiders om geen onschuldige moslims te treffen, zoals Bin Laden ISIS verweet, hard aan kwam. In de gevangenissen, in Indonesië, of Nederland (waar ze haar interviews uitvoerde) kwam men tot zichzelf en kon men zich als het ware voor het hoofd slaan door zo naïef zoveel op het spel te zetten. Van de geïnterviewden gaven twintig aan dat ze eraan zaten, er "nooit aan hadden moeten beginnen", of dat "het niets heeft uitgehaald." Niemand had bovendien de radicale verlossing zelf beleefd. En de populatie gedetineerden was natuurlijk ook de groep die uit eigen beweging was teruggekeerd naar Nederland. Overigens sprak De Graaf wel familieleden van een omgekomen jihadist, die tot aan het laatste aan toe met hun broer in contact waren, dat ook die strijder zich meer uit wanhoop dan uit hoop op verlossing uiteindelijk doodvocht. De Graaf bespreekt in haar boek ook andere organisaties, zoals Boko Haram in Nigeria, die ongeletterde, laagopgeleide jongeren de aardse en hemelse beloning in het vooruitzicht stelde. Ze joegen hen de stuipen zo op het lijf dat ze er niet meer uit eigen beweging uit konden breken. Maar ook rechts-extremistische groeperingen komen aan de orde. Sinds 9/11 is het aantal rechts-extreme geweldsuitbarstingen jegens moslims, maar ook jegens Joden, toegenomen, wereldwijd en ook in Nederland, aldus De Graaf. Vooral na de vluchtelingenstromen naar Europa in 2015 was dat het geval. In 2013 werden er in Nederland 55 gewelddadigheden jegens moskeeën gerapporteerd, in 2016 waren dat er 72. In het rechts-extremisme gaat het om de zuivering van de volksgemeenschap, gericht tegen vermeende elites en bevolkingsgroepen die als bedreigend worden gezien. Het taalgebruik is

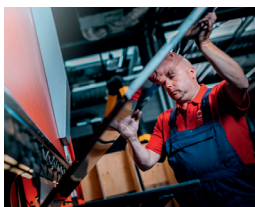
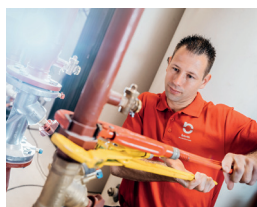

Uitspraken van populisme leiden tot radicalisering en nieuwe vormen van extremisme, aldus Beatrice de Graaf

raciaal en vaak antisemitisch. Ook daar speelt het verlangen naar zuivering, bevrijding en verlossing –van het eigen tekort of dat van de gemeenschap– een rol. De vraag is bij rechtsextremisme nog wel hoe radicale verlossing zich tot die andere drie 'r-woorden' verhoudt die De Graaf als motief vanuit de literatuur benoemt: *revenge* (wraak), *renown* (roem), en *reaction* (reactie). Daar zou nog meer onderzoek naar moeten worden gedaan. Wel is het soms opvallend hoe bij bepaalde rechtsextremisten, bijvoorbeeld onlangs bij de aanslagpleger in Atlanta (die streed tegen de zonde van seksuele verleiding onder meer), rechtsextremisme en extreem-orthodoxe christelijke denkbeelden samengaan.

IS HET ISLAMITISCH EXTREMISME, ZOALS DAT NA 9/11 LOSBARSTTE, NIET EEN 'HYPE' DIE NU OVER HAAR HOOGTEPUNT HEEN IS? WE HOREN TOCH VAN WEINIG AANSLAGEN, ZEKER IN EUROPA.

"Dat klopt, veel experts wijzen naar de zogeheten golf-theorie van Rapoport, en dat zou betekenen dat we aan het einde van de vierde golf zitten. Dat is de golf van heilig terrorisme, waarbinnen jihadisme zoals dat aangezwengeld werd door grote organisaties als Al-Qaeda en IS en hoofdmoot van uitmaakt. Dat neemt niet weg dat het merendeel van de aanslagen in de wereld nog jihadistisch van aard is en het jihadisme nog steeds een grote dreiging is in deze wereld. Er worden, ook in Nederland, nog steeds mensen met jihadistische sympathieën opgepakt, dus dit gevaar is echt nog niet voorbij. Het verschil met twintig jaar geleden is wel dat met het uitschakelen van Bin Laden en het oprollen van het Kalifaat in het Midden-Oosten de dreiging van grote, georganiseerde aanslagen voorbij lijkt te zijn. Wat je nu echter wel hebt, is dat in de schaduw ervan als het ware parasitair zich recht-extremistische aanslagen voordoen. Er zijn verschillende incidenten geweest in Duits-

TECHNOLOGY WITH A SMILE

De Barth Groep helpt bedrijven om optimaal te presteren door het creëren van duurzame en technologische oplossingen. Wij realiseren en onderhouden totaalinstallaties, voeren inspecties en keuringen uit, leveren plaatwerkoplossingen en ontwikkelen en automatiseren machines voor verschillende industrieën. Onze kracht ligt in het aanpakken van multidisciplinaire projecten.

Kijk op www.barthgroep.nl voor meer informatie.

SINDS 1935
HUISMAN
keukens | sanitair | doe het zelf

Passie
voor vakmanschap

WWW.HUISMANALBLASSERDAM.NL

Huisman Keukens & Sanitair | Voltastraat 1 | 2952 AW Alblisserdam | 078-6932541 | info@huismanalblisserdam.nl

land en de Verenigde Staten, gevoed door angst voor de islam en ontvolking. Europol en de FBI waarschuwen voor een toename van rechtsextremistische netwerken, *hate crime* en concrete aanslagen. Ook de NCTV noemde dit als een reële dreiging in zijn laatste dreigingsbeeld."

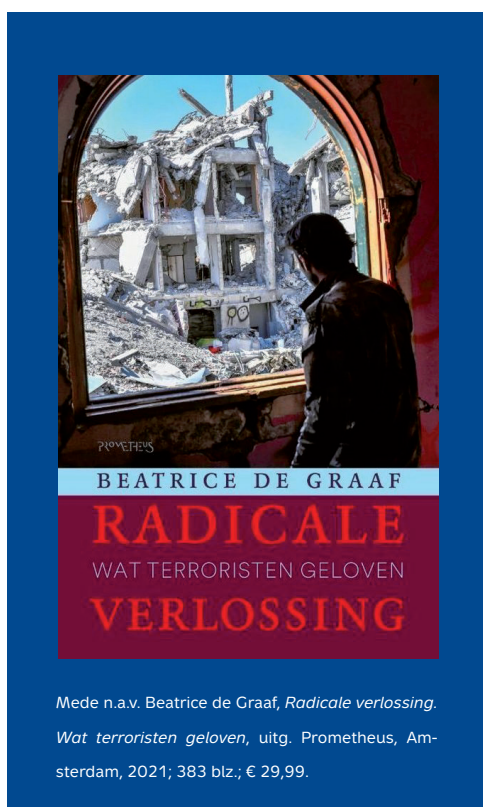
IS DE WERELD NA 9/11 INGRIJPEND VERANDERD OF ZIJN DE AANSLAGEN -TERUGKIJKEND- MAAR EEN RIMPELING IN HET WERELDGEBEUREN GEWEEST?

"Of het een rimpeling is, kunnen we pas over een langere periode zeggen. Voor nu zie ik deze periode wel als een sleutelmoment, niet alleen het moment van de aanslagen, maar ook het samenvallen met de opkomst van internet en social media in de jaren na 2001. Waren de eerste golven van terrorisme aangezwengeld door machinegeweren en televisie, nu kan iedereen zijn radicale opvattingen en eigen explosieven via internet in elkaar knutselen. '9/11' is een kantelpunt geweest."

VEEL JIHADISTEN KWAMEN ONTGOOCHELD TERUG NA HUN STRIJD IN HET MIDDEN-OOSTEN. WREEDHEID, INTERNE CONFLICTEN TUSSEN MOSLIMS EN CORRUPTIE VAN DE LEIDERS WAREN HIERVOOR MEDEVERANTWOORDELIJK. IS HET NIET TIJD DAT DE ISLAMLEIDERS ZICH OPENLIJK UITSPREKEN TEGEN GEWELD IN NAAM VAN RELIGIE?

"Dat gebeurt al steeds, tal van islamitische voorlieden, geestelijke leiders, imams, in Nederland, maar bijvoorbeeld ook de Grootmoefti van Egypte hebben onlangs nog de moord op Samuel Paty veroordeeld. De koning van Marokko, die onder Marokkanen toch een behoorlijk gezag geniet, heeft eerder al gezegd dat moslims die geweld in naam van Allah gebruiken naar de hel gaan. Wat zij ook zien, en wat mij ook opviel, is dat veel jongeren die radicaliseren dat toch ook doen vanuit een vorm van geestelijke nood. Ze

lopen met zichzelf vast, voelen zich tekortschieten op allerlei fronten, en ervaren een enorm persoonlijk tekort. Wat de jongeren die ik sprak mij daarover vertelden is dat ze daarna stuk liepen op het feit dat ze helemaal geen zekerheid vonden of kregen dat ze in de hemel zouden komen of op het goede pad zouden hebben gezeten. Integendeel, het ging van kwaad tot erger. Ze komen vervolgens op internet in de ban van terroristische organisaties of radicale predikers die hen een gewelddadige uitweg bieden, en hen voorspiegelen dat je punten kunt scoren door je aan te sluiten bij een terroristische beweging. Met alle gevolgen van dien, zowel voor henzelf als voor de samenleving die zij door hun gewelddadige acties hard hebben getroffen."

"Het groeiende anti-amerikanisme in liberale kringen baart mij zorgen"

Reactie van mr. Kees van der Staaij, fractievoorzitter van de SGP in de Tweede Kamer

WELKE ONTWIKKELINGEN HEEFT U WAARGENOMEN IN HET NEDERLANDSE AMERIKA-BELEID NA 9/11, EN HOE BEOORDEELT U DIE?

De terreuraanslagen op 9/11 hadden een gigantische en dramatische impact. Achteraf zou je

kunnen stellen dat die dag het einde inluidde van de 'wittebroodsjaren' na de val van de Berlijnse Muur, waarbij het Amerikaanse wereldleiderschap onaantastbaar was (of althans leek). Tot op de dag van vandaag dreunen de gevolgen van 9/11 na, ook inzake het Nederlandse Ameri-

kabeleid en binnen de internationale politiek in bredere zin.

De eerste maanden en jaren na 9/11 werden, ook in Nederland, gekenmerkt door een sterk gevoel van solidariteit en lotsverbondenheid. De internationale consensus was dat er samen fors opgetreden diende te worden tegen de islamitische terreur. Er mocht geen tweede 9/11 komen. Daarom werd in de VS, maar ook in Nederland de beveiliging van onder meer overheidsgebouwen zoals de Tweede Kamer drastisch opgeschroefd. Dit alles stond aan de basis van een zekere 'securitisatie' van de samenleving.

Solidariteit met de VS uitte zich concreet in intensieve samenwerking van ons land met de VS en binnen de NAVO op het vlak van defensie en inlichtingen. Nederland nam deel aan de oorlog in Afghanistan en in Irak, en toonde zich op die manier een trouwe én kundige bondgenoot van de VS. Een unieke bijdrage leverde Nederland in de vorm van de veelgeprezen '3D-aanpak' waarbij middelen voor defensie, diplomatie en ontwikkelingssamenwerking in samenhang met elkaar werden ingezet.

Hoewel het parlement altijd in meerderheid instemde met militaire inzet, klonken er van meet af aan ook kritische geluiden. Niet alle Kamerfracties waren altijd overtuigd van de noodzaak, legitimiteit of effectiviteit van gewapend optreden. Dat gold voor de strijd tegen Al-Qaida en de Taliban in Afghanistan, maar meer nog voor de oorlog tegen dictator Saddam Hoessein in Irak. Deze politieke scheidslijnen zijn in de afgelopen twee decennia steeds dieper en afgetekender geworden. In de loop van de tijd is de Nederlandse houding tegenover Amerika kritischer geworden. Onder meer de uitzichtloze (burger)oorlog in Irak droeg hieraan bij, maar zeker ook het als onvoorspelbaar ervaren presidentschap van Trump. Meer en meer ontstond de roep om ons

niet meer te laten 'inpalmen' door de VS, en om als Europese Unie minder afhankelijk te worden van de Amerikaanse veiligheidsparaplu. De SGP heeft de Amerikaanse kritiek op onze achterblijvende defensie-investeringen altijd terecht gevonden, maar vindt dat een grotere onafhankelijkheid van Europa op dat terrein gepaard kan en moet gaan met een blijvend sterke oriëntatie op de VS als één van onze oudste, sterkste en meest betrouwbare bondgenoten.

KAN AMERIKA VOORAL TERUGZIEN OP EEN RIJKE HISTORIE, OF HEEFT HET LAND VOLGENS U NOG STEEDS 'DE TOEKOMST'?

De VS heeft ontegenzeggelijk een zeer rijk en roemrucht verleden. De toekomst is voor ons mensen verborgen. Hoogstens kunnen we op basis van historische en huidige trends een aantal scenario's bedenken.

Nuchter beschouwd is de rol van de VS als wereldleider niet zomaar uitgespeeld. Het land heeft een ongelooflijk omvangrijke economie en loopt nog altijd voorop in kennis, wetenschap en innovatie. De VS kent een sterke democratische traditie, rustend op een solide grondwet met die beroemde 'evidente waarheden' van vrijheid en gelijkheid van alle burgers.

Tegelijk zal de VS waarschijnlijk niet langer de enige, absolute wereldmacht zijn. Met name China is een fundamentele 'systeemconcurrent' die de wereld(politiek) naar haar eigen hand wil zetten. Daartussenin fluit ook de EU haar deuntje mee, evenals grote machten als Rusland, India, Brazilië, Australië en Canada.

Hoe de toekomst van de VS eruitziet zal mede afhangen van de inspanningen in de VS om enerzijds economisch concurrerend te blijven middels innovatie, banen en vernieuwing van de infrastructuur, en anderzijds sociale kloven te overbruggen tussen arm en rijk, wit en zwart en (vooral) conservatief en progressief. Wat mij be-

**Word vriend van het CIDI.
Uw steun is hard nodig. Juist nu!**

Het Centrum Informatie en Documentatie Israel (CIDI) is een onafhankelijke Nederlandse stichting, die onlosmakelijk betrokken is bij Israel. Het CIDI komt op voor het recht op vrede en veiligheid in Israel en het Joodse volk, waar ook ter wereld.

Uw steun is hard nodig voor ons werk. Voor 50 euro per jaar, belastingaftrekbaar, bent u Vriend van CIDI. Vrienden ontvangen onze Israel Nieuwsbrief en uitnodigingen voor onze activiteiten. Ga naar www.cidi.nl/steun-cidi/ voor meer informatie.

CIDI centrum
informatie en
documentatie
ISRAEL

CIDI
Postbus 11646
2502 AP Den Haag
Nederland

treft mogen alle politici in de VS, zowel Republikeins als Democratisch, zich geroepen weten te doen wat nodig is om zich in te zetten voor de onderlinge vrede.

EUROPA LIJKT DE VS STEEDS MEER DE RUG TOE TE KEREN. BESTAAT DAAR REDEN TOE?

Nee. Een volwassen Europa, dat op militair vlak meer op eigen benen staat, hoeft de VS zeker niet de rug toe te keren. Integendeel, die kan zelfbewust en zelfverzekerd de handen met de VS ineen blijven slaan, om samen de uitdagingen van de 21e eeuw het hoofd te bieden. Het groeiende anti-amerikanisme ook in liberale kringen in Nederland en Europa, baart mij zorgen. Dan vraag ik me af of men 'Normandië' of 'Arnhem' al vergeten is, als tastbare symbolen van een bondgenootschap dat in de geschiedenis zijn weerga niet kent. Er zijn politici die maar wat graag zouden zien dat de EU de NAVO verdringt of zelfs vervangt als veiligheidsverbond. Maar dat is onnodig, onwenselijk en onrealistisch.

WAT IS VOLGENS U HET BELANG VAN DE TRANS-ATLANTISCHE BAND IN ONZE TIJD, OOK IN HET LICHT VAN DE GEZAMENLIJKE UITDAGINGEN WAAR AMERIKA EN EUROPA ZICH VOOR GESTELD ZIEN?

Ik noemde al de opkomst van China: daarin moet de EU niet los van de VS 'freewheelen' maar intensief samen op trekken. Het islamitische terrorisme, en het daarmee gepaard gaande risico op vluchtelingenstromen en migratie vanuit het

Midden-Oosten en Noord-Afrika, is een andere blijvende uitdaging die noopt tot solide samenwerking. Ook voor een effectief maar realistisch klimaatbeleid is die trans-Atlantische band van belang.

Daar komt bij dat de EU zo haar eigen interne problematiek heeft. Het is niet eenvoudig om 27 verschillende kikkers, met elk hun eigen belangen en wensen, in één kruiwagen te houden. De EU is primair een economisch samenwerkingsverband, en moet van die kern niet te ver afwijken. Anders kan de trein ontsporen. Als het gaat om de EU als 'oplossing voor alles' ontbreekt nogal eens die nederigheid en realiteitszin. De vraag is: willen we op de VS kunnen terugvallen mocht het in Europa echt misgaan? Kortom, maak nieuwe vrienden, maar houd oude vriendschappen in stand.

WAT IS UW PERSOONLIJKE 'BAND' MET DE VERENIGDE STATEN?

Als Kamerlid bezocht ik de VS een aantal keer. Bijvoorbeeld voor een bezoek aan de Verenigde Naties in New York. Dat helpt je het land te leren kennen en begrijpen, maar is altijd ook een mooie gelegenheid om juist Nederlandse collega-reisgenoten op een andere manier te spreken. Zo had ik in de VS mooie gesprekken met – toen nog senator – Wopke Hoekstra. Een voorgenomen bezoek aan de VS in het kader van onze speerpunten leven, gezin en krijgsmacht, ging afgelopen jaar helaas niet door vanwege de coronapandemie. Hopelijk gaat het er gauw weer van komen.

Bestrijding van terreur is belangrijk. Daders dienen opgespoord, hun netwerken blootgelegd. Daarvoor is intensieve samenwerking op Europese schaal vereist. Maar we moeten tegelijk ook oog hebben voor de oorzaken van terreur. Waaraan ontlenen degenen die zich lenen voor het plegen van aanslagen hun inspiratie? Welke diepere gevoelens gaan daarachter schuil?

Drs. Johannes de Jong, directeur van Sallux, denktank van de *European Christian Political Movement*

"We moeten terreur van zijn voedingsbodem beroven"

Interview met Ralf Piekenbrock, algemeen secretaris Familien Partei (ECPM lidpartij) en bestuurslid Sallux

Ralf Piekenbrock (1965) kwam in 1985 bij de politie van het Duitse Nordrhein-Westfalen. Na het behalen van zijn tweede staatsexamen zat hij achtereenvolgens bij de gespecialiseerde eenheden, de afdeling georganiseerde misdaad en ten slotte voor de Staatsveiligheid in Dortmund (*Duitse Staatsveiligheid houdt zich bezig met misdaden die de veiligheid van het land in gevaar brengen. Daaronder vallen ook terreur-misdaden, JdJ*).

KUNT U UW EERDERE BETROKKENHEID BIJ DE STRIJD TEGEN HET TERRORISME IN DUITSLAND TOELICHTEN? HOE BENT U DAARIN BETROKKEN GERAAKT EN WAT ZIJN UW ERVARINGEN?

Als hoofd van de afdeling "Erkennenden Fahndung", die deel uitmaakt van de Staatsveiligheid, was het een van mijn taken om kennis op te doen, resultaten te verduidelijken en onderzoeksmaatregelen te nemen tegen (politiek ex-

Rechts-extremisme

tremistisch) rechts gemotiveerde en/of linkse criminaliteit. Dit omvat met name alle terreinen van terrorisme, ooit begonnen met de PKK en later kwamen Al-Qaida en IS meer op de voorgrond.

Het was een bevestiging van mijn eerdere werk toen het verantwoordelijke hoofd van de staatsveiligheid in Dortmund mij vroeg of ik het beheer van deze afdeling wilde overnemen. Voor mij persoonlijk was het destijds een zeer uitdagende taak om bij dit pilot project betrokken te zijn. Je moet weten dat het grootste deel van het werk in de staatsveiligheid tot dan toe bestond uit bijna puur administratieve functies. Nu is er voor het eerst een brede mogelijkheid ontstaan om belangrijke informatie direct ter plaatse bij de verschillende dadercomplexen te krijgen. De werkerterreinen waren erg complex en gevarieerd het is daarom moeilijk om wat ik heb mee-

gemaakt in meer detail te beschrijven. Rechts terrorisme is vaak op het eerste gezicht herkenbaar, stompzinnig en over het algemeen geleid door weinig intelligente personen die grotere groepen aansturen. Door tijdig inzicht in hun structuren kunnen door extreem-rechts geplande acties voorkomen worden door gebruikelijk en verborgen politiewerk. Op het gebied van islamistisch gemotiveerde terreur ligt dat veel moeilijker. Potentiële en daadwerkelijke islamistische terroristen leven en opereren meestal in zogenaamde parallelle werelden, waar niet-moslims, Duitsers en vooral politieagenten zeer snel opgemerkt worden. Telefonische surveillance of observaties zijn veel moeilijker dan in andere situaties, en het gebruik van zogenaamde VE's (undercover politieagenten) is onmogelijk en het gebruik van informanten erg moeilijk.

Jihadis

U GAAT NU BIJDRAGEN AAN DE STRIJD TEGEN HET TERRORISME OP EUROPEES NIVEAU. WAT GEBEURT ER OP DIT NIVEAU EN WAT IS UW ROL?

Mijn partij, de *Familienpartei* van Duitsland, die ook vertegenwoordigd is in het EU-parlement, wil in alle opzichten bijdragen aan een beter Europa. Een Europa dat het leven samen sociaal aanvaardbaarder maar ook veiliger maakt. We hebben een Europa nodig dat, wanneer we te maken hebben met verschillende nationaliteiten en culturen, ervoor zorgt dat we een sterke gemeenschap worden die de verschillen van mensen accepteert en mensen en hun directe omgeving, het gezin, centraal stelt bij alle beslissingen. We moeten christelijke waarden als barmhartigheid, gerechtigheid en recht in praktijk brengen (zoals Psalm 33:5 het zegt: 'God houdt van recht en gerechtigheid') om de terreur van zijn voedingsbodem te beroven. Dat gaat veel verder

dan Europa, want we moeten de vlucht-oorzaken bestrijden. Met mijn ervaring en achtergrondkennis geef ik politiek advies.

Vanuit een meer pragmatisch oogpunt moeten we met betrekking tot de huidige strijd tegen terrorisme de verschillende verschijningsvormen beter herkennen en onderscheiden. Waar is het terrorisme dat vanuit het buitenland wordt beheerst en aangestuurd door bepaalde organisaties, wie zijn de mensen die zich hier laten radicaliseren of optreden als zogenaamde 'slapers'? Waar en waarom ontstaan dergelijke kernmerken bij individuele daders? Die laatste behoren naar mijn mening tot de gevaarlijkste omdat dit vooraf niet te signaleren is door het monitoren van structuren. In die situaties komt het op de samenleving als geheel aan om alert te zijn.

Inzet van EUROPOL alleen is niet voldoende. Hier het hoofdkantoor in Den Haag

Voor terrorisme dat ontstaat of wordt gecontroleerd vanuit bepaalde structuren hebben we betere Europese samenwerking nodig. Dat betekent dat we uniforme incidentmanagementsystemen nodig hebben bij de betrokken diensten en politie-eenheden in de Europese lidstaten. Als hoofd van onze interne partijcommissie voor de standaardisatie van maatregelen voor binnenlandse veiligheid en terrorismebestrijding, zal ik met mijn team eerst de verschillende benaderingen van de politie-instellingen in de landen samenbrengen. We vatten samen hoe de eerdere uitwisseling van relevante gegevens werkt en waar precies de zwakke punten liggen die duidelijk nog aanwezig zijn (zie Anis Amri et al.). Op basis van deze analyse moet een concept gemaakt kunnen worden voor een effectie-

vere uitwisseling van gegevens en kennis tussen de EU-landen. Kortom, we hebben een systeem voor vroegtijdige waarschuwing nodig dat in heel Europa werkt. Het is de bedoeling om onze resultaten via ons parlementslicid Helmut Geuking in het Europees Parlement en richting de Commissie te presenteren.

HOE HELPEN UW WAARDEN U IN DIT MOEILIJKE WERK?

De goddelijke deugden van geloof, liefde en hoop omvatten barmhartigheid en Gods liefde voor recht en gerechtigheid. Hieruit put ik ook mijn kracht om met een grote verscheidenheid aan levenssituaties en moeilijk werk om te gaan. Ik ben er vast van overtuigd dat elke stap, hoe klein ook, die ons dichtert bij de christelijke waar-

den brengt, betekent dat de terreur terrein verliest.

HOE MOET DE EU ALS GEHEEL VOORUITGANG BOEKEN OP DIT GEBIED EN TERRO-RISME EFFECTIEVER STOPPEN?

Ik heb het al aangeroerd. We moeten allereerst de oorzaken van terrorisme bestrijden, niet alleen in onze lidstaten, maar vooral in die landen waar bittere armoede, sociaal onrecht en politieke of religieuze dictaturen mensen als slaven onderdrukken.

Daarnaast, zoals aangegeven, hebben we betere voorwaarden nodig voor eenvormig optreden van de veiligheidsdiensten in de EU. EUROPOL is hier zeker niet voldoende. Wat nodig is, is dat er van land tot land er een goede overdracht is van de relevante kennis en informatie tussen veiligheidsdiensten. Dit is de enige manier om snel en consequent te reageren op een potentiële aanval.

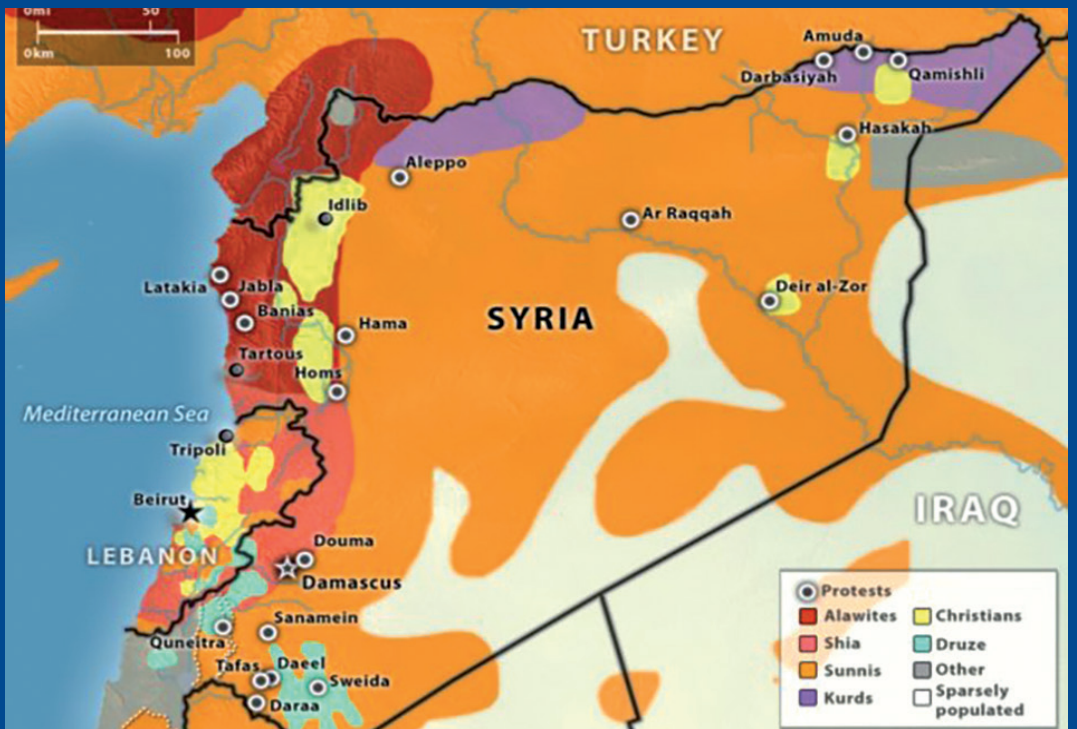
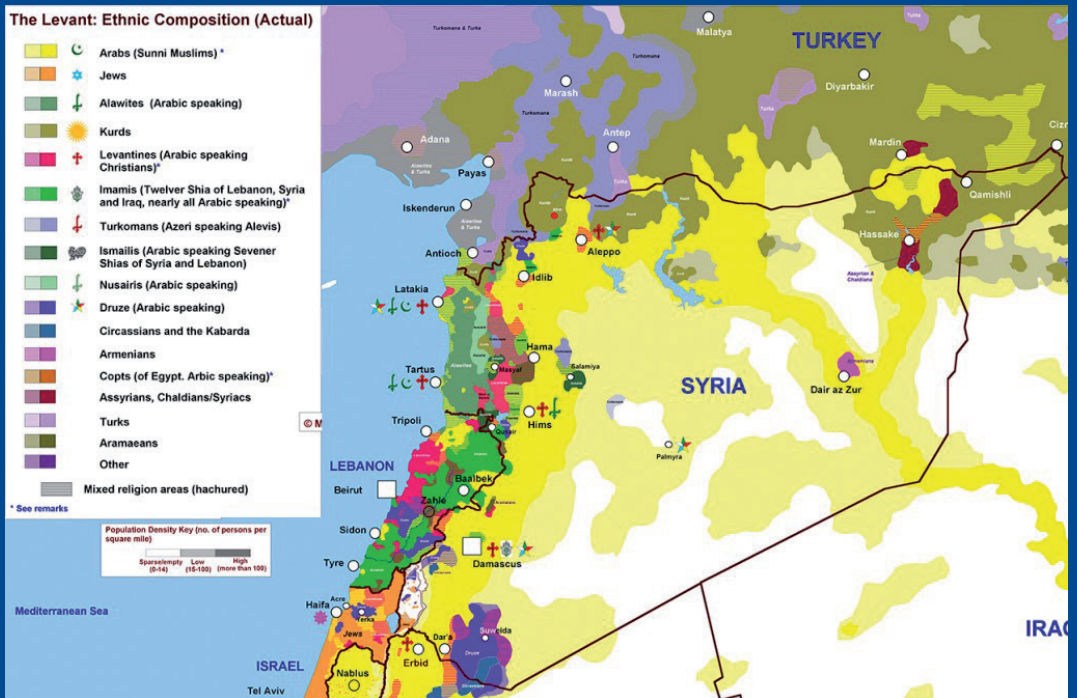
Een betere uitrusting van politie en inlichtingendiensten, hen de nodige bevoegdheden geven en een betere samenwerking tussen veiligheidsautoriteiten in Europa is dringend nodig. Maar dat alleen is niet genoeg, de oorzaken liggen dieper. Het is niet voldoende om bestaande branden altijd goed te kunnen blussen, we moeten ons afvragen waarom het zo vaak brandt. Op het gebied van extremisme of terreurpreventie is het doel om potentiële brandhaarden te identificeren voordat de brand uitbreekt en ervoor te zorgen dat deze groepen mensen minder vatbaar zijn voor radicalisering.

Hiervoor hebben we twee bouwstenen nodig, preventie en deradicalisering:

(1) Bij preventie gaat het vooral om jongeren die nog niet geradicaliseerd zijn en die benaderd kunnen worden door extremisten. Er

moet naar hen worden geluisterd en we moeten sneller zijn dan de extremisten, hun problemen serieus nemen, een hulpaanbod doen en ze aan onze samenleving binden. Natuurlijk moeten we dan de extremistische ideeën en ideologieën tegengaan. Nog belangrijker is dat we focusen op de oorzaken van frustratie, drang en geweld die de achterliggende emoties zijn. Als we dat doen creëren we de basis voor positieve sociale banden. Het is de taak van de EU om richting te geven, prikkels te creëren, verschillende benaderingen te combineren en eventueel te betalen voor preventie.

(2) Bij deradicalisering gaat het om een andere doelgroep, zij die al geradicaliseerd zijn. Hier moeten kansen geboden worden om uit te stappen en te re-integreren. We hebben het over cognitieve deradicalisering en deradicalisering van het gedrag. Beide vormen van aanpak moeten in alle lidstaten van de EU uitgevoerd kunnen worden. Binnen de EU moeten we standaard verschillende programma's van deradicalisering opzetten. Enerzijds zijn er de zogenaamde interventies, die gericht zijn op degenen die cognitief geradicaliseerd zijn maar nog niet gewelddadig zijn geworden, die afstand moeten doen van hun overtuigingen. Een ander programma zijn de drop-out programma's voor leden van illegale en gewelddadige groepen die twijfelen en overwegen om uit te stappen. Exitprogramma's moeten niet alleen de exit voorbereiden, maar ook helpen bij de uitvoering en verdere ondersteuning. Het laatste punt dat overal in de EU moet worden ingevoerd, is dat er een goed nazorgtraject komt voor veroordeelde terroristen die in de gevangenis zijn gederadicaliseerd en hun straf hebben uitgezeten.

Te vaak wordt internationale politiek gestuurd door de belangen van landen die als onze bondgenoten worden gezien. Helaas wordt daarbij al te vaak voorbij gezien aan de inderdaad soms complexe situatie ter plekke, in dit geval die in Syrië en Irak. Het wordt tijd, zo betoogt de auteur op basis grondige studie en zijn ervaringen als ooggetuige, om onze politiek primair te laten leiden door christelijke waarden. Niet uit idealisme, maar omdat dat een veel realistischer uitgangspunt vormt voor vrede dan die van de huidige politiek.

Drs. Johannes de Jong, directeur van Sallux

Fundamentele vrijheden als antwoord op terrorisme

Op 24 mei 2014 werd het Joods Museum in Brussel onder vuur genomen met vier doden tot gevolg.¹ Het was de eerste islamistische terroristische aanslag in Europa die gepleegd werd door iemand die teruggekeerd was uit Syrië. De terrorist in kwestie, Mehdi Nemmouche, beweerde verbonden te zijn aan ISIS. Rond dezelfde tijd rukte ISIS op in Syrië en kreeg de gebieden rond Raqqa stevig in handen (waarmee het de 'hoofdstad' van ISIS zou worden). Vervolgens veroverde ISIS grote delen van Irak en Syrië en beging een genocide tegen de Yazidi's en Syri-

ac-Assyrische bevolking² van Irak. Vanaf dat moment besloten westerse landen om gezamenlijk ISIS te verslaan en militair in te grijpen in Irak en Syrië. Vanaf eind 2014 tot en met 2017 vond parallel aan de ontwikkelingen in Irak en Syrië er een golf van aanslagen plaats in Europa waarvan de meerderheid gerelateerd was aan ISIS. Pas in 2018 verminderde de intensiteit en de frequentie van deze aanslagen terwijl ISIS teruggedrongen werd in Syrië en Irak. Dit artikel betoogt dat terrorisme en aanverwante problemen alleen effectief bestreden kunnen worden als we

de samenhang tussen 'hier' en 'daar' goed begrijpen en op basis van onze waarden ernaar handelen.

DE REALITEIT VAN MINDERHEDEN IN IRAK

Als Sallux kregen we een unieke blik op deze gebeurtenissen toen we in 2014 besloten om te samenwerken met Syriac-Assyrische en Yazidi organisaties ter plaatse en hun vertegenwoordigers in Brussel. Wij konden niet hulpgoederen sturen of andere materiele hulp realiseren. Wel konden we onze ervaring met advocacy en ons netwerk in Europa richting de EU en lidstaten met hen delen. Zodoende konden we deze getroffen volken helpen om effectief te communiceren met en toegang te krijgen tot de relevante beleidsmakers. Dit was ook voor de beleidsmakers behulpzaam die hierdoor direct inzicht kregen in wat er zich afspeelde aan de grond in Irak en Syrië zonder afhankelijk te zijn van de communicatie vanuit Ministeries van Buitenlandse Zaken of de European External Action Service. Ons primaire doel was door bruggen te bouwen tussen 'daar' en 'hier' ervoor te zorgen dat er steun kwam waarom daadwerkelijk gevraagd werd. Dat betekende ook dat we bereid waren te luisteren naar de concrete politieke en militaire vragen van deze bevolkingsgroepen. In dat opzicht hebben we geconstateerd dat voor grote groepen christenen daar veiligheid een serieuze vraag was die door westerse christenen te gemakkelijk terzijde werd en wordt geschoven. 'Sterk staan in geloof door de storm heen' of 'de Bijbel is ons enige wapen' zijn slagzinnen voor een westers christelijk publiek en geen weergave van de daadwerkelijke noden en vragen in Irak en Syrië. Wat keer op keer terug kwam in zowel Irak als Syrië was de noodzaak voor gelijke politieke en juridische rechten. Mede door de inzet van Sallux en enkele andere organisaties (m.n. in de VS) wordt deze gemeenschap nu in het wes-

ten niet alleen meer gezien als een religieuze maar ook als een etnische minderheid waardoor ze in Europa en de VS beter op de kaart staan dan in 2014. Echter de realiteit in Irak was en is dat de Syriac-Assyrische gemeenschap desondanks niet serieus genoeg wordt genomen. Er was en is geen directe westerse steun voor hun zelfverdedigingseenheden. Dat is een groot probleem dat het voortbestaan van deze gemeenschap bedreigt. Door het gebrek aan directe westerse steun zijn hun zelfverdedigingseenheden afhankelijk van andere (geo)politieke spelers zoals Iran en (via de Koerdische KDP) zelfs Turkije. Deze afhankelijkheid komt mede doordat christenen hier niet grootschalig over deze realiteiten geïnformeerd worden omdat dit niet past in het beleid van relevante westerse organisaties. Hierdoor is er vanuit het westen ook te weinig druk op beleidsmakers op dit cruciale punt van de zelfverdediging en veiligheid. Het gevolg is dat terroristen daar (en elders) wel degelijk hun doelen bereiken en ook telkens weer de boodschap krijgen dat christelijke gemeenschappen een gemakkelijk doelwit zijn.

NOORD-OOST SYRIË

Het bleek al snel dat er een aanzienlijk verschil was en is tussen Noord-Irak en Noord-Oost Syrië als het ging om de positie van de christenen in de regionale samenleving. De voornaamste reden was het feit dat de Syriac Union Party een mede-grondlegger was van het Autonome Zelfbestuur Noord-Oost Syrië (Autonomous Administration North East Syria (AANES)). Als een coalitie van Koerdische partijen, Syriac Union Party en Arabische stammen hadden de mensen van Noord-Oost Syrië een eigen bestuur en zelfverdediging op seculiere basis opgezet waarin alle bevolkingsgroepen een gegarandeerde plek hadden in het bestuur en het militaire commando. De militaire structuur zou later bekend wor-

Militairen van SDF bij kerkdienst

den als 'Syrian Democratic Forces'. De Syriac Military Council is een van de mede-oprichters van de SDF en garandeert daarmee de militaire aanwezigheid van Syriac-Assyrische christenen in de SDF. Door de gegarandeerde politieke en militaire rol van de historische christelijke gemeenschappen in de SDF is er een wezenlijk verschil met Irak in dat opzicht. Niet alleen is dit multi-etnische bestuur uniek in de regio maar ook het feit dat de gelijkwaardigheid van man en vrouw en godsdienstvrijheid daadwerkelijk zijn ingevoerd. De gelijkwaardigheid van man en vrouw is zodanig ingevoerd dat alle politieke en bestuurlijke posities niet alleen verdeeld zijn over ethniciteiten maar ook een man/vrouw balans realiseren. Je kunt daar een lokaal of regionaal bestuur vinden waarin bijvoorbeeld een Arabische vrouw, een Koerdische vrouw en een Syriac/Assyrische man gezamenlijk de leidende

posities hebben. Daarnaast wordt er door onderwijs en gericht beleid deze gelijkwaardigheid ook breed bevorderd.³ Godsdienstvrijheid werd gerealiseerd en dat betekent dat niet alleen de historische Syriac-Assyrische kerken volledige vrijheid hebben maar dat er ook nieuwe kerken ontstaan van bekeerde Moslims. Dit zijn gemeenten die in alle openheid samenkomen. Zelf hebben we als Sallux de kerk van Kobane bezocht die met name uit Koerdische bekeerlingen bestaat en nog in 2019 een groter kerkgebouw opende.⁴ Niet voor niets heeft USCIRF in 2020 en 2021 aanbevelingen gedaan aan de VS om AANES te versterken.⁵

DE STRIJD TEGEN ISIS EN DE TURKSE INVLOED OP WESTERS BELEID

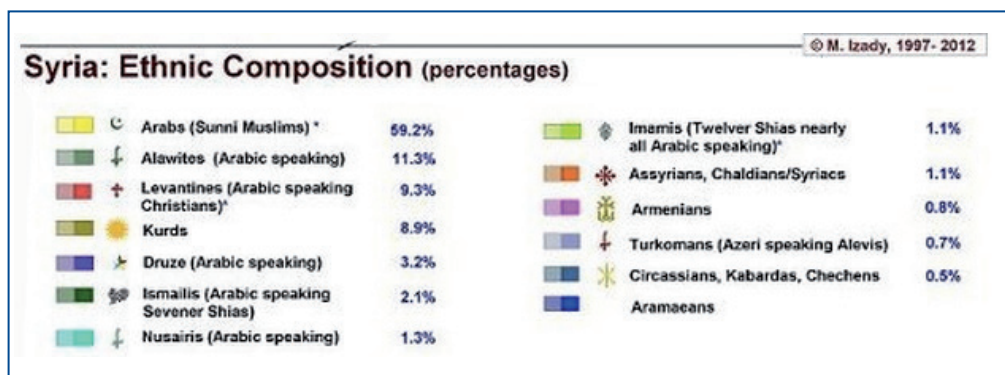
Al in 2014 waren de meeste van deze feiten over Noord-Oost Syrië duidelijk bij de beleidsmakers.

In 2014 was het ook duidelijk dat het niet mogelijk was om ISIS in Irak te verslaan zonder deze ook in Syrië te verslaan aangezien de meest belangrijke ISIS bases in Syrië gelegen waren. Tenslotte was het duidelijk dat het niet mogelijk was om ISIS te verslaan in Syrië zonder samen te werken met de mensen van Noord-Oost Syrië en hun SDF. Tegen die tijd was het ook al bekend bij de meest relevante beleidsmakers dat Turkije ISIS steunde. De steun aan de SDF is echter tergend langzaam op gang gekomen. De VS hebben de eerste stappen gezet en heel langzaam de steun opgevoerd, Europa sloot zich veel later hierbij aan. Welbeschouwd was en is dit niet uit te leggen. Westerse beleidsmakers weigerden effectief te zijn tegen ISIS en hebben daarmee de bevolkingen in zowel Europa als Irak en Syrië veel langer dan noodzakelijk blootgesteld aan terreur. De SDF vond bij de bevrijding van Manbij in Noord-Syrië laptops van ISIS met informatie over (geplande) aanslagen in Europa. Aanslagen in Europa werden gecoördineerd vanuit noord-Syrië en dankzij de SDF zijn er aanslagen verijdeld of voorkomen.⁷ Eerdere en betere samenwerking met de SDF had veel meer leed kunnen voorkomen. De reden dat dit niet gebeurde was dat het hele westerse beleid in Syrië afgestemd, was op Turkije en de belangen van Erdogan. Daarom steunde Nederland extremistische groepen die door Turkije geselecteerd waren.⁸ Een Clingendael rapport maakt het glashelder dat Turkije bepaalde wie westerse steun kreeg en wie niet.⁹ Uiteindelijk gaf Nederland wel (peperdure) luchtsteun om de SDF bij te staan tegen ISIS maar weigerde om SDF militairen verband, nachtzichtkijkers- of pick-ups te verstrekken. Die gingen op aanwijzing van Turkije echter wel naar extremisten die op grote schaal mensenrechten schonden terwijl de Nederlandse regering daarvan op de hoogte was.¹⁰ Deze zelfde extremistische groepen hebben in

2018 en 2019 op instigatie van en met militaire steun van Turkije gebieden die deel waren van AANES aangevallen (Afrin (begin 2018) en de noordflank van Noord-Oost Syrië (eind 2019)). Pas rond de invasie van Afrin stopte de Nederlandse steun aan deze groepen.¹¹ In totaal werd 35 miljoen euro uitgegeven aan deze groepen die verantwoordelijk zijn en waren voor de vervolging van christenen en yazidi's, onderdrukking van vrouwen, invoering van de sharia en criminele terreur in de gebieden onder hun controle.¹² Kortom, exact het tegenovergestelde van AANES en SDF en exact het tegenovergestelde van wat het Nederlandse beleid formeel wilde bereiken in Syrië.

Dit was niet alleen Nederlands beleid, dit was ook Europees beleid. Het Europese beleid met betrekking tot Syrië was en is meer gefocust op goede banden met islamistische regimes die de Syrische crisis hebben verergerd (Turkije) en voortgezet (Iran) dan het ondersteunen van diegenen die in ieder geval een serieus begin hebben gemaakt met datgene wat de EU beweert te willen bereiken in Syrië.

Al in 2015 stelde de Europese Raad als hoogste EU orgaan dat: "De EU onderstreept het belang van het behoud van het multi-etnische, multireligieuze en multi-confessionele karakter van de Syrische en Irakese samenlevingen. (...) De EU zal empowerment van vrouwen en hun volledige en effectieve deelname integreren als een hoofddoelstelling (...). Duurzame politieke oplossingen of effectieve strategieën tegen terrorisme en gewelddadig extremisme kunnen niet worden nagestreefd zonder de actieve deelname van vrouwen aan deze inspanningen. De EU zal bijzondere aandacht besteden aan het geweld en de onveiligheid waarmee vrouwen en meisjes in het gebied worden geconfronteerd, en roept op tot onmiddellijke beëindiging van alle seksueel en gender-gerelateerd geweld."¹³

Etnische samenstelling Syrië

Vanuit deze uitgangspunten zou het voor de hand liggen dat de EU samenwerkte met de SDF en AANES. Dat was echter beslist niet het geval. Op EU-niveau herhaalde zich wat in Nederland ook zichtbaar was. Als Sallux hebben we op 11 april 2018 meegemaakt dat de European External Action Service (EEAS, het 'EU Ministerie van Buitenlandse Zaken') zonder opgaaf van redenen, plotseling de ontmoeting afzegde met een multi-etnische, multi-religieuze en genderevenwichtige AANES delegatie uit Syrië. Een deskundige die het Syrië beleid van de EEAS volgde meldde ons dat de EEAS uitsluitend samenwerkte met bewegingen die met Turkije verbonden waren.

De EU Syrië conferentie van 2019 ging zelfs zover dat Turkije uitentreure werd geprezen voor haar rol in Syrië (reeds nadat Turkse extremisten Afrin hadden bezet). Nog surrealistischer was dat vertegenwoordigers van Iran en Turkije aanwezig waren bij een cocktail die onderdeel was van die conferentie zodat ze (cynisch gesproken) een glas konden heffen over de rugen van de slachtoffers die ze in Syrië gemaakt hadden. De SDF en AANES waren niet uitgenodigd. De

SDF verloor 11.000 mannen en vrouwen in de strijd tegen ISIS maar was niet welkom in die conferentie.

Dit zijn geen momentopnames onder een vergrootglas. Dit zijn voorbeelden van een persistent beleid waarin niet degenen die de oplossing zijn voor het geweld maar de veroorzakers van het geweld de hand worden gereikt. Zowel de kwetsbare etnische en religieuze minderheden als de rechten van vrouwen als de veiligheid van Europeanen zijn elk in de praktijk volkomen genegeerd. In feite versterkte het beleid de oorzaken van de problemen terwijl dat bekend was of had kunnen zijn. De vraag is waarom dit zo was en is en wat we anders kunnen en moeten doen om dit te veranderen.

WAT IS IN HET NEDERLANDS BELANG?

Waarom was dit beleid zoals het was en waarom is deze houding van beleidsmakers nog steeds niet fundamenteel veranderd in het licht van de realiteit? In onze ervaring komt dat primair omdat onze beleidsmakers een onjuist beeld hebben van wat echt in ons belang is.

Kortgeleden bleek dat BuZa aangaf in gesprekken met twee Iraanse Nederlanders dat wat

Op weg naar de kerk tussen puin

BuZa betrof er allereerst ingezet moest worden op handel als het ging om de toekomstige relatie met Iran.¹⁵ De geannoteerde agenda voor 13 juli 2020 voor de BuZa Comissie van de Tweede Kamer meldde het volgende over Turkije: "Het kabinet zal hierbij benadrukken dat effectieve samenwerking tussen de EU en Turkije, o.a. op het gebied van veiligheid, terrorismebestrijding, handel en migratie van evident belang is, maar dat de EU Turkije tegelijkertijd ook moet aanspreken op punten van zorg (waaronder de vrijheid van meningsuiting)."¹⁶

In beide gevallen wordt de realiteit omzeild dat dit extremistische islamistische regimes zijn die

doelbewust en op grote schaal datzelfde extremisme in de regio direct ondersteunen en helpen uit te breiden, ondermeer door terrorisme te ondersteunen. Het is duidelijk dat als Turkije extremisme en terrorisme ondersteunt, ze niet tegelijkertijd een partner kan zijn in de bestrijding ervan. Wat overblijft is een verondersteld economisch belang en een verondersteld strategisch belang. Turkije destabiliseert, steunt ISIS en andere extremisten in de regio en in Europa. Elke theoretische veiligheidswinst door steun van Turkije tegen Rusland wordt teniet gedaan door het reële verlies aan veiligheid door het Turks beleid. Het veronderstelde strategische belang

Sola scriptura, ook in het Arabisch

vervalt onder druk van de realiteit.

In 2019 was de export naar Turkije net iets meer dan 1% van alle Nederlandse export.¹⁷ Het Turkse regime maakt volgens onderzoek door de Tweede Kamer de integratie van grote groepen Nederlanders veel moeilijker.¹⁸ Dat betekent dus dat het Turkse regime de kosten voor de belastingbetaler aanzienlijk verhoogd. Daar komen de kosten bij die Nederland heeft moeten maken als gevolg van de Turkse directe en indirecte steun voor ISIS en andere extremisten. De vraag is hoeveel gewone Nederlanders voordeel hebben van deze 'balans'. In het geval van Iran is dat nog duidelijker. De export¹⁹ naar Iran in 2019

was 0,09 procent van de totale export. De kosten die Iran echter veroorzaakt zijn immens. Iran was een van de voornaamste veroorzakers van de vluchtelingenstroom vanuit Syrië wat ons heel veel gekost heeft. De kosten lopen ook nog steeds op omdat nu ook Libanon kan instorten dankzij Hezbollah (een proxy van Iran).²⁰ Onze politieke en andere steun voor Iran levert ons niets op. De conclusie is dat de inzet op korte-termijn winst op de handelsbalans niet overeenkomt met het belang van de Nederlandse belastingbetaler als we puur naar kosten/baten kijken. Alleen grote aandeelhouders en grote bedrijven hebben er voordeel van.

Het huidige beleid meent dat onze waarden niet hetzelfde kunnen zijn als onze belangen. Op dit moment wordt opkomen voor godsdienstvrijheid gezien als een hobby van christelijke politici. Mensenrechten zijn een soort van 'extra'. BuZa gaat er nu vanuit dat onze belangen uitsluitend uitgedrukt kunnen worden in exportcijfers en winsten van 'onze' multinationals en andere bedrijven. Gebaseerd op onze ervaring van de afgelopen zes jaar stellen wij als Sallux daartegenover dat onze waarden ook onze belangen zijn. Daarbij is onze vooronderstelling dat ons buitenlands beleid niet particuliere financiële belangen dient maar de samenleving als geheel. De belangen van de gewone belastingbetaler staan in deze visie meer centraal dan die van de CEO en de aandeelhouder.

ONZE WAARDEN ZIJN ONS BELANG

Stel nu dat de realiteiten in AANES/SDF (Noord-Oost Syrië) overal in Turkije, Syrië en Irak de realiteit waren. Stel nu dat we van Iran tot Libanon gedecentraliseerd bestuur hadden waarbij in grote delen er sprake was van multi-etnisch bestuur, groeiende gelijkheid van man en vrouw en echte godsdienstvrijheid (inclusief de vrijheid om van godsdienst te veranderen). Dat klinkt wellicht als onmogelijk voor de gemiddelde Nederlandse lezer. Bedenk echter dat dit nu mogelijk is in een gebied bevolkt door een paar miljoen mensen in een uithoek van het Midden-Oosten.²¹ Het is mogelijk omdat er daar geen dictator of andere overheerser is die de bevolking onderdrukt en/of een islamistische ideologie oplegt.

Dat zou ook betekenen dat de agressie tegen Israël aanmerkelijk zou verminderen, terrorisme niet langer systematisch gesteund zou worden door islamistische staten en dat de golven van

immigratie naar Europa zouden afnemen. Ook zouden er geen staten zijn die milities in stand zouden houden buiten hun eigen grenzen. Kortom, een Midden-Oosten dat aanzienlijk minder problematisch zou zijn voor de eigen bevolking en de omliggende landen.

Er zou nog een 'bonus' zijn voor Europa. De gemeenschappen in Europa die oorspronkelijk uit die regio komen zouden zonder twijfel de invloed voelen van de culturele en politieke veranderingen in de landen van herkomst. Die landen van herkomst zouden in dit scenario in ieder geval geen belemmering meer vormen voor integratie. Extremistische invloed vanuit die regio op gemeenschappen hier zou aanmerkelijk afnemen.

Kortom, onze waarden zijn ook in ons eigen belang. Culturele verandering richting een cultuur van fundamentele vrijheden creëert meer veiligheid en stabiliteit voor Europa en betekent op termijn aanzienlijk minder kosten op veel fronten. Geen 'regime change' maar 'culture change'.

Europa zet in deze visie een dubbele verandering in. Europa stopt met de actieve economische en politieke steun voor extremistische regimes en met het (passief) faciliteren van extremistische infrastructuur. De relatie met landen als Turkije en Iran wordt teruggebracht naar een diplomatiek minimum. In plaats daarvan zetten Europese overheden in op het ondersteunen van diegenen die fundamentele vrijheden in de praktijk implementeren in die regio.

Waar moeten we op inzetten als het gaat om het stimuleren van fundamentele vrijheden? Vanuit onze ervaring hebben we een aantal prioriteiten opgesteld met het oog op de meest knellende problemen (in termen van onvrijheid):

- Gelijke behandeling, gelijke waardigheid en vrijheid van vrouwen.
- Godsdienstvrijheid en de vrijheid om van godsdienst te veranderen (of geen godsdienst aan te hangen).
- Persoonlijke keuzevrijheid voor jonge mensen in termen van hun levensstijl en toekomst.
- Leren leven in democratische structuren en met een diversiteit van meningen en ethniciteiten.
- Vrijheid voor en van (georganiseerde) diversiteit binnen gemeenschappen.
- Gelijkwaardige samenwerking tussen ethniciteiten en gelijke steun voor ethniciteiten.

Het gemak waarmee BuZa jarenlang extremisten ondersteunde zou ingeruild kunnen worden met een veel betere toegang tot zulke steun voor alle initiatieven en entiteiten die bovenstaande prioriteiten realiseren. Parallel daaraan zou ook het integratiebeleid hier langs deze prioriteiten vormgegeven kunnen worden zodat zowel binnenlands als buitenlands dezelfde waarden gecommuniceerd worden naar bevolkingsgroepen geworteld in het Midden-Oosten en Noord Afrika.

Voor de hele Tweede Kamer geldt dat het tijd wordt om net zo kritisch te zijn op de uitvoering van het buitenlands beleid als op de uitvoering van onderwijsbeleid, de belastingdienst of de UWV. Het is zaak dat alle Kamerleden een heldere onderbouwing en uitleg eisen van buitenlands beleid in termen van belangen en waarden. Tenslotte is het van groot belang dat alle Kamerleden in de Commissie BuZa grondige geopolitieke kennis opbouwen zodat ze de verbanden zien en zelfstandig en kritisch kunnen nadenken over buitenlands beleid. In dat opzicht moet gezegd worden dat in de ervaring van Sallux, de Kamerleden van SGP, ChristenUnie en CDA een goede grip op de materie hebben.

EEN REËLER IDEALISME

Christenen staan achter Israël, hebben zorg voor onze broeders en zusters in het Midden-Oosten. We hebben ook als burgers zorgen over de terreur. Christenen willen vrede voor Jood en Palestijn.

Deze verschillende invalshoeken worden vaak los van elkaar gezien en soms zelfs tegenover elkaar geplaatst. Dat is onterecht. Christenen, vrouwen en etnische minderheden worden in Iran ernstig onderdrukt door het Iraanse regime. Datzelfde regime financiert en levert raketten aan Hamas waardoor elk vredesproces onmogelijk wordt gemaakt. Dezelfde Iraanse agressie droeg in belangrijke mate bij aan de vluchtelingengestroom uit Syrië naar Europa. Dit voorbeeld laat zien hoe die verschillende invalshoeken verbonden kunnen worden als we de nadruk leggen op een gezamenlijk streven naar fundamentele vrijheden voor iedereen. In feite bepleiten we als Sallux een realistisch buitenlands beleid gefundeerd in naastenliefde.

Godsdienstvrijheid bestaat niet in isolatie. Als we willen dat christelijke gemeenschappen in Afrika en het Midden-Oosten een toekomst hebben zullen we een ander buitenlands beleid moeten ondersteunen dat niet gebaseerd is op cynisme. Zowel de bevolking van het Midden-Oosten als de gemiddelde Europeaan heeft baat bij een ander buitenlands beleid waarin hun gezamenlijke belangen voorop staan.

Als Sallux blijven we ons inzetten voor het bruggen bouwen tussen gemeenschappen 'daar' en beleidsmakers 'hier'. Sallux gaat door met het promoten van een buitenlands beleid van naastenliefde gefundeerd op menselijke waardigheid en fundamentele vrijheden. We hopen dat ook in de komende jaren met steun van christenen uit heel Europa voort te zetten.

Wij vragen uw gebed en financiële steun bij de lancering van het 3-jarig TCC/CCI project 2021-2023:

Vrij, onverveerd

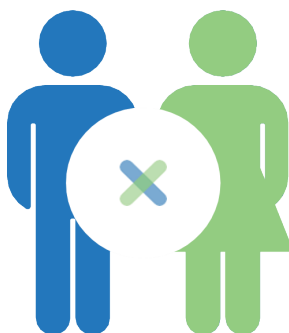
Voor permanent toezicht, controle en inspraak bij internationale organisaties, als bevoegde en officieel geaccrediteerde NGO bij de VN, EU, AU, OVSE en bij lidstaten zoals de VS en wereldwijd.

www.tccouncil.org/vrijonverveerd

Scan de QR-code en doneer veilig online

Hij, zij of X? Juist nú opkomen voor Leven, Gezin en Vrijheid wereldwijd

www.tccouncil.org

TCC
Transatlantic
Christian Council

CCI
Christian Council
International

Met uw gift kunnen we:

@ Onze inbreng verdedigen en promoten in Genève en in New York.

@ Élk leven eerbiedigen en genderideologie wereldwijd een halt toeroepen.

@ Uw stem zijn voor leven, gezin en vrijheid bij internationale organisaties en Lidstaten.

Bent u goed in beeld?

VAN LAAR
REKLAME

Ontwerp & Realisatie

Bellstraat 15 | Barneveld | 0342 - 400 968
info@vanlaarreklame.nl | www.vanlaarreklame.nl

Guido de Brès-Stichting
Wetenschappelijk Instituut SGP

**POLITIEK
MET DE BIJBEL**
OVER HET SCHRIFTEROEP IN HET PUBLIEKE DEBAT

SCAN ME

NOTEN

- 1 <https://www.hln.be/default/federaal-parket-gaat-uit-van-terreuraanslag-a61a235d/>
- 2 Syriac-Assyrisch is de benaming van de etnische natie die ook bekend staat als Arameeërs of Chaldeeërs. Deze Aramees-sprekende etnische groepering is ook bekend als 'de christenen van het Midden-Oosten' (historische kerken van het Midden-Oosten). Als etniciteit zijn ze verspreid over Iran, Irak, Turkije, Syrië en Libanon. Velen zijn vermoord ten tijde van de Sayfo (bekender als de Armeense genocide die ook deze etnische groep trof alsmede de Pontus-Grieken). De Syriac-Assyriërs zijn een belangrijk restant van de oorspronkelijke bevolking van die regio voor de komst van de Arabieren en Turkse volken.
- 3 <https://www.cfr.org/blog/biden-harris-should-lead-womens-rights-and-help-end-syrian-conflict>
- 4 <https://www.nbcnews.com/news/world/life-under-isis-led-these-muslims-christ-n963281>
- 5 <https://www.uscifr.gov/news-room/releases-statements/uscifr-releases-2021-annual-report-recommendations-us-policy>
- 6 <https://www.meforum.org/5317/turkey-isis> & <https://anca.org/columbia-university-researchers-confirm-turkeys-links-to-isis/> & <https://www.icsve.org/the-isis-ambassador/> & <https://nordicmonitor.com/2020/01/whistle-blowers-tell-details-of-secret-talks-between-erdogan-govt-and-isis-leaders/>
- 7 <https://www.nytimes.com/2016/07/28/world/middleeast/us-intelligence-isis.html> & <https://in.finance.yahoo.com/news/isis-plots-attack-europe-uncovered-040205528.html>
- 8 <https://www.trouw.nl/nieuws/hoer-al-qaida-aan-een-mobiele-bakkerij-uit-nederland-kwam-bf192ece/> 'Het Nederlandse Syrië-team, dat het programma voor 'niet-dodelijke' hulpgoederen uitvoerde, kwam zelf nooit in Syrië. Het liet de goederen Syrië in smokkelen door twee bedrijven: een Amerikaans bedrijf dat een controversiële rol speelde in Cuba, en een onbekend, zeer gesloten Turks bedrijf. (...) De levering van hulpgoederen geschiedde als volgt. De rebellenleiders kregen een lijst van goederen, waaruit zij de spullen mochten kiezen. Trouw en Nieuwsuur hebben zo'n bestelformulier in handen van Candor, afkomstig van de Turkmeens-nationalistische strijdgroep Suleyman Shah Brigade. Deze strijdgroep onderhoudt nauwe banden met Erdogan en staat ideologisch dicht bij de Turks-extremistische Grijsse Wolven.'
- 9 Clingendael Institute: 'Strategies of Turkish proxy warfare in northern Syria', November 2019, Chapter 1, p.6. 'Turkey hosted the FSA's initial military headquarters, facilitated collaboration among FSA field commanders, welcomed supportive Western/Gulf representatives in the early stages of the war, and launched a 'train and equip programme' in 2014 for vetted fighters to accelerate the overthrow of the Assad regime, together with the US'.
- 10 <https://nltimes.nl/2018/09/27/dutch-govt-aware-abuses-syrian-rebels-given-support-report> & <https://www.trouw.nl/nieuws/blok-moet-draai-in-syrie-beleid-verklaren-b4420513/>;
<https://www.trouw.nl/nieuws/syrische-rebellenleider-gaf-je-ons-bloem-dan-at-al-qaida-van-het-brood-b66da7fd/>
- 11 <https://www.ad.nl/buitenland/nederland-stopt-miljoenensteun-aan-oppositie-syrie-aeb07a70/>;
<https://www.freeburmarangers.org/2018/06/13/syria-report-part-one-ethnic-cleansing-persecution-yezidis-christians-afin-northwestern-syria/>;
<https://www.institutkurde.org/en/info/-1232551979/>; <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/rights-groups-abuses-rise-syria-s-afin/>; <https://stj-sy.org/en/afin-clashes-between-jaysh-al-islam-and-al-jabha-al-shamiya-lead-to-civilian-deaths/>
- 13 <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/03/16/council-conclusions-eu-regional-strategy-for-syria-and-iraq-as-well-as-the-isis-daesh-threat/>
- 14 <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2019/03/12-14/>
- 15 <https://dekkanttekening.nl/gastcolumn/den-haag-vindt-handel-met-iran-belangrijker-dan-de-mensen-die-er-lijden/>
- 16 <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2020Z12179&did=2020D26086> (p.5)
- 17 <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/81298ned> & <https://www.rvo.nl/onderwerpen/internationaal-ondernemen/landenoverzicht/turkije/handel-nederland-turkije#>:
- 18 <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/06/10/kamerbrief-aanpak-ongewenste-vormen-inmenging-turkije>; <https://nos.nl/artikel/2338454-kamercommissie-nederlandse-moskeeën-worden-beïnvloed-vanuit-onvrije-landen>
- 19 <https://www.rvo.nl/onderwerpen/internationaal-ondernemen/landenoverzicht/iran/handel-nederland-iran>
- 20 http://arabcenterdc.org/policy_analyses/lebanons-imminent-collapse-how-can-it-be-prevented/
- 21 <https://www.wilsoncenter.org/article/syrian-womens-leadership-fractured-state>

Naast antithese, heeft politiek ook bruggenbouwers nodig

Abraham Kuyper wist precies hoe het zat. De politiek in de Verenigde Staten was in principe net zoals in Nederland. In ons land, zo had hij van Groen van Prinsterer geleerd, was de grote tegenstelling die tussen revolutie en antirevolutie. De polarisatie tussen deze twee overtuigingen en de kloof in de Nederlandse politiek kon niet groot en diep genoeg zijn, want uiteindelijk ging het om de vraag die niet duidelijk genoeg gesteld kon worden: wie dien je: God of mens. Zo'n stellingname is helder en in de politiek heel nuttig als je in de oppositie zit. Maar Herman Bavinck stelde na vier jaar kabinet-Kuyper vast, dat regeren iets anders was dan tegenstellingen aanscherpen. Wie regeert moet niet alleen kloven benoemen, maar ook bruggen slaan, omwille van het landsbelang.

Toen Kuyper in 1898 naar de Verenigde Staten reisde was de zaak voor hem daar dus net zo duidelijk. Zoals hij de Franse revolutie van 1789 afwees, zo omarmde hij de Amerikaanse revolutie van 1776. Hij wees de lezers in zijn reisverslag en Amerikaanse lezingen op grondwettelijke teksten uit diverse Amerikaanse staten, die allemaal begonnen met een aanroep of eerbetoon aan de Soeverein die soevereiniteit aan staten had geschonken, of verwezen naar de Schep- per, tegenover wie alle mensen gelijk waren. En waar de kerk in de Franse revolutie naar de marge was gedrukt omwille van de staat, daar was in de Verenigde Staten precies het omgekeerde gebeurd, omwille van de kerk.

Net als in Nederland was de zaak van revolutie en antirevolutie aan de orde in de Verenigde Staten. De democratische partij stoelde op Thomas Jeffersons ideeën, die ontleend waren aan de Franse revolutie, en de republikeinse partij op de calvinistische ideeën van Alexander Hamilton. Aldus Kuyper. Ik moest het afgelopen Amerikaanse verkiezingsjaar weleens aan deze eenvoudige sleutel tot de Amerikaanse politiek denken als ik Nederlanders hoorde of las over Trump of Biden. Trump was het beest uit de afgrond, de vernietiger van de Amerikaanse democratie en Biden was een verlichte D66'er die vrijheid en gelijkheid bracht. Of Trump was de redder van het christendom en Amerika en de democraten waren op de ondergang ervan uit. Het was revolutie tegenover antirevolutie.

Kuyper ondervond op zijn Amerikaanse reis hoe slecht zijn tweedeling van de Amerikaanse politiek paste op de werkelijkheid. De Nederlandse Amerikanen stemden in die dagen republikeins en het was koren op de molen van de politieke tegenpartij toen Kuyper verklaarde een christendemocraat te zijn. Maar Kuyper bedoelde het woord 'democraat' natuurlijk niet in de zin van de Amerikaanse partijpolitiek, moest hij haastig uitleggen. En het was ook vreemd dat de republikeinen voorstander bleken van gecentraliseerder bestuur, wat Kuyper als antirevolutionair in Nederland juist tegenging. En de republikeinen waren voor de nationale publieke school, terwijl aanhangers van de bijzondere christelijke school, zoals Kuyper, veelal democratisch stemden. De werkelijkheid bleek ingewikkelder dan de eenvoudige tweedeling die Kuyper hanteerde.

We weten dat ook in de Amerikaanse politiek de antithese gehanteerd wordt. Bepaalde orthodox-christelijke Amerikanen zien de democraten als revolutionairen, en ook in Nederland had vorig jaar menigeen omwille van de geloofsvrijheid een principiële voorkeur voor Trump. Maar net als in Kuypers dagen is de werkelijkheid ingewikkelder, loopt de principiële scheidslijn wel door ons hart, maar niet per se langs partijlijnen, en is er meer nodig dan kloven aanwijzen. Net zoals de antithetische Kuyper als minister-president gedwongen werd bruggen te slaan, zo heeft de gepolariseerde Amerikaanse politiek nu bruggenbouwers nodig.

Prof. dr. George Harinck, hoogleraar geschiedenis van het neocalvinisme aan de Theologische Universiteit te Kampen

De prachtige biografie die de Leidse hoogleraar Wim van den Doel schreef over de Nederlandse grondlegger van de islamwetenschap wereldwijd, geeft alle aanleiding tot een reflectie op onze eigen houding ten opzichte van de islam. Christiaan Snouck Hurgronje zag zich geconfronteerd met deels dezelfde uitdagingen waar wij thans voor staan. Ondanks de veranderde context, zijn zijn visie en de adviezen die hij op basis daarvan deed aan de Nederlandse regering nog steeds actueel.

Dr. Hans van de Breevaart, redactielid

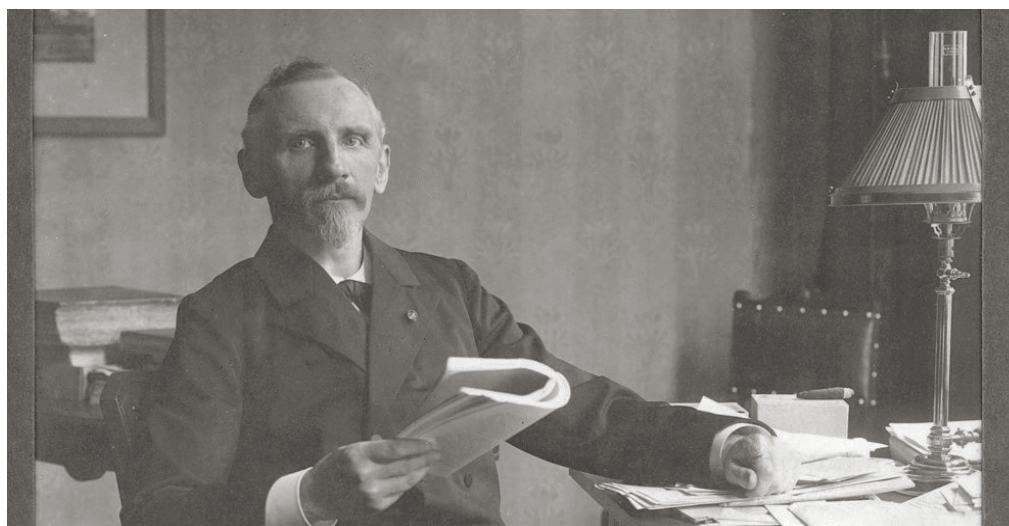
Tussen naïviteit en islamofobie

Christiaan Snouck Hurgronje over Nederland en de islam

Er was een tijd dat de overgrote meerderheid van hen die tot de onderdanen van de dynastie der Oranjes gerekend werden, bestond uit moslims. Rond 1900 telde Nederland ruim 5 miljoen inwoners, waarvan veruit de meesten christen waren. Maar in diezelfde tijd telde de Indische archipel, waar Nederland de scepter zwaaide, 30 miljoen inwoners, waarvan de overgrote meerderheid zich tot de islam rekende.

SNOUCK

Niet minder dan nu was toen de vraag opportuun hoe met moslims diende te worden omgegaan, aangezien het hier om een godsdienst gaat die ook politieke ambities heeft. Daarbij lieten zowel de Nederlandse regering als het gouvernement in Nederlands-Indië zich adviseren door een van de grootste islamgeleerden die de wereld ooit gekend heeft: Christiaan Snouck

Snouck in zijn studeerkamer, ca. 1914 (Fotocollectie UB Leiden)

Hurgronje (zie voor een korte levensloop het kader op pag. 55). Gezien de omvang van zijn werk en zijn bijzondere levensloop was er lange tijd niemand die zich aan een biografie over de man durfde te wagen. In zijn werkzame leven werd Snouck volgens mensen die hem kenden voortgedreven door een 'zelotische plichtsbetrachting'. Het resultaat was een indrukwekkende stroom aan wetenschappelijke publicaties (veel te weinig volgens hemzelf), ambtelijke adviezen (die volgens hem te weinig gevolgd werden) en correspondentie met geleerde vrienden uit alle mogelijke disciplines (waaronder de gereformeerde theoloog Herman Bavinck), collega-vakwetenschappers wereldwijd (waaronder de beroemde Joods-Hongaarse islamoloog Ignaz Goldziher) en veel van degenen die politiek betrokken waren bij koloniaal beleid (waaronder J.B. van Heutsz, de latere gouverneur-generaal met wie hij eerder Atjeh gepacificeerd had).

Wat het er ook niet gemakkelijker op maakte was het feit dat hij ook als persoon moeilijk te vatten was. Afkomstig uit een hervormd gezin,

werd hij in Mekka moslim. Afkomstig uit een aristocratisch predikantengeslacht trouwde hij in Indië via gearrangeerde huwelijken met inheemse vrouwen. En hoewel hij internationaal tot de grootste geleerden van zijn tijd gerekend werd, was hij tegelijkertijd de architect van de door van Heutsz gevoerde oorlog waarmee het opstandige Atjeh definitief onderworpen werd aan Nederlands koloniaal gezag.

ONPARTIJDIG BEOORDEELD

Eindelijk was er dan toch iemand die het aandurfde: de Leidse hoogleraar Wim van den Doel. Niemand was daartoe ook beter in staat dan hij. Niet alleen is hij de grootste kenner van de Nederlandse koloniale geschiedenis op dit moment. Zijn publicaties tot nu toe laten ook zien dat hij zijn stof beheerst. Daarnaast is hij een product van wat wel 'de Leidse historische school' wordt genoemd. Anders dan op veel andere faculteiten in het land, zien historici uit deze school het nog altijd als hun primaire roeping de figuren die zij onderzoeken te bezien in

de context van hun tijd, zonder zich daarbij te laten leiden door al te gemakkelijke morele oordelen achteraf.

Het resultaat is een meeslepend boek, dat zich van a-tot-z laat lezen als een avonturenroman – zij het dat het verhaal uiteraard gebaseerd is op historische feiten. Van den Doel laat zich niet verleiden tot zielenknijperij, maar citeert wel regelmatig uit de correspondentie van Snouck waarin deze zijn vrienden deelgenoot maakt van zijn eigen gevoelens en beweegredenen. Maar de visie van Snouck wordt ook steeds geconfronteerd met de perspectieven van tijdgenoten die het totaal niet met hem eens waren. Nooit kiest Van den Doel daarin partij, al overheerst natuurlijk wel steeds het perspectief van Snouck zelf. Vandaar dat de auteur aan het eind het levensverhaal van Snouck nog eens overziet, verhaalt van hoe hij toen en nu nog steeds zowel wordt bewonderd als verguisd, en tot zijn eigen slotsom komt.

“Wie was Christiaan Snouck Hurgronje? Het is een vraag die met een afstand in de tijd van honderd jaar en meer slechts met voorzichtigheid is te beantwoorden,” zo begint Van den Doel zijn eigen overwegingen. Zo was Snouck bij het eredoctoraat dat de Universiteit van Parijs hem op 70-jarige leeftijd verleende volgens het verslag van *De Telegraaf* geëerd als ‘een staatsman tezelfdertijd als een geleerde’, ‘eenig ter wereld’, een denker en socioloog die alle koloniale mogelijkheden in hun midden wensten te hebben, althans wanneer zij tot doel hadden ‘zoowel hun moreele belangen te dienen, als hun bestuur weldadig te maken en hun aanwezigheid aan de overzijde der zeeën te rechtvaardigen’.

HET OORDEEL VAN CRITICI

Daartegenover stond het oordeel van de Palestijns-Amerikaanse literatuurwetenschapper Ed-

ward Said in zijn *Orientalism* (1978). Daarin werd Snouck gezien als een typische vertegenwoordiger van een wetenschappelijke benadering van culturen die erop gericht was het Westen te laten heersen over het Oosten – niet alleen qua kennis, maar ook politiek. Kennis stond bij Snouck in dienst van de macht, aldus Said. Hij had met zijn onderzoek en adviezen slechts bijgedragen aan de exploitatie van Nederlands-Indië.

De Nederlandse islamoloog, Pieter Sjoerd van Koningsveld, opgeleid aan de Vrije Universiteit en later hoogleraar in Leiden, sloot zich bij die kritiek aan. Hij vond het een schande dat Snouck zich tijdens zijn leven had voorgedaan als moslim om in Mekka onderzoek te doen naar de zogenaamde *hadji*, islamitische bedevaartgangers. Vanuit het gouvernement in Indië was hem gevraagd na te gaan wat hen in Mekka werd onderwezen. De vrees bestond namelijk dat de bedevaart naar Mekka de oorzaak was van radicalisering van Indiërs, met alle mogelijke gevolgen van dien voor de orde en rust in de kolonie. Voor zijn onderzoek onder Indiërs in de archipel zelf volgde Snouck hetzelfde recept, aldus Van Koningsveld. Door nota bene te trouwen met vrouwen uit aristocratische milieus probeerde hij het vertrouwen te winnen van de inheemse autoriteiten, om zich zo toegang te verschaffen tot de informatie die hij nodig had voor bruikbare adviezen aan de koloniale machthebbers. Hij had zich daarmee niet alleen bediend van illegale onderzoeksmethodes, maar speelde dubbel-spel. ‘Hij trad op als wetenschapper, maar was achter de schermen betaald spion van de Nederlandse regering,’ zo viel vorig jaar nog in de *NRC* te lezen. Van den Doel doet aan dit soort gemakkelijke oordelen niet mee. Sterker nog, hij laat zich over politiek sowieso niet uit, in negatieve noch in positieve zin.

Zelf wil ik in het vervolg echter wel een stap ver-

9/11: Islamitische jihad of aanslag door stelletje verwarde types?

der gaan en onderzoeken of we nog steeds iets kunnen met de door Snouck ontwikkelde benadering van de politieke uitdaging van de Islam.

DE POLITIEKE VRAAG

De vraag die het Nederlandse gouvernement hem destijds stelde was of hij wilde uitzoeken wat pelgrims in Mekka geleerd werd door de daar aanwezige moslimgeleerden. In hoeverre werden zij daar vertrouwd gemaakt met het islamitische concept van de *djihad* of *jihad*, de heilige oorlog? En was dat de verklaring voor het feit dat de Nederlandse overheid regelmatig veel te stellen had met opstandige elementen in de Indische samenleving? Mocht dat inderdaad het geval zijn, dan diende de *hadj* aan banden te worden gelegd. Was dat niet het geval, dan moest naar andere oorzaken worden gezocht. Een politiek urgente vraag. En van Snouck als veelbelovend wetenschapper werd een gedetailleerd onderzoek verwacht in antwoord op die vraag.

HET NAÏEVE ANTWOORD

Voor Van Koningsveld is een dergelijke vraag echter politiek gezien illegitiem. Op basis van eigen wetenschappelijk onderzoek poneerde hij in *De*

mythe van het islamitische gevaar (1992), samen met antropoloog Wasif Shadid, de stelling dat moslims brave burgers waren die er alles aan deden om maximaal te integreren in onze samenleving. De suggestie al dat het hier-en-daar ook wel eens anders zou kunnen zijn, werd taboe verklaard. De islam is een religie van vrede. In naam van Allah oproepen tot geweld, heeft niets met de islam te maken, aldus Van Koningsveld.

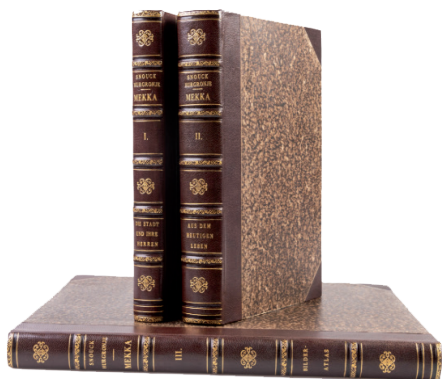
Dat is een stelling die ook in politieke kringen doorgaans te horen valt. Kort na de aanslagen op 9/11 kwam de Amerikaanse president George W. Bush tot de conclusie dat deze terreurdaad niet conto van de islam kon worden geschreven. Ook volgens president Barack Obama, destijds op bezoek in het Midden-Oosten, dienden we te erkennen dat de islam een religie van vrede is. Onze eigen minister-president Mark Rutte stelde na de aanslagen op Charlie Hebdo in Parijs dat we in oorlog zijn met ISIS, niet met de islam. Toegegeven moet worden dat 'islam' als werkwoord teruggaat op de wortels *silm* en *salamet*, die inderdaad 'vrede' en 'veiligheid' betekenen. Iets dergelijks kan gezegd worden van *jihad*. Ook dat woord krijgt soms de vertaling 'vrede' of 'geduld'. Als zodanig duidt het op de innerlijke strijd die ieder mens met zichzelf te voeren heeft tegen ongeloof, agressie en ongeduld. De Amerikaanse zakenman en voormalig adviseur van president Donald Trump, Steve Bannon, is een uitgesproken fan van deze betekenis van *jihad*. Terug naar Snouck. Kregen bedevaartgangers in Mekka inderdaad niets anders aangeleerd dan te strijden tegen hun eigen vleselijkheid? Is dat de enige relevante betekenis van *jihad*?

HET ANTWOORD VAN SNOUCK

Zoals bekend hebben alleen moslims toegang tot de heilige plaatsen, inclusief de daar geves-

tigde moslimscholen, in Mekka. Er zat voor Snouck inderdaad niets anders op dan zich tot de islam te bekeren en de uiterlijke kenmerken van een moslim aan te nemen. Hij liet zich besnijden en beloofde zijn heilige plichten trouw te vervullen. Het komt niet vaak voor dat moslims zo snel na zijn bekering op bedevaart gaat. Maar Snouck – alias Abd al-Ghaffar, 'dienaar van de alles vergevende' – was uiteraard geen doorsnee moslim.

Na intensief onderzoek door middel van eigen observaties en vertrouwelijke gesprekken met zowel gewone moslims als grote moslim-geleerden, vatte Snouck zijn bevindingen samen in zijn tweedelige Mekka (1888) – een studie die geldt als een meesterwerk- en binnen

Voor £30.000 is deze schitterende eerste editie van Snouck's Mekka op dit moment te koop bij de exclusieve boekhandelaar Maggs Bros. Ltd te Londen

de etnografie gezien wordt als een klassieker, die hem als wetenschapper wereldfaam bezorgde. Snouck concludeerde dat schriftgeleerden en mystieke leiders op het religieuze leven van Nederlands-Indië een aanzienlijke invloed hadden. Mekka was 'het hart van het religieuze leven in de Oost-Indische archipel', zo vatte hij samen. Daarbij was het een grote vergissing te denken dat moslims die zich niet altijd trouw aan de plichten

hielden geen echte moslims zouden zijn.

Zelfs waar deze niet veel meer dan in naam Mohammedanen zijn, heeft de Islam hun allerwegen al dadelijk het fiere bewustzijn geschonken, dat zij door Allah geroepen zijn tot wereldheerschappij, dat alle aanhangers van andere godsdiensten vijanden Gods en achterblijvers zijn, wier onderwerping aan de waarheid hunne taak is.

Vooral de mystieke genootschappen vormden een gevaar voor de rust in de koloniën. Gelukkig waren er daarnaast overal islamitische schriftgeleerden die waarschuwden voor deze genootschappen. Volgens deze schiftgeleerden was het een misdaad de strijd aan te gaan tegen een oppermachtige heerser waarbij de uitkomst bij voorbaat negatief zou zijn voor de islam. Bovendien kwamen veel pelgrims als even makke schapen terug uit Mekka als ze erheen waren gegaan. De bedevaart als zodanig hoefde niet aan banden te worden gelegd. Het waren vooral de hadji's die langer in Mekka verbleven en zich aansloten bij mystieke genootschappen, die in de gaten moesten worden gehouden.

ISLAMOFOBIE?

Problemen in Indië concentreerden zich lange tijd vooral op Atjeh, gelegen op de westpunt van het eiland Sumatra. Breed leefde daar de gedachte dat de kafirs, ongelovigen, erop uit waren de islam af te schaffen. Volgens Snouck was het een combinatie van enerzijds de belofte dat iedereen die in een heilige oorlog sneuvelde grote beloningen in het hiernamaals zou ontvangen en anderzijds het naïeve geloof in de eigen onoverwinnelijkheid, die ervoor zorgde dat het koloniaal gezag geconfronteerd werd met de dreiging van een ware volksoorlog. Als deze niet snel de kop in zou worden gedrukt, zou het vuur wel eens kunnen overslaan naar de rest van

Sumatra en eilanden als Java, Bali en Borneo. Alweer op basis van zeer gedetailleerd onderzoek naar de situatie op Atjeh, kwam Snouck met een helder advies.

- Gestopt moest worden met de gewoonte om hele dorpen plat te branden als vergelding voor vermeende medeplichtigheid aan gewapend verzet.
- Wel was nodig om via een zeer korte maar krachtige militaire aanpak de gewapende bendes die de bevolking probeerden op te stoken dan wel te dwingen in opstand te komen, onschadelijk te maken.
- Daarnaast dienden de religieuze leiders die de gewapende strijd een religieus karakter gaven door de bevolking aan te sporen tot het voeren van een heilige oorlog tegen de kafirs, gevangen te worden gezet.
- Ten slotte moest het vertrouwen van de gewone bevolking, die zozeer te lijden had gehad van de bendeterreur, worden gewonnen door het bestuur te delegeren aan de onder hen aanwezige aanzienlijken, en daarnaast de landbouw, nijverheid en handel te bevorderen.

Met deze benadering kan Snouck volgens Martijn Kitzen in diens *Oorlog onder de mensen. Militaire inzichten uit Atjeh en Uruzgan* (2016) de geestelijke vader van de moderne counter insurgency tactieken worden genoemd. De eerste drie adviezen werden door plaatselijk commandant van Heutsz vanaf 1897-1898 opgevolgd. Vervolgens vergat hij echter, ook tijdens zijn bewind als gouverneur-generaal van Nederlands-Indië in de periode 1904-1909, het laatste advies van Snouck op te volgen. Volgens Snouck zelf met op lange termijn desastreuze gevolgen. Want hoewel de gewone moslim verre de voorkeur gaf aan een veilig en gerust leven boven de woelingen van een heilige oorlog, zo stelde Snouck, dat betekende niet dat zij per definitie

onvatbaar waren voor revolutie-gedachten. Wanneer hen lang genoeg onrecht wordt aangedaan, en een groeiend nationaal besef gepaard gaat aan de belofte van vrijheid, dan kon de gedachte aan jihad wel degelijk het buskruit zijn dat de zaak tot ontplofing zou brengen. Vandaar ook dat Snouck zich zorgen maakte over het zogenaamde panislamisme – de voorloper van de huidige politieke islam – zoals zich dat zich rond de eeuwwisseling vanuit het Ottomaanse Rijk over de islamitische wereld verspreidde.

TOEKOMSTPERSPECTIEF

Daar kwam volgens Snouck bij dat de islam weliswaar in staat was 'om Barbaren aan orde en tucht te gewinnen', maar zich zelf op korte termijn niet gemakkelijk met de moderne beschaving liet verzoenen. Alleen radicale hervorming zou die weg kunnen banen. Maar vooralsnog zag hij ook onder geleerden weinig enthousiasme voor een dergelijke ontwikkeling. Eerder was er sinds de oudheid sprake van een verslechterring geweest. Latere islamitische geleerden gingen er namelijk toe over vrouwen voor te schrijven gesluierd over straat te gaan. Dat was weliswaar geen islamitisch voorschrift, maar 'niet in staat, hunne dochters en echtgenooten door opvoeding op den rechten weg te leiden, zagen zij geen beter middel dan de beperking van haren omgang met het mannelijk geslacht tot het uiterste', zo concludeerde Snouck.

Daar stond tegenover dat Snouck's geloof in de superioriteit van de Westerse beschaving zowel door zijn observaties van het bestuur in Indië als door de ervaringen van de Eerste Wereldoorlog in Europa, forse deuken oliep.

Wanneer men intellectueel Oosterlingen eens onbevangen hunne critiek hoort uiten van de Westersche cultuur en hare effecten op allerlei gebied, dan wordt men als Europeaan ten slotte wel eenigszins tot bescheidenheid gestemd.

Generaal van Heutsz op expeditie in 1901 (Collectie KITLV, Leiden)

Tegelijkertijd zag Snouck onder moslims de eerste aanwijzingen voor een afnemende invloed van schriftgeleerden. Hij ging ervan uit dat gelovigen in de twintigste eeuw steeds meer de neiging zouden vertonen 'de scherpe kanten en middeleeuwse trekken' van de islam te negeren of weg te redeneren. Inclusief een streng politieke interpretatie van de jihad.

Zijn oude studievriend, Herman Bavinck, met wie hij een levenslange correspondentie zou onderhouden, dacht daar duidelijk anders over. Volgens hem leek het erop dat Snouck in zijn latere levensjaren ten prooi gevallen was aan de neiging om het eigene te kritisch te bezien en het vreemde te veel te idealiseren. Anders dan Snouck was hij ervan overtuigd dat de droom van het kalifaat en de heilige oorlog nog lang springlevend zouden blijven. Beide waren...

...historische machten, die naverken en telkens

weer hun invloed kunnen uitoefenen. [...] Zolang het mohammedanisme mohammedaansch blijft, zal het gevaar van strijd blijven bestaan, niettegenstaande alle cultuur.

Snouck was tijdens zijn actieve leven ongeëvenaard in zijn scherpe observaties en op basis daarvan gegeven adviezen. Zowel qua academische reputatie als politieke invloed was hij verre de meerdere van zijn vriend Bavinck. Daarentegen bleek Bavinck met zijn pessimisme over de politieke ontwikkelingen in de wereld op zijn minst over vergelijkbare profetische gaven te beschikken. Want inderdaad, overal ter wereld blijkt een minderheid van de moslims steeds vatbaarder voor kritiek op de eigen traditie. Tegelijk zien we een verontrustende tegenbeweging die in 9/11 bijvoorbeeld tot een van de meest dramatische uitbarstingen kwam, en in

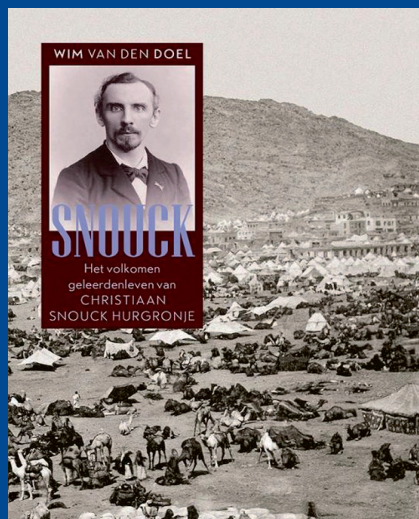
De gereformeerde theoloog Herman Bavinck, levenslang bevriend met Snouck Hurgronje en vaak diens intellectuele sparringpartner

vele aanslagen wereldwijd als ook de vestiging van het kalifaat in het Midden-Oosten een bloedig vervolg kreeg.

TEN SLOTTE

In navolging van Snouck moeten we constateren dat het geen zin heeft om te stellen dat terreur niets met de islam van doen heeft. Daarvoor putten de verantwoordelijken teveel inspiratie uit de traditie van hun eigen godsdienst. Laten we vooral niet naïef zijn. Tegen een dergelijk gebruik van deze traditie moet ook politiek met kracht worden geageerd. En laten we ook uiteindelijk eens oog hebben voor de tragiek van grote aantallen vrouwen die bepaalde wijken systematisch het slachtoffer worden van misbruik door mannen die zich laten leiden door een traditie die nog steeds door religieuze leiders wordt gelegitimeerd en waarin elke vrouw die

geen sluier draagt per definitie 'een hoer' is. Ayaan Hirsi Ali maakt dit punt recent nog eens ten overvloede in haar *Prey. Immigration, Islam, and the Erosion of Women's Rights* (2020). Maar politiek wordt hierover voorsnog in alle talen gezwezen. Tegelijk moeten we oog blijven houden voor de noden van islamitische medeburgers die geen enkele politieke ambities lijken te hebben die strijdig zijn met die van de democratische rechtsstaat waarin wij leven. Het moet zeker niet zo zijn dat de gerechtvaardigde zorgen die wij hebben over sommige ontwikkelingen binnen de islam, leiden tot angst voor moslims in het algemeen. Laat ons in plaats daarvan ook in relatie tot hen toonbeelden zijn van goed nabuurschap.

Mede naar aanleiding van Wim van den Doel, Snouck. *Het volkomen geleerdenleven van Christiaan Snouck Hurgronje*. Uitgegeven door Prometheus te Amsterdam, 2021 624 blz. € 49,99.

Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936) was arabist en islamoloog.

Na een studie theologie en Semitische talen, gevolgd door een promotie op een onderwerp dat op het snijvlak lag van deze twee disciplines, werd hij benoemd tot lector aan de opleiding voor Indische bestuursambtenaren. In 1884 vertrok hij in opdracht van het Ministerie van Koloniën naar het Arabische schiereiland om onderzoek te doen naar de impact van islamitische bedevaarten op Indische pelgrims. Hij bekeerde zich tot de islam en ging voorlopig als Abd al-Ghaffar door het leven.

Op basis van in Mekka verzamelde informatie schreef hij een gelijknamige studie die hem wereldfaam bezorgde. Vervolgens werd hij door het gouvernement in Indië gevraagd om onderzoek te doen naar de verschillende bevolkingsgroepen in de archipel. Als moslim en gegeven het feit dat hij zich vrijwel alle inheemse talen had eigen gemaakt, wist hij inzicht in de denkwijze en levensstijl van de inlanders te verkrijgen. Naast zijn studie over Mekka, geldt ook die over Atjeh als een monument binnen de wetenschappelijke volkerenkunde. Op basis van zijn fenomenale kennis voorzag hij de koloniale overheid van adviezen over de door haar te volgen gedragslijn tegenover inlanders. Zo speelde hij een belangrijke rol in de Atjeh-oorlog waarin hij de naaste adviseur was van commandant van Heutsz. Intussen trouwde hij met een inlandse vrouw en kreeg bij haar vier kinderen. Na haar overlijden trouwde hij opnieuw en kreeg een zoon.

Toen in Indië een tijd aanbrak waarin het gouvernement steeds minder naar zijn adviezen luisterde, besloot hij in 1906 terug te keren naar Nederland. Hij liet daarbij zijn vrouw en kinderen achter. Hij werd hoogleraar Arabisch in Leiden. Hij trouwde in Nederland opnieuw en kreeg een dochter. In de periode 1921-1922 was hij rector magnificus van de Universiteit Leiden. Hij ontving hij verschillende wetenschappelijke en koninklijke onderscheidingen en trad toe tot de Koninklijke Academie van Wetenschappen.

Op zijn 70ste verjaardag werd hij geëerd door een feestcomité onder leiding van prins Hendrik. Met het geldbedrag dat hij daarbij ontving richtte hij in Leiden het Oosters Instituut op. Kort daarop ging hij met emeritaat. Na zijn overlijden in 1936 werd zijn woning aan het Rapenburg in Leiden overgedragen aan het Leids Universitair Fonds. Het pand draagt sindsdien zijn naam. Na verhuizing in 2017 werd het pand verkocht. De opbrengst werd gebruikt om een subsidie in te stellen, bestemd voor interfacultair onderzoeks- en onderwijsprojecten. Daarnaast werd een prijs ingesteld voor vernieuwende initiatieven vanuit de studentengemeenschap. Op deze wijze wordt in Leiden de herinnering aan deze grote geleerde nog altijd levend gehouden.

Na 9/11 werd de oorlog verklaard aan alle regimes die ervan verdacht werden steun te verlenen aan terreur tegen het Westen. Korte tijd later werd daaraan de gedachte gekoppeld dat het Westen de roeping had de democratie te exporteren. Zo werd bijvoorbeeld de oorlog in Irak gelegitimeerd. In het kader van de Arabische Lente volgde ook Syrië enige tijd later. Wat is de situatie in die landen na een reeks van bloedige conflicten in die beide landen? Esther Grisnich, directeur ZOA Irak, en Johannes de Jong, directeur Sallux en actief op het dossier Syrië, proberen die vraag te beantwoorden.

Henri Krooneman MA, medewerker Tweede Kamerfractie SGP

"Zoon Ahmed heet nu Benjamin"

Interview met Esther Grisnich en Johannes de Jong

KUNNEN JULLIE IETS VERTELLEN OVER JEZELF EN JE BETROKKENHEID BIJ IRAK EN SYRIË?

Esther Grisnich: Ik woon en werk in noord-Irak, in de Koerdische autonome regio, als landendirecteur van de christelijke hulporganisatie ZOA. We zijn daar actief onder vluchtelingen op het vlak van onder meer wederopbouw, verzoening en het creëren van werkgelegenheid. Daarvoor

werkte ik als politiek adviseur van SGP-Europarlementariër Bas Belder, en begeleidde ik namens het ministerie van Buitenlandse Zaken vredesinitiatieven tussen Israëli's en Palestijnen.

Johannes de Jong: Als directeur van de Europese denktank *Sallux*, waar ook het WI-SGP bij is aangesloten, ben ik in 2014 in het verhaal van het Midden-Oosten 'gesprongen'. Het was voor

Syrische christenen en Yezidi's niet duidelijk hoe zij toegang konden krijgen tot Europese politici en beleidsmakers, om door hen gehoord te worden. Wij besloten onze ervaring binnen de politieke netwerken in Europa in te zetten voor het kenbaar maken van hun humanitaire en politieke noden. Deze groepen zijn trouwens zowel in Syrië als Irak politiek relevant.

WELKE TREFWOORDEN Zouden JULLIE KIEZEN OM TE OMSCHRIJVEN HOE RESP. IRAK EN SYRIË ER VANDAAG VOORSTAAN, TWINTIG JAAR NA 9/11?

EG: Een paar woorden die zo in mij opkomen zijn "niet veel opgeschoten", "terug bij af" en "onzekere toekomst". Het is absoluut niet te voorspellen welke kant het opgaat. Daar waar christelijke milities samenwerkten tegen IS, zie je helaas dat ze nu elkaar weer op de korrel nemen. Wel zijn er kleine verbeteringen zichtbaar in Irak op het gebied van de rechtsstaat. JdJ: Zolang Iran en Turkije zo'n grote voetafdruk hebben in Irak en Syrië, blijven de problemen bestaan. Iran is aanwezig met gewapende groeperingen; Turkije gaat zijn eigen gang en knijpt bijvoorbeeld de watertoevoer naar Noord-Syrië af. Gelukkig is de VS nog altijd aanwezig als weerhoudende macht. Tot nu toe is Europa nog steeds niet in staat gebleken de dynamiek in de regio te doorzien en daar adequaat op te reageren. Men wil bijvoorbeeld de JCPOA (nucleaire deal met Iran, HK) terug, maar dat betekent natuurlijk weer een hernieuwde geldstroom via de Iraanse Revolutionaire Garde naar Iraanse milities in Syrië en Irak. Dat is desastreus. Het terugdringen van ISIS in noordoost-Syrië is mooi en belangrijk, maar dat is dan wel zo'n beetje het enige.

WAT KAN HUMANITAIRE HULP BETEKENEN VOOR DE MENSEN DAAR?

EG: Er is bijna geen beginnen aan. Er zijn zoveel

ontheemden. Waar moeten mensen heen? Veel dorpjes zijn totaal verwoest. Er is veel frustratie en dat voedt onrust. Wat ik heel zorgelijk vind, is dat humanitaire gelden naar Irak helemaal zijn stopgezet door Nederland, terwijl er nog geen herstel is en het land nog ontzettend instabiel is. Nieuwe vluchtelingenstromen zouden desastreuus zijn. Maar er spelen andere belangen. Men kijkt nu meer naar Afrika.

Daarbij wil ik ook opmerken dat wij in Nederland en Europa vooral oog hebben voor de nasleep van de ISIS-crisis, terwijl in het zuidelijke (sjiitische) gedeelte van Irak een enorme open wond in de samenleving bestaat. De Iraanse invloed in het land is gigantisch. Een stad als Mosul is in feite één groot martelaarsmonument geworden naar aanleiding van de executie van de Iraanse generaal Suleimani door de Verenigde Staten. Volksprotesten hiertegen worden zonder pardon afgestraft.

JdJ: Dat klopt, de situatie in Irak is erg complex. Een deel van de Iraakse sjiieten is op de hand Iran, maar een ander deel wil juist helemaal geen Iraanse invloed in Irak.

ZOWEL IN IRAK ALS SYRIË CREËERDE DRUK OP DE OVERHEID – HETZIJ DOOR DE MILITAIRE INTERVENTIE, HETZIJ DOOR GROOTSCHALLIGE VOLKSPROTESTEN – EEN MACHTSVAKUÛM WAAR JIHADISTEN IN SPRONGEN. WAARIN STEMMEN BEIDE LANDEN NOG MEER OVEREEN? EN WAT ZIJN JUIST BELANGRIJKE VERSCHILLEN?

EG: Het zijn echt heel verschillende landen. In Syrië zwaaiden de Fransen lang de scepter en was er relatief veel stabiliteit onder de familie Assad. In Irak waren de Britten ooit de baas, maar was er onder Saddam Hoessein al decennialang sprake van machtsmisbruik en onderdrukking. In het Westen zeggen we: het zijn moslims. Hoogstens maken we nog een onderscheid tussen soennie-

Kerkdienst in Raqqa van traditionele Syriac-Assyrische christenen en bekeerlingen (2017)

ten en sjiieten. Maar het is complexer. In Irak was er ook al jarenlang sprake van buitenlandse inmenging vanwege bijvoorbeeld de olie. Het is dus echt een ander speelveld.

JdJ: Dit is mij uit het hart gegrepen. Men denkt dat religie allesbepalend is voor mensen in het Midden-Oosten. Maar dat valt hard tegen – of mee, net hoe je het bekijkt. Pijnpunt is meer etniciteit dan religie. Onderschat dat niet. Een groot verschil tussen bijvoorbeeld noordoost-Syrië en noord-Irak: het eerste gebied kent een vorm van zelfbestuur waarbij samenwerking tussen etniciteiten in het systeem ingebakken. Het is een multi-etnisch mozaïek, maar de Koerden houden terdege rekening met anderen. Iraaks Koerdistan bijvoorbeeld is verhoudingsgewijs veel 'mono-etnisch'. Een ander verschil: de 'clash' tussen soennieten en sjiieten is in Irak niet op dezelfde manier aanwezig. Daar is de kwestie pro- of contra-Assad veel dominanter. In beide landen speelt de invloed van Turkije trouwens

een grote rol. EG: Nog een overeenkomst: zowel in Syrië als in Irak voelden de sjiieten zich beschermd terwijl de soennieten zich ondergeëvalueerd voelden en in opstand kwamen.

JdJ: Dat is waar, al geeft de focus op de macht van Assad in Syrië een andere dynamiek.

EG: Je zou in dat licht kunnen zeggen dat de macht in Irak democratischer verdeeld is.

NOG ÉÉN VRAAG HIEROVER: HOE ZIEN IRAKEZEN EN SYRIËRS ELKAAR? NEDERLANDERS HEBBEN BIJVOORBEELD HUN WOORDJE VAAK WEL KLAAR OVER BELGEN, EN VICE VERSA...

JdJ: Laat dit helder zijn: in het Midden-Oosten zijn de grenzen niet getrokken door de mensen zelf. Daar kan het voorkomen dat een stam aan beide zijden van de grens woont. Gevolg van het Sykes-Picotverdrag uit 1916. Laat ik dit illustreren met een voorbeeld. Ik ontmoette eens een Syriër van wie de grootvader, een Syrische sjeik,

Esther Grisnich in gesprek met kinderen in Irak.

nog gewoon schapen verkocht in Jeruzalem. De landsgrenzen van nu bestonden 100 jaar geleden gewoon nog niet. De mensen hebben dus niet de kans gekregen om hun eigen politieke en statelijke identiteit te bouwen.

TOEN IK IN 2014 IRAN BEZOCHT, WERD RONDUIT TEGEN MIJ GEZEGD DAT AMERIKA DE VEROORZAKER IS VAN ISIS. WAT ZOU JULLIE ANTWOORD HIEROP GEWEEST ZIJN? IN HOEVERRE IS HET WESTEN, OF DE VS, INDERDAAD DEBET AAN DE ONRUST?

EG: De VS heeft helaas veel aanleiding gegeven voor zulke verdachtmakingen. Men kan de vraag stellen, 'het Westen heeft Mosul gebombardeerd, hoezo komen ze nu met een zak geld?' Veel mensen duiden de opkomst van IS louter religieus, maar de oorzaak is óók sociaal-maatschappelijk. Corruptie en het ontbreken van werkgelegenheid verschafte een vruchtbare voedingsbodem.

JdJ: Dat verhaal over ISIS is inderdaad populair maar onjuist. Het is een soort projectie van de ervaren onmacht van de afgelopen honderd jaar, ook al maakt IS natuurlijk niets waar. Er is al een

eeuw lang teleurstelling over de Westerse steun aan dictators. Door diefstal van Westerse wapens van militanten in Syrië en het Iraakse leger werd de indruk gewekt dat ze actief voorzien waren van dat spul.

VAN WELKE STRATEGISCHE SLEUTELMOMENTEN KUNNEN WE LEREN VOOR DE TOEKOMST?

EG: De VS dacht in Irak een snelle overwinning te behalen. Maar er was geen plan en er waren te weinig manschappen, zodat de bevolking zich tegen hen keerde. Tot op heden is er geen herstelplan voor Irak. Ook herstel en ontwikkeling is moeilijk te realiseren. Je krijgt steeds te maken met corruptie, maar als je alleen geld aan mensen geeft zonder goede controle verdwijnt het ook weer in de verkeerde zakken. Ook in Nederland lijkt een langetermijnstrategie te ontbreken. Je hebt bijvoorbeeld geen idee wat er tijdens of na de kabinetsformatie gebeurt met Irak. Van het geld dat we naar de VN overmaken komt misschien maar 10% daadwerkelijk in Irak terecht.

Muziek temidden van de puinhopen

JdJ: Ik zie drie dingen die anders hadden gemoeten. Ten eerste hadden we Irak niet moeten invallen, alleen al vanwege het risico op groeiende Iraanse invloed. Ten tweede had de EU aan het begin van de burgeroorlog in Syrië geen samenwerking moeten aangaan met partijen die geen 'Europese' agenda hadden, zoals Turkije. Ten derde is bij de opkomst van ISIS wederom ervoor gekozen om de door de VS gesteunde Syrische Democratische Strijdkrachten (SDF) en anderen te negeren. Het doel was wellicht om Turkije te vriend te houden, maar de bevolking

was hier niet mee gediend.

EC: Een specifieke zorg is de demografie. Volgens de huidige trend zal de Iraakse bevolking in 2050 verdriedubbeld zijn. Dat heeft een enorme impact voor bijvoorbeeld huisvesting, klimaat, stabiliteit, pandemieën... Daar is nog geen strategisch plan voor.

ALS DE BEVOLKING ZO GROEIT, DAN GAAT HET TOCH NOG VRIJ GOED? GEBREKKEIGE VERZORGINGSMOGELIJKHEDEN ZORGEN IMMERS VOOR MASSALE STERFTE, ALDUS

ZOA draagt actief bij aan de wederopbouw in Irak

MALTHUS.

EG: Je zou zeggen: die meiden worden modern en kiezen voor anticonceptie. Niets van dat alles. In de haarvaten is Irak nog altijd zeer conservatief. Dat merk ik ook aan hoe ik behandeld word als landendirecteur. Dan zegt men: "behave like a woman". Met andere woorden, wat denk je hier te komen doen als vrouwelijke directeur? Ze zijn hier nog niet toe aan hervormingen. JdJ: In noordoost-Syrië zie je dat er stappen gezet worden naar meer gelijkheid en bescherming van vrouwen. Dat was bijvoorbeeld de in-

zet van de SDF bij de bevrijding van Deir ez-Zor, waar ze net als in noordoost-Syrië een vrouwenhuis oprichtten.

EG: Vervolgens werd de eerste vrouwelijke politicus bruut vermoord, met haar kinderen.

JdJ: In Deir ez-Zor worden nog steeds mensen vermoord door ISIS. Maar de inzet van de SDF voor de positie van vrouwen is belangrijk voor de vraag over demografie. Even plat gezegd: teveel vrouwen in Irak en Syrië hebben niets in te brengen over hoeveel kinderen er geboren worden.

IN HAAR BOEK 'HEILIGE STRIJD' BESCHRIJFT BEATRICE DE GRAAF OVER EEN GROEIEND GEVOEL, OOK IN NEDERLAND, VAN ONVEILIGHEID EN EEN TOENEMENDE ROEP OM WRAAK NA '9/11'. HOE DONKER IS DIE SCHADUW VAN ANGST EN VERGELDING IN IRAK EN SYRIË?

EG: Mensen met een trauma blijven kiezen voor geweld. Dat is een vicieuze cirkel. Er is in Irak altijd en overal wantrouwen – tussen de Barzani en Talibani, tussen yezidi's en turkman, en noem maar op. Dat is verergerd. De oorlog heeft dit niet opgelost. Tegelijk zeg ik ook: er bestaat een verantwoordelijkheid om te beschermen tegen ernstige mensenrechtenschendingen. Dat is de zogeheten 'responsibility to protect'. Het was een kapitale fout om Hoessein in het zadel te laten na de oorlog in Koeweit.

JdJ: Eens, toen had men moeten doorpakken.

EG: Destijds werd de Amerikaanse minister Madeleine Albright zwaar tegengewerkt bij inspecties van militaire locaties en van plaatsen waar grove misdaden waren begaan. Dat kun je niet accepteren, hoewel de gevolgen van oorlogvoering ook toen al militair-technisch niet te overzien waren. JdJ: Iets anders: ik constateer in het diplomatieke circuit wel een erkenning van het bestaan van multi-etniciteit, maar er is tegelijk een botte weigering om daar verstandig mee

Esther inspecteert de kwaliteit van de aardappeloogst in Irak

om te gaan. Omdat alles multi-etnisch moet zijn, hebben minderheden geen of juist te veel stem. Zo wordt nu de Syriac-Assyrische minderheid noch de soennitische meerderheid serieus bij het diplomatieke proces over de politieke toekomst betrokken.

WELKE LICHTPUNTJES ZIEN JULLIE VOOR IRAK EN SYRIË?

EG: Jongeren willen echt verandering. Ze accepteren de oude verbanden echt niet meer. Dat geeft mogelijkheden. Ze zijn tamelijk hoogopgeleid. Irak kan een schakel zijn tussen oost en west, kan investeren in landbouw, handel en olie. Als de slimmeriken steeds weggaan, is dat

een groot verlies. Ik zie mooie initiatieven; mensen die graag willen. Alleen gaat het anders dan bij ons. Het gaat om de lange adem.

JdJ: We moeten echt meer inzetten op samenwerking tussen jongeren, en met actoren die fundamentele waarden met ons delen. Met de precieze uitwerking hoeven wij ons niet te veel bezig te houden. Dat kunnen ze prima zelf.

IS ER IETS VAN HERSTEL ZICHTBAAR VAN DE CHRISTELIJKE KERK IN IRAK EN SYRIË?

EG: Het recente bezoek van de paus liet zien dat het christendom zeker nog aanwezig is. Maar van de 1,5 miljoen christenen in Irak zijn er nog een paar honderdduizend over. Zeker vanuit Ni-

nevé zijn velen vertrokken en niet teruggekeerd. Terwijl hier de graven zijn van Jona, van Nahum... Van een christelijk dorp als Qaraqosh is 70% van de mensen niet teruggekeerd. Het Westen is de christenen gruwelijk vergeten. In een stad als Kirkuk zijn nog wel kerken en christenen, maar niemand denkt aan ze. We doen te weinig.

JdJ: In Syrië, en specifiek het controlegebied van Assad of de SDF, is de situatie relatief wat beter dan in Irak. Economische situatie wordt snel veel slechter. Christenen zijn dan, dankzij hun geld en contacten, vaak de eersten die vertrekken. Dat is zorgelijk, maar je ziet ook een langzame groei van moslim-bekeerlingen. Die bewegingen bestaan allebei.

WELKE ONTMOETING IN IRAK OF SYRIË ZULLEN JULLIE NIET SNEL VERGETEN?

JdJ: De ontmoeting die we in 2017 in Kobane hadden met christenen met een islamitische achtergrond en met Syriac-Assyrische christenen. Zo'n ontmoeting had niet eerder plaatsgevonden. Dit kreeg nog een bijzonder vervolg tijdens de kerst van 2017. ISIS-bolwerk Raqqa was net bevrijd. Te midden van de puinhopen van de kerk van Raqqa hielden Koerdische en Syriac-Assyrische christenen samen een kerstdienst. Twee

bewegingen van het christendom in de regio kwamen op dat moment bij elkaar. Transformeert de kerk? Ja. Maar uitsterven? Nee.

EG: Tien dagen na een Turks bombardement in noordoost-Syrië ontmoette ik in een tent in een vluchtelingenkamp Koerdisch-Syrisch gezin. De vader had zijn zoontje op zijn knie en zei: 'Dit is mijn zoon Ahmed, maar hij heet nu Benjamin. Ik ben de islam zat, ik ben mijn geloof kwijtgeraakt.' Ik vond dat een aangrijpend moment. Dit gezin had moeten vluchten voor ISIS en voor Assad, en daarna voor Turkse bombardementen. Nu leefden ze in de modder. Ik zei: 'ik zal voor u bidden'. JdJ: Deze afkeer van de islam is een voorbeeld van veel breder fenomeen. Dit is niet uniek. Daarom groeit de kerk in Kobani ook.

WAT IS JULLIE HOOP VOOR OVER – BIJ WIJZE VAN SPREKEN – OPNIEUW TWINTIG JAAR?

JdJ: Als wij ophouden totalitaire regimes te steunen, heeft de regio een hoopvolle toekomst. Ik heb veel hoop voor de jongere generaties; op een culturele verandering van onderaf.

EG: Er is nog steeds veel kans dat de ontwikkelingen daar desastreus uitpakken. Mijn hoop is dat jongere generaties meer collectief dan etnisch denken. En dat ze hun economische mogelijkheden weten aan te wenden voor duurzame ontwikkeling.

Zelden is in de VS de ideologische strijd en omslag na verkiezingen groter geweest dan deze keer. Wat zijn, hier beperkt tot mensenrechten, kernverschillen tussen Democraten en Republikeinen. En herkennen we deze niet al lang ook in Nederland?

Drs. Henk Jan van Schothorst, oprichter en bestuurder van (Transatlantic) Christian Council International (TCC en CCI)

Waarom gaat de ideologische strijd die op dit moment in de VS woedt ook ons aan?

In de VS zijn begin dit jaar op alle landelijke fronten de Democraten aan de macht en in de meerderheid gekomen. In het Huis van Afgevaardigden, in de Senaat en in het Witte Huis. Uitgezonderd het Hooggerechtshof. Al is daar inmiddels door President Biden ook een speciale onderzoekscommissie op gezet om te onderzoeken of daar geen vier opperrechters bij kunnen om ook daar mogelijk de stand van zes conservatieve om drie progressieve rechters voor het leven in Democratisch voordeel om te buigen. Van *pro-life* naar *pro-choice*, van onderwijs- en godsdienstvrijheid naar anti-discriminatie, van *family-based* naar staatgestuurd.

IDEOLOGISCHE KERNVERSCHILLEN

Zeker, Republikeinen en Democraten hebben op onderdelen eigen opvattingen en zijn niet allen over één kam te scheren. Toch zijn deze keer botsende basisverschillen en tegengestelde mens- en wereldbeelden tussen de politieke blokken groter dan ooit. Laten we vooraf gelijk proberen door te dringen tot de ideologische kernverschillen tussen veel Republikeinen en Democraten.

Republikeinen zien Amerikanen als een verenigd volk, allen gelijk voor de wet. Zij gaan uit van een wereldbeeld waarin een mens geschapen is en biologisch man of vrouw is. Daarbij dat

een ieder enerzijds onaantastbare waardigheid heeft, met voor iedereen gelijke aanspraak op grondrechten. Anderzijds is er de erkenning dat de mens imperfect is en geneigd tot het kwaad en tot machtsmisbruik. Deze ongemakkelijke waarheid is ook de reden geweest voor de invoering van *checks and balances* door scheiding der machten, via de al sinds 1789 grondwettelijk geldende en elkaar controlerende uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht.

Democraten daarentegen splitsen de maatschappij op in allerhande identiteitsgroepen. Daarbij lijken zij bovenstaande kernwaarden te verwerpen, in te wisselen of te herdefiniëren, zodanig dat iedere groep en elk individu het recht heeft om voor zichzelf te beslissen wat zijn waarheid is. Deze geclaimde of ervaren waarheden moeten vervolgens door iedereen worden geaccepteerd. Wie niet meegaat in deze tot politieke correctheid leidende identiteitspolitiek, wordt weggezet als xenofob, racistisch, homofob, enzovoorts. Zo wordt onder de dekmantel van inclusiviteit, diversiteit en sociale gerechtigheid 'voor allen', juist onvrijheid opgelegd. Een afrekencultuur met het fout geachte verleden, waarbij het hele systeem moet worden ontmanteld en hervormd en er een eind moet komen aan veronderstelde "blanke overheersing". Echter, het probleem zit echter niet in het systeem, maar in de mens. Ontkenning van deze waarheid is de bron van alle problemen. Of, om het naar een founding father van de VS, Patrick Henry, te zeggen: *United we stand, divided (or diversified) we fall*.

WET GELIJKE BEHANDELING

De Equality Act is een goed voorbeeld van deze uiteenlopende mens- en wereldbeelden. Deze speelt eigenlijk ook al in Nederland en hangt boven de markt in de EU en VN. Onder het verkiezingskopje "Gedurfde ideeën - Het plan-Biden om lgbtq+gelijkheid in Amerika en de rest van de

wereld te bevorderen" staat vetgedrukt: "Biden zal van de invoering van de Equality Act tijdens zijn eerste 100 dagen als president een topprioriteit op wetgevingsgebied maken." Binnen een half jaar is hij al flink op streek.

HR 5 (de Equality Act) werd ingediend en met 224 tegen 206 stemmen aangenomen door het Huis van Afgevaardigden, waarbij op drie na alle Republikeinen ertegen stemden en alle Democraten ervoor. Het wetsvoorstel ligt nu bij de gelijk verdeelde, honderd zetels tellende Senaat, waar de vicepresident de doorslag kan geven. Maar naar verwachting zal het daar moeilijker doorgang vinden, omdat een meerderheid van zestig senatoren vereist is om een zogenaamde *filibuster* (stemverhinderende woordvoering) te voorkomen, en momenteel zijn slechts ongeveer vijftig senatoren voor. Veel Democraten hebben gedreigd met wijziging van de regels die een meerderheid van zestig vereisen, maar de Republikeinen en ook een aantal Democraten zijn daar fel op tegen. Deze regelwijziging zou namelijk leiden tot verdwijning van het stabiliserende effect van de steun van een tweépartijenmeerderheid die nodig is voor de goedkeuring van wetsvoorstellen. Toch probeert de Democratische Senaatsvoorzitter nadrukkelijk deze sta-in-de-weg voor een golf aan radicale Democratische regelgeving te slechten.¹

OPHEFFING VAN VRIJHEDEN

Wat is de Equality Act en waarom is die zo gevaarlijk voor de morele toekomst van de VS en ons? De oorsprong van de Equality Act ligt in de beslissing van het Hooggerechtshof in het arrest *Obergefell v. Hodges*, waarin het homohuwelijk werd gelegaliseerd. Sindsdien, en zelfs al voordien, zijn activisten in heel het land druk be-

¹ <https://www.nytimes.com/2021/06/04/us/democrats-filibuster-senate.html>

Vertegenwoordigers van het reformatorisch onderwijs op bezoek bij toenmalig Amerikaans onderwijsminister Betsy DeVos

zig geweest om de lgbqt-levensstijl volledig te normaliseren. Hun doel is verschillende secties van de Civil Rights Act van 1964 zodanig te wijzigen dat seksuele geaardheid en genderidentiteit een beschermde klasse worden, samen met ras, huidskleur, nationale afkomst enzovoort. Voorstanders zien dit als een “eerlijk” en gelijk behandelen van alle burgers.

Er is echter niets eerlijks aan. De goedkeuring van de wet op gelijke behandeling zal leiden tot beperkingen en opheffing van vrijheden die al sinds de oprichting deel uitmaken van de Verenigde Staten als natie. Hier volgen enkele mogelijke gevolgen:

TOTALE VERWARRING

a. Iedereen die zich uitspreekt tegen de lgbqt-levensstijl zou zich schuldig maken aan haatzaaien en vervolgd kunnen worden voor een civiele overtreding. Denk eens aan wat dat betekent voor christelijke kerken en scholen die een Bijbelse visie op seksualiteit onderwijzen. Je zou vrij zijn om over de lgbqt-levensstijl te spreken en die te promoten, maar je zou niet

vrij zijn om over een christelijke levensstijl te spreken en die te promoten. Is dat eerlijk en gelijkwaardig?

- b. Christelijke eigenaars en uitbaters van bedrijven en instellingen als adoptiebureaus, feestzalen, taartenmakerijen en verhuurbedrijven zouden gedwongen worden hun beleid aan te passen, willen ze geen boetes of bedrijfssluiting riskeren. Is dat eerlijk of gelijkwaardig?
- c. Wervingsactiviteiten waarbij momenteel een onderscheid tussen mannen en vrouwen wordt gemaakt, zouden moeten worden afgeschaft. Zo zou het bijvoorbeeld verboden zijn dat een bedrijf erop staat een kleedkamerbediende aan te nemen van het biologische geslacht dat daarbij past. Jongens zouden gebruik mogen maken van meisjestoilet- en douchegelegenheden en aan meisjessporten mogen deelnemen als ze zich als vrouw identificeren. Betekent dat een eerlijke of gelijke behandeling met het oog op alle biologische vrouwen? Zullen die zich niet onteerd, vernederd, onveilig en gekwetst voelen door dergelijk onduldbaar gedrag?

- d. Er zouden "veilige scholen" worden opgericht die garanderen dat kinderen al op de kleuterschool wordt geleerd hun seksualiteit te verkennen. Hun zou worden geleerd dat ze zichzelf niet hoeven te accepteren zoals ze geboren zijn, en dat ze hun biologische geslacht kunnen laten veranderen als ze dat willen. Zij kunnen op school "seksuele therapie" krijgen zonder zelfs maar de toestemming van hun eigen ouders. Therapie om kinderen te helpen zich te vereenzelvigen met zoals zij geboren zijn, zou echter verboden zijn. Is dit eerlijk of gelijkwaardig?
- e. Het gebruik van traditionele voornaamwoorden zou veranderen. Er zijn al voorstellen om geslachtswoorden zoals hij, hem, zij, haar enzovoort verplicht te vervangen door niet-genderspecifieke voornaamwoorden. Stel je de totale verwarring voor die dit zou veroorzaken bij mensen die betrokken zijn bij wetshandhaving, geneeskunde, onderwijs, historische documenten en groepsaccommodaties. Zij zouden geen woorden meer kunnen gebruiken die aangeven of iemand man of vrouw is. Is het eerlijk of gelijkwaardig jegens degenen die als man of vrouw willen worden aangeduid wanneer alle verwijzingen naar hun geslacht worden geschrapt?

De Equality Act is allesbehalve eerlijk en gelijkwaardig. Erger nog, zij treedt de beginselen van Gods Woord en Zijn geschapen orde van leven, gezin en vrijheid met voeten. Deze Act is een systematische, vastberaden verwerping van de grondbeginselen van het christendom.

INTERNATIONALE STRIJD

Deze zaken spelen niet alleen in de VS, we zien deze ideologische strijd ook volop in Nederland en wereldwijd. In toenemende mate worden ook internationale organisaties door met name 'westerse' landen gebruikt als versluierd vehikel om

uiterst omstreden zaken als abortus, gender- en seksuele rechten aan armere landen op te dringen als afdwingbaar mensenrecht. De gelijkheidswet is maar één voorbeeld. Moeiteloos zouden we nog kunnen uitweiden over een veelheid van linksliberaal geladen stokpaarden, werelden en opgesplitste groepen als van *critical race theory* (kritische rassentheorie is een uit de Verenigde Staten afkomstige stroming die de effecten van ras en cultuur op iemands sociale status in een samenleving bestudeert in relatie tot recht en macht), intersectionaliteit (ook wel kruispuntdenken: is het fenomeen dat "maatschappelijke ongelijkheid zich voordoet langs verschillende assen, die elkaar snijden"; de notie dat individuen in een samenleving discriminatie en onderdrukking ondervinden op grond van een veelvoud van factoren), woke-isme (alert op mogelijke maatschappelijke misstanden, zoals racisme en discriminatie, en probeerend die te vermijden; maatschappelijk bewust; maatschappijkritisch), institutioneel racisme, *social* en *racial* (un)justice, *lgbt-, women- and child rights*, *build back better* (naam verkiezingsprogramma van Joe Biden), *black lives matter*, enzovoorts.

BLACK LIVES MATTER

Laten we tot slot op één van deze termen en stromingen, die vanuit de VS en internationale organisaties de wereld instormen, inzoomen: Black Lives Matter. Wat is dat eigenlijk als organisatie en waar staan ze voor? Om daar achter te komen, nemen we eens een kijkje in de Black Lives Matter agenda wat nagestreefd wordt. Deze ontmaskerde zichzelf door op hun website de 'ontwrichting van het kerngezin' en een soort groepsopvoeding te zeggen na te streven, wat na ontdekking op 21 september 2020 stilletjes werd verwijderd.²

² <https://www.foxnews.com/media/black-lives-matter-disrupt-nuclear-family-website>.

Het handvest van Black Lives Matter is veelzeggend. Terwijl het beweert de gelijkheid van zwarte levens van alle soorten te onderschrijven, legitimeert het in feite de lgbtq beweging in al haar verscheidenheid. Hier zijn enkele voorbeelden.

- Wij laten ons leiden door het feit dat alle zwarte levens ertoe doen, ongeacht daadwerkelijke of vermeende seksuele identiteit, genderexpressie, economische status....'
- We maken ruimte voor transgender broeders en zusters om deel te nemen en te leiden.
- We zijn zelfreflectief en doen het werk dat nodig is om cisgender privileges te ontmantelen en zwarte transgenders te verheffen, vooral zwarte transvrouwen die nog steeds onevenredig zwaar worden getroffen door trans-antagonistisch geweld.
- We bouwen aan een ruimte die zwarte vrouwen bevestigt en die vrij is van seksisme, vrouwenhaat en omgevingen waarin mannen centraal staan.
- We ontwrichten de door het Westen voorgescreven nucleaire familiestructuur door elkaar te steunen als uitgebreide families en "dorpen" die collectief voor elkaar zorgen.....

- We koesteren een queer-bevestigend netwerk. Wanneer we samenkomen, doen we dat met de bedoeling om ons te bevrijden uit de strakke greep van het heteronormatieve denken, of beter gezegd, dat iedereen in de wereld heteroseksueel is...

Dus terwijl velen denken dat ze een organisatie steunen die alleen maar gelijkheid voor zwarte mensen nastreeft, steunen ze in feite iets heel anders. Het handvest van BLM laat een zeer on-Bijbels motief zien.

TENSLOTTE

Als discussies over deze zaken in ons land nog niet of nog maar deels zijn aangekomen, dan moeten we er ons op voorbereiden. Wij leven in moeilijke tijden en onze kinderen groeien op in een onrustige wereld, doelwit van verspreiding en indoctrinatie van deze ideologieën. Meer dan ooit hebben we Bijbels genormeerd beleid nodig, vormgegeven in vrije democratische rechtstaten met het natuurlijke gezin als hoeksteen. (Transatlantic) Christian Council International zet zich daar actief voor in. In Amerika en ook bij internationale organisaties als de VN en lidstaten. Gerechtigheid verhoogt immers de volken?

TCC is een non-profit organisatie, gevestigd in Nederland. Zij ontwikkelt een Trans-Atlantisch netwerk van christenen die betrokken zijn bij overheidsbeleid en beïnvloedt beleid vanuit een christelijk perspectief. Voor permanent toezicht en controle spreekt TCC in bij internationale organisaties als de VN, EU en OVSE om op te komen voor een christelijk geluid en het verschil mogelijk te maken. Dat kan omdat TCC daar officieel is geaccrediteerd als bevoegde raadgevende organisatie. Omdat we met wereldwijde lidstaten werken en nu ook bij de Afrikaanse Unie opstarten, bewegen we ons richting een internationalere naam: CCI: Christian Council International, zoals onze Amerikaanse vestiging al heet. Belangrijkste focus thema's zijn leven, gezin en vrijheid, zoals die van godsdienst en van onderwijs.

Door veelvoudige informatievoorziening van opinies, alternatieve feiten en daadwerkelijke feiten door sociale media lopen mensen het risico murw te worden en te wennen aan extreme ideeën. Na 9/11 en de daaropvolgende polarisatie roept dat de vraag op of de media per saldo iets bijdragen aan de stabiliteit van onze liberale democratie. Of loopt deze inderdaad gevaar, zoals sommigen van mening zijn? In deze bijdrage wordt gezocht naar een antwoord op deze vragen.

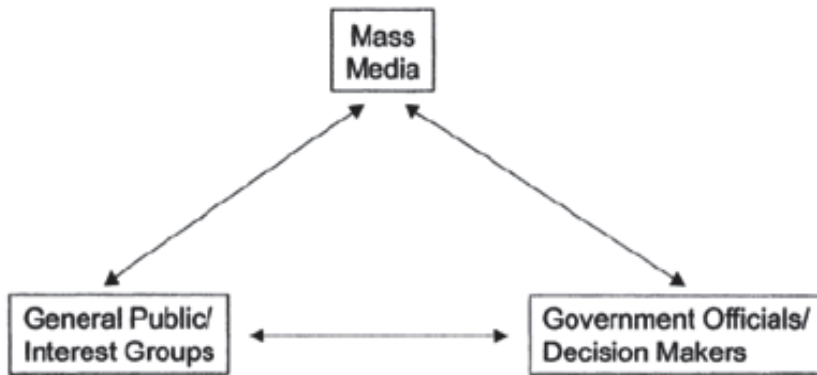
Jacoline Waaijenberg BA, redactielid

Golven van emotie: De ontwrichting van de liberale democratie door de opkomst van nieuwe media na 9/11?

De aanvallen op het World Trade Center waren 'toespraken die andere toespraken elders op de wereld uitgesproken, overschaduwden.' De jonge terroristen hadden ' (...) gesproken in daden (...) (vertaling JW).' Aldus Osama Bin Laden.

Volgens de man die in de weken na de aanslagen de covers van *Time* en *Newsweek* haalde, konden de speeches door iedereen op de wereld worden verstaan. Zowel door Arabieren als

niet-Arabieren. Vanuit medialogica perspectief was 9/11 een doelgerichte zet, waarbij terroristen hebben nagedacht over de juiste methode. 9/11 staat niet op zichzelf. Uit een handleiding van de Afghaanse jihad, die werd gebruikt in Al-Qaida trainingskampen, blijkt dat de Eiffeltoren in Parijs en het Vrijheidsbeeld in New York werden aangeprezen als potentieel terroristisch doelwit dat enorme publiciteit zou opleveren.

De zogenaamde driehoek van politieke communicatie volgens Brigitte Nacos

In groots opgezette samenlevingen is er geen sprake van directe communicatie tussen het volk en de politiek. Massamedia vervullen een brugfunctie tussen het publiek en de politici. Publiek, politici en media vormen een zogenaamde driehoek van politieke communicatie. Toegang tot de media verleent individuen en groepen macht over de besluitvorming in een democratie.

Methode, tijd en doelwit sorteerden op 9/11 effect. Er was een universeel besef van de reikwijdte van wat was gebeurd. De islam stond wereldwijd in de belangstelling.¹

De opkomst van geavanceerde technologie, zoals computers en mobiele telefoons, speelde hierbij een rol. Sinds 2001 heeft de technologische innovatie een grote vlucht genomen. 9/11 word ook gezien als een aanval op de liberale democratie. Hoe speelt technologie – in het bijzonder sociale media – tegenwoordig een rol in de internationale betrekkingen?

PERSOON VAN HET JAAR

Kort na de millenniumwisseling veranderde het World Wide Web o.a. in online services waarin gebruikers zelf konden participeren. Ook wel Web 2.0.² Sociale media, zoals wij die nu kennen, bestaan vaak minder dan twee decennia. Sociale media werken niet volgens hetzelfde principe, maar er zijn overeenkomsten. Zo zijn er idealiter geen gebruikers, maar actieve content producers, in goed Nederlands zoiets als redacteurs. De media is niet meer voorbehouden aan een paar 'elitaire clubs', maar wij zijn zélf de media. Er is een structuur ontstaan waarin iedereen informatie kan delen met iedereen. Als een bericht op sociale media 'viral' gaat, is bepaalde informatie dan ook zo populair dat door vriendennetwerken heen het bericht in korte tijd horizontaal het platform over gaat.

In 2010 werd Mark Zuckerberg gekozen door het tijdschrift Time als 'person of the year.' Volgens Time was het de missie van Facebook om

*TIME-person of the year 2010:
Facebook-topman Marck Zuckerberg*

van een eenzame planeet een vriendelijke en sociale wereld te maken. Het internet, en de hele wereld, zou gaan aanvoelen als een grote familie of zelfs als een studentenhuus.³ Een half decennium later is de publieke perceptie van sociale media veranderd. Donald J. Trump werd in 2016 verkozen tot persoon van het jaar door hetzelfde tijdschrift. Tijdens zijn latere presidentschap was er sprake van onderzoek naar Russische inmenging in de verkiezingen door sociale media. Dit werd bewezen door de commissie Mueller.⁴ Het grote aantal gebruikers ter wereld maken van sociale media een potentiële negatieve machtsbron die de democratie kan ondermijnen. Onze tijd wordt inderdaad gekenmerkt door allerlei radicale en vaak transnationale (volks)bewegingen. Van de Gele Hesjes tot Viruswaarheid, en van QANON tot IS. Een poging

tot vergelijking tussen deze wereldwijd bekende bewegingen gaat mank. Maar feit is dat in hun aanpak een grote rol, vooral de laatste decennia, weggelegd is voor sociale media. Ook christenen uit de achterban van de SGP blijken vatbaar voor complottheorieën, opgedaan via de media.⁵

TOCH GEEN STUDENTENHUIS

Anders dan eerst werd verwacht, bleek sociale media wel een zekere bedreiging in te houden voor de democratie. Een kort overzicht van – wellicht bekende – strategische en technologische tactieken om sociale media te misbruiken, toont dat aan. Ten eerste, de onderzoekster Margaret Roberts onderscheidt drie categorieën tactieken waarmee autocratische regimes de democratische kracht van de sociale media ondermijnen. Dit zijn *fear*, *friction* en *flooding*, oftewel censuur, vertraging en verwarring. Op sociale media gedetecteerde mensen worden opgepakt. Algoritmes worden gemanipuleerd. Er worden op strategische momenten de 'juiste' berichten in veelvoud in de ether gegooid. Zo behoudt de autocraat zijn macht.⁶ Helaas niet voorbehouden aan autocraten...

Ten tweede, Amerikaanse studies, voornamelijk gebaseerd op analyse van Twitter, vermelden dat desinformatie sneller, dieper en breder verspreidt op dit netwerk dan 'de waarheid'. Dit is ook logisch: alles wat nieuw is, trekt sneller de aandacht. Dit kan via verschillende manieren. Zo worden bots, computerprogramma's die zelf inhoud op een webpagina kunnen plaatsen of andere activiteiten op het web ondernemen, ingezet om verkeerde informatie in de omloop te brengen. Deze bots kunnen desinformatie in veelvoud bij de eerste verspreiding het netwerk op brengen, om zo organische verspreiding te creëren. Studies in de Verenigde Staten tonen aan dat mensen net zo snel informatie van bots als van mensen retweeten.

Veel QANON-volgers zagen Trump als de redder van de natie

Door psychologische mechanismes, bijvoorbeeld doordat desinformatie verspreiders vertrouwen wekken door de layout en woordkeuze van nieuwssites te kopiëren, komt de inhoud verder. Mensen lijken vaker af te gaan op de persoon die het nieuws deelt, dan te letten op de nieuwsorganisatie waarvan het nieuws afkomstig is. Mensen in de oudste leeftijdsgroep deelden vaker fake news op Facebook, waarschijnlijk vanwege minder kennis over het netwerk en tijdens een periode van grote aandacht voor één onderwerp, lift verkeerde inhoud vaak mee.

Problematisch? Ja! *Fake news* is soms in staat om de onderwerpen agenda van partijdige

nieuwsmedia te beïnvloeden, bijvoorbeeld in het verkiezingsjaar 2016 in de VS. Door het ontstaan van clusters in een netwerk, kunnen sommige mensen onevenredig veel verkeerde informatie langs zien komen.⁷ Hieruit ontstaan volksbewegingen zoals QANON, die ook impact hebben op de maatschappij. Zo liet een school in Californië een festival niet doorgaan, omdat QANON aanhangers geloofden dat een voormalige FBI-directeur een terroristische aanval wilde plegen op dit festival en aanhangers mogelijk zouden kunnen opdagen om dit te verijdelen.⁸ Amerikaanse onderzoeken wijzen uit dat de brede effecten van misinformatie vergroot cynisme en toenemende apathie in de maatschap-

pij zijn. Ook zou het oorzaak zijn van meer extremisme. Het valt niet moeilijk voor te stellen dat dit alles een negatief effect heeft op de democratie, waarin cohesie tussen bevolkingsgroepen essentieel is voor goed bestuur.

DE NEUTRALE MEDIA?

Toch valt er ook een ander verhaal te vertellen over sociale media. Anders dan de publieke opinie ons doet geloven, is desinformatie niet zo wijdverspreid als wordt gedacht. Onderzoeken in de VS en Frankrijk naar Twitter content geven dit aan. Onderzoekers geven hiervoor twee argumenten. Ze noemen allereerst het feit dat de consumptie van desinformatie geconcentreerd is in kleine subgroepen. Daarnaast is er een klein gedeelte van deze gebruikers en producenten die ontzettend veel desinformatie produceren, zodat de statistieken hierdoor rood uitslaan. Ondanks dus het feit dat de meeste mensen deze grote bulk informatie nooit tegenkomen.⁹

Bovendien heeft onderzoeker Sander van Haeren heeft in zijn proefschrift *Digitally Networked Grassroots: Social Media and the Development of the Movement for Black Lives and Immigrant Rights Movement in the United States* geconcludeerd dat een organisatie altijd ingebed moeten zijn in een echt bestaand netwerk om te floreren. Sociale media veranderen de dynamiek van de groei van de organisatie, maar niet de daadwerkelijke kern die noodzakelijk is om te blijven bestaan.¹⁰

Hieruit vallen twee lessen te halen. Ten eerste, ook organisaties die een positief effect hebben op de democratie komen in de kijker door sociale media. Ten tweede, positief geformuleerd moeten ook fake news sites een bestaand en serieus netwerk door de samenleving heen cre-

eren, om optimaal effect te hebben in een democratie. Dit zal voor democratische groepen waarschijnlijk makkelijker zijn dan voor antidemocratische groeperingen, omdat het effect van fake news minder groot is dan alom gedacht.

DE NIEUWE MIDDELEEUWEN

Parag Khanna, auteur van het boek *De wereld draaiend houden* (2011), ziet de wereld van vandaag als een gefragmenteerd geheel waarin maatschappelijke organisaties en bedrijven in de regio problemen oplossen. Grote organisaties zoals de VN, maar ook natiestaten doen er steeds minder toe. Via netwerken van kerken, ministeries, stichtingen, universiteiten, activisten etc. wordt bestuurlijke macht uitgeoefend en de wereld draaiend gehouden. Deze gedachtegang heet ook wel *neomedievalism*. Hierin ziet Khanna ook een rol voor een bedrijf als Google. Zo'n wereldbeeld past naadloos in de rol van sociale media in de liberale democratie. Sociale media stimuleert mensen om deel te nemen aan acties (denk aan de #metoobeweging), maar brengt ook meer segregatie in de samenleving. Daarnaast hebben sociale media bedrijven veel invloed op individuele liberale democratieën. Deze invloed is niet altijd wederzijds. Natiestaten zijn allang niet meer de enige factor op het wereldtoneel.

Tegelijk zijn er ook kanttekeningen te plaatsen bij dit wereldbeeld. Zo heeft de focus op ondoorzichtige machtsstructuren – zo zou het World Economic Forum in Davos meer invloed hebben dan de VN – gelijkenis met complottheorieën over corrupte elites. Met als belangrijkste verschil dat de auteur juist gelooft in deze nieuwe aanpak, mits ' (...) iedereen elkaar in de gaten houdt, controleert (en JW) rekenschap vraagt (...).' ¹¹ De belangrijkste aanname? Besturen in gefragmenteerde tijden is polderen.

DUIDELIJK

Van der Spek
Financiële Diensten

Gratis Intake gesprek
**Gratis aankoop-
begeleiding**
**Scherpe rente bij
Nederlandse en
Duitse banken**

Herenweg 42 * Postbus 54 * 2750 AB * Moerkapelle
tel: 079-5931241
e-mail: info@spekadvies.nl * www.spekadvies.nl

CONCLUSIE

Door veelvoudige informatievoorziening van opinies, alternatieve feiten en daadwerkelijke feiten door sociale media lopen mensen het risico murw te worden en te wennen aan extreme ideeën. De daadwerkelijke verspreiding van desinformatie door de liberale samenleving heen

valt erg mee, wat tegelijk het feit niet uitvlakt dat kleine groeperingen daadwerkelijk radicaliseren door sociale media. De positieve beeldvorming van de krachtige liberale democratie is aan erosie onderhevig. Vooral een kwestie van beeldvorming, maar wel één met een kern van waarheid.

NOTEN

- 1 Brigitte L. Nacos, "The Terrorist Calculus behind 9-11. A Model for Future Terrorism?," in *Studies in Conflict and Terrorism*, 26/1 (2003), pp. 1-7.
- 2 Jose van Dijk, *The Culture of Connectivity. A Critical History of Social Media* (New York 2013), p. 5.
- 3 Lev Grossman, "Mark Zuckerberg," *Time*, 15 december 2010, https://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2036683_2037183_2037185-6,00.html.
- 4 Joshua A. Tucker, Yannis Theodoridis, Margaret E. Roberts en Pablo Barberá, "From Liberation to Turmoil. Social Media And Democracy," in *Journal of Democracy* 28/5 (2017), pp. 46 – 49.
- 5 Al is het zo dat SGP'ers minder vatbaar zijn voor complottheorieën als werd aangenomen, zie "Complotdenken van SGP'ers is niet veel sterker dan van CDA'ers en CU'ers," *Nederlands Dagblad*, 5 september 2020.
- 6 Tucker, Theodoridis, Roberts en Barberá, "From Liberation to Turmoil. Social Media And Democracy," pp. 50 – 52.
- 7 Andrew M. Guess en Benjamin A. Lyons, "Misinformation, Disinformation, and Online Propaganda," in Nathaniel Persily en Joshua A. Tucker, *Social Media and Democracy* (2020), pp. 20 – 25.
- 8 "QAnon conspiracy theory on James Comey shuts school festival," *BBC News*, 10 mei 2019, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-48231708>.
- 9 Guess en Lyons, "Misinformation, Disinformation, and Online Propaganda," pp. 19 en 20.
- 10 Sander van Haperen, *Digitally Networked Grassroots: Social Media and the Development of the Movement for Black Lives and Immigrant Rights Movement in the United States* (2019), p. 302.
- 11 Bas den Hond, "Welkom in de nieuwe Middeleeuwen," *Trouw*, 1 maart 2011.

Stelling: Nederland moet zich meer op Brussel dan op Washington oriënteren

Drs. Gert-Jan Segers, voorzitter Tweede Kamerfractie
ChristenUnie:

"9/11 heeft ons laten zien dat de wereld een on-veilige plek kan zijn waarin de zwarte ideologie van de radicale islam een kwade macht is die ook ons kan raken. Die dreiging kennen we al langer 'van buiten'. Van onvrije landen in het Midden-Oosten, waar de vrijheid van niet-moslims dagelijks onder druk staat. Van de veiligheidssituatie in Israël - de enige democratische rechtsstaat in de regio - die voortdurend op de proef wordt gesteld.

Maar 9/11 laat zien dat deze dreiging vroeg of laat ook heel dichtbij kan komen. Het toont ons dat er krachten zijn die het op ons en onze vrijheid gemunt hebben, die ons inderdaad uit het lood kunnen slaan. In deze situatie weet ik één ding zeker: dat we zuinig moeten zijn op onze vrienden, waarvan we er maar een heel beperkt aantal hebben.

Ons verbond met de Verenigde Staten is eeuwenoud. We hebben veel gezamenlijk en een belangrijke gedeelde historie. De band met de VS bracht ons de vrijheid en veiligheid op het moment dat die het meest onder druk stond.

Tegelijkertijd was onze vriendschap niet in balans. Terecht vraagt de VS van ons om niet te blij-

ven leunen op de vanzelfsprekendheid van te hulp schietende Amerikanen als het moeilijk wordt. De trans-Atlantische band vraagt om blijvende investering, ook van onze kant. Hetzelfde geldt voor onze Europese vrienden. Door onze geografische verbondenheid, is er ook een lots-

verbondenheid: óns continent, is hún continent. Als we de waarden van ons land en ons gezamenlijk continent willen beschermen en uitdragen richting die landen waar ze geen vanzelfsprekendheid zijn, is samenwerking met de

landen die het dichtst bij ons liggen geen optie, maar bittere noodzaak. Onze banden met Israël, met de VS, met andere Europese landen: ze staan niet los van elkaar en laten zich niet tegen elkaar uitspelen."

Mr. Diederik van Dijk, lid Eerste Kamerfractie voor de SGP:

EU, GEEF ÁCHT OP DE NAVO

'Na het vertrek van Trump als president van de VS wordt vanuit de EU minder hard geroepen om een alternatief voor de NAVO, waarvan de VS de onbetwiste hoofdspeler is. Gehoopt wordt dat president Biden zich minder isolationistisch zal opstellen dan zijn voorganger; al zal ook Biden moeten rekenen met de Amerikaanse weerszin om levens van jonge Amerikanen in de waagschaal te leggen voor de veiligheid van Europa. De kansen voor de Franse president Macron om Frankrijk te positioneren als leider van een seriëuze Europese krijgsmacht lijken na Trump niet gegroeid.

Hier hoeven we niet rouwig om te zijn. Het is prima als de EU op een aantal terreinen de samenwerking op defensiegebied verbetert. Maar meer zit er niet in, zeker niet na het vertrek van Groot-Brittannië uit de EU. Een Europa dat militair onafhankelijk van de VS wil opereren, zal bereid moeten zijn daar honderden miljarden extra voor op te hoesten. Dit geld is er niet en er bestaat politieke tegenzin om nationale soevereiniteit op te offeren voor een Europees defensiebeleid. Wie draagt de verantwoordelijkheid als soldaten sneuvelen en de bodybags arriveren? Een betere route is als de Europese landen hun financiële NAVO-verplichtingen eindelijk nako-

men én proberen ergens hun meerwaarde te tonen aan de VS, bijvoorbeeld op het terrein van cyberveiligheid. Dit kan een opmaat zijn voor een evenwichtiger verhouding tussen EU en VS binnen de NAVO. Met de toenemende agressie vanuit China, Rusland en vergelijkbare autocratieën is het meer dan ooit geboden dat de democratische mogelijkheden, die zich laten leiden door rechtsstatelijke principes, mondiaal hecht met elkaar optrekken. De NAVO is daarvoor hét aangewezen frame. Wie droomt van een Europese defensie als alternatief voor de NAVO belandt zomaar in een nachtmerrie.'

9/11 dwong de NAVO een nieuwe koers te varen. In deze bijdrage komende belangrijkste ontwikkelingen sindsdien aan de orde en wordt de balans opgemaakt voor wat betreft de gevolgen van de aanslagen voor de NAVO vandaag.

Harm-Jan Rouwendal MSc, Internationaal Secretaris SGP-Jongeren

De NAVO na 9/11: opnieuw en blijvend relevant

"We wisten dat er iets ingrijpends was gebeurd. Dat er voor de wereld een nieuw hoofdstuk was aangebroken. Voor ons daar rond die tafel, in het hoofdkwartier van het meest succesvolle defensiebondgenootschap ter wereld, speelden achter de oprechte sympathie en solidariteit die wij uitspraken voor de Amerikaanse bevolking, gedachten aan wat dit alles voor onze organisatie en voor de mondiale veiligheid betekende."¹ Voor Lord Robertson was het meteen duidelijk dat de aanslagen van 11 september 2001 een enorme impact zouden hebben. Niet in de laatste plaats voor de organisatie waaraan hij als Secretaris-Generaal leiding gaf, de Noord-Atlan-

tische Verdragsorganisatie. Twintig jaar later is het gelijk van Robertson evident.

Direct na de aanslagen werd er binnen de NAVO vergaderd over een passende reactie. De belangrijkste vraag op tafel: is door de aanslagen op de Verenigde Staten Artikel 5 van het Noord-Atlantisch Verdrag van toepassing? In Artikel 5 is afgesproken dat een aanval op één van de lidstaten wordt beschouwd als een aanval op alle NAVO-landen. En dat alle lidstaten de verantwoordelijkheid hebben om te reageren.

Ondanks twijfels van verschillende kanten, hield Robertson vol dat Artikel 5 relevant was en gold als de ultieme daad van solidariteit met het Ame-

rikaanse volk. "Wat had de clause over zelfverdediging anders te betekenen als zij niet gold op dit dramatische moment van agressie?"² Nog dezelfde avond had Robertson steun van alle 19 lidstaten. Onder totaal andere omstandigheden dan die door de schrijvers in 1949 waren voorzien, toonde de NAVO zich solidair met een aangevallen bondgenoot. En voor het eerst in het 50-jarige bestaan van de alliantie werd Artikel 5 geactiveerd.

GEVOLGEN VAN 9/11

"De wereld was vanaf die dag anders dan daarvoor, en de transformatie van de NAVO in het tijdperk na 9/11 was begonnen," aldus Robertson.³ Maar de gevolgen van het activeren van Artikel 5 waren niet meteen duidelijk: zou de NAVO krachtig als solidair bondgenootschap optreden of worden meegesleept in een eenzijdig optreden van de VS?

In de weken na 9/11 leken degenen die de laatste mogelijkheid gevreesd hadden gelijk te krijgen. Ondanks het vrijwel onmiddellijk invoeren van Artikel 5 werd de NAVO niet de basis van de Amerikaanse reactie. Toen duidelijk werd dat de organisatie achter de aanslagen zich in Afghanistan bevond, koos men in Washington voor een andere strategie. De vrees voor een verval van de NAVO leek terecht. "Nadat de NAVO voor het eerst in haar geschiedenis Artikel 5 had ingeroepen, leek de reactie van Washington neer te komen op "belt u ons niet, wij bellen u wel."⁴

Toch kreeg de NAVO na verloop van tijd wel degelijk een rol in de strijd tegen het terrorisme. Met het invoeren van Artikel 5 zette de NAVO eigenlijk al een nieuwe koers in. Door de aanslagen van een niet-statelijke actor te classificeren als een 'gewapende aanval' werd het begrip collectieve zelfverdediging verbreed. Zo ging het veel meer inhouden dan de traditionele beteke-

De NAVO ging zonder diepgaand debat van een geografische, naar een functionele interpretatie van het begrip veiligheid. Die verschuiving is van groter belang gebleken voor de toekomstige relevantie van de NAVO dan iedere andere verandering die zij in haar geschiedenis heeft door gemaakt

nis van het reageren op een (statelijke) militaire invasie. Maar er veranderde meer. Doordat de NAVO reageerde op islamitisch geïnspireerde aanslagen, werd het idee de wereld uitgeholpen dat de organisatie alleen was bedoeld voor collectieve verdediging tegen Rusland. Nadat de NAVO in de jaren '90 met een onduidelijke rol in een machtsvacuüm opereerde, was het na 9/11 helder dat de alliantie een belangrijke rol zou spelen in de strijd tegen het wereldwijd terrorisme. Nog belangrijker was het einde van het NAVO 'out-of-area-debat'. Daarbinnen streefden sommigen naar een strikte interpretatie van het verdrag van Washington, waarbij het operatiegebied van de NAVO werd beperkt tot Europa en Noord-Amerika. Bij de uitzending van troepen vanuit NAVO-landen naar Afghanistan werd nu in verklaringen benadrukt dat uitdagingen moesten worden aangepakt 'wanneer en waar' zij zich ook mochten voordoen. In de woorden van Michael Rühle, werkzaam bij de NAVO-afdeling Nieuwe Veiligheidsuitdagingen: "De NAVO ging zonder diepgaand debat van een geografische, naar een functionele interpretatie van het begrip veiligheid. Die verschuiving is van groter belang gebleken voor de toekomstige relevantie van de NAVO dan iedere andere verandering die

zij in haar geschiedenis heeft doorgemaakt.”⁵ De gevolgen hiervan lieten niet lang op zich wachten. Ruim een jaar na 9/11 werd tijdens de NAVO-Top van Praag besloten tot de ontwikkeling van nieuwe militaire capaciteiten voor ondersteuning van terrorismebestrijdingsmissies. Concreet ging het bijvoorbeeld over het creëren van een NAVO-reactiemacht tegen nucleaire, biologische en chemische wapens.

ISAF

Een volgende belangrijke stap was de aanvaarding van het commando over ISAF (International Security Assistance Force) in Afghanistan in augustus 2003. Terugkijkend op de periode na 9/11 beschreef Rühle in 2010 drie grote veranderingen. Allereerst bracht de missie ernstige politieke en militaire onevenwichtigheden binnen het Bondgenootschap aan het licht, maar dwong het lidstaten ook tot grotere betrokkenheid. Modernisatie van verouderde strijdkrachten werd bittere noodzaak. Bovendien leverde het verblijf in Afghanistan voor veel deelnemers aan de ISAF-missie de eerste serieuze gevechtsservaring in tientallen jaren op.

Ten tweede ondergingen de partnerschappen van de NAVO een serieuze wijziging. Door de verantwoordelijkheid voor ISAF te nemen werd het bondgenootschap de spil in een ongekende internationale coalitie met deelnemers vanuit Azië tot Latijns-Amerika. Dit zorgde voor een verdere internationalisering en meer functionele benadering van de NAVO-partnerschappen. De samenwerking met niet-NAVO-partners verbeterde en raakte beter bestand tegen uitdagingen zoals terrorisme, cyberaanvalen en humanitaire rampen.

Een derde gevolg betrof de betrekking met andere internationale organisaties, zoals de Verenigde Naties en de Europese Unie. Hoewel de

NAVO een militair bondgenootschap bleef, ontstond er meer samenwerking met civiele partijen die bijvoorbeeld een bijdrage leverden aan wederopbouw.

ANDERE UITDAGINGEN

9/11 was dus een scharnierpunt voor de NAVO. Maar ook andere gebeurtenissen hadden een belangrijke invloed op het bondgenootschap, zoals de onrust in Georgië (2008), de Arabische lente (2011) en de inval in de Krim (2014). Tien jaar na 9/11 was China voor de NAVO nog altijd een non-issue, Rusland werd min of meer als partner beschouwd, en het grootste probleem was Afghanistan.

Tegenwoordig is de situatie heel anders. De in 2020 gepresenteerde toekomstverkenning 'NAVO 2030'⁶ waarschuwt voor een assertief Rusland, noemt China als de nieuwe uitdager, en wijst op de destructieve kracht van nieuwe technologie. De problemen in Afghanistan zijn niet voorbij, maar op 11 september 2021 – exact twintig jaar na de aanslagen in New York – zal de VS haar laatste troepen terugtrekken.

Ook de NAVO zelf maakte een grote verandering door. De tijd van de grote uitbreiding is voorbij. Door de groei van het aantal lidstaten (van 19 in 2001 naar 30 nu) nam ook de complexiteit van de interne besluitvorming toe. Oostelijke lidstaten maken zich zorgen over Rusland, zuidelijke lidstaten kijken naar de onrust in Noord-Afrika en het Midden-Oosten terwijl noordwestelijke leden, waaronder Nederland, weinig urgentie van beide dreigingen lijken te voelen. Daarbij zijn ook de dreigingen steeds minder eenduidig geworden en kan de verdediging niet meer op een specifiek domein gericht worden. Naast land, zee, lucht en cyberspace behoort nu ook de ruimte tot het operatiedomein van de NAVO.

Navo hoofdkwartier in Brussel

INTERNE SPANNINGEN

President Trump zette de verhoudingen binnen het bondgenootschap verder op scherp. Hij haalde (terecht) hard uit naar lidstaten die niet genoeg spenderen aan hun krijgsmacht. Slechts een handvol landen heeft geloofwaardige plannen om de defensie-uitgaven volgens afspraak te laten stijgen tot 2% van het BBP in 2024. Trump deed er echter nog een schep bovenop

door achter gesloten deuren te dreigen om uit de alliantie te stappen, en door onduidelijkheid te creëren over de vraag of de VS in actie zal komen als een van de lidstaten wordt aangevallen. Hoewel President Biden zijn steun voor de NAVO heeft uitgesproken, liet Trump de kwetsbaarheid van de organisatie zien in het licht van haar grote afhankelijkheid van de VS.

Tegelijk ontstonden er ook andere interne geschillen. Hoewel binnenlandse politiek geen agendapunt van de NAVO is, zorgen binnenlandse antidemocratische ontwikkelingen in bijvoorbeeld Polen en Hongarije voor oplopende spanningen. In de kern is de NAVO gebouwd op waarden van democratie en rechtsstaat. Aantasting hiervan ondermijnt het bestaansrecht van

de NAVO. Het belangrijkste voorbeeld is de houding van Turkije, dat een geheel eigen plan trekt en openlijk flirt met gedoodverfde vijand Rusland. De Franse president Macron wond zich er zo over op dat Turkije onaangekondigd, maar met gedoogsteun van de Amerikaanse president Trump, Noord-Syrië binnenviel, dat hij de NAVO 'hersendood' durfde te noemen.⁷ Ook het feit dat lidstaten zoals Griekenland en Hongarije er nauwe betrekkingen op nahouden met China zorgt in toenemende mate voor ergernis bij de VS.

Desalniettemin was de NAVO de afgelopen jaren betrokken bij missies in Libië, Litouwen, Irak en vele andere plaatsen. De NAVO blijft onmisbaar voor landen die, ondanks een beperkte militaire capaciteit, voorbereid willen zijn op een groot-schalig conflict en een nieuwe manier van oorlogvoering.

CONCLUSIE

Na de val van de muur in 1989 werd de NAVO overbodig genoemd. 9/11 gaf de alliantie echter een nieuwe vijand en een nieuwe taak. De NAVO veranderde van een organisatie die zichzelf zag als beschermer van de Europese veiligheid in een wereldwijd opererend verband dat de veiligheidsdreigingen van de 21ste eeuw het hoofd biedt. 9/11 veranderde de NAVO van een Bondgenootschap 'in bestaan' tot een Bondgenootschap 'in actie'. De komende jaren zal de aandacht sterk uitgaan naar nieuwe technologie. De aard van conflicten verandert en 'cyber' is een nieuw werkterrein. Ondanks de interne spanningen blijft de relevantie van de NAVO in een geopolitiek instabiele wereld voor haar lidstaten evident. Het is daarom hoogste tijd om, ook als Nederland, fatsoenlijk te investeren in onze nationale en internationale veiligheid.

Is het wel verstandig, nodig en gewenst om religieuzen te beschermen door hun het recht op godsdienstvrijheid te geven? Dit debat is na de aanslagen van 11 september 2001 verder aangewakkerd. Het secularisme wil afrekenen met de godsdienst. Ook steeds meer rechtsfilosofen zien het recht op godsdienstvrijheid liever verdwijnen. Dat zou ingrijpende gevolgen hebben, ook voor de godsdienstvrijheid in het 'tolerante' Westen.

Gerben Veenema LLB, student rechtsfilosofie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

Godsdienstvrijheid? Weg ermee! Of toch niet?

GODSDIENSTVRIJHEID IN DE PRAKTIJK

De godsdienstvrijheid ligt in de praktijk onder vuur. Volgens een PEW-rapport (2019) is godsdienstvrijheid het meest afgenomen in Europa. Frankrijk was bijvoorbeeld het eerste land met een boerkaverbod. Dit verbod werd natuurlijk aangevochten door religieuze organisaties en dit is zelfs voor het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) gekomen.

Volgens het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens kan godsdienstvrijheid worden be-

perkt onder een aantal strikte voorwaarden. Het dienen van een publiek belang, dat opweegt tegen het godsdienstig belang, is zo'n voorwaarde. Het zal bijvoorbeeld logisch zijn dat een Islamitische terrorist geen beroep op zijn godsdienstvrijheid kan doen om zijn terroristische daad uit te voeren en te rechtvaardigen.

In deze zaak vond de Franse staat dat de *laïcité*, het *samenlevingsprincipe*, belangrijker was dan het uiten van je godsdienst door het dragen van een boerka. Het EHRM besloot dat de Franse

Volgens de Leidse rechtsgeleerde zouden godsdiensten onder de vrijheid van meningsuiting moeten vallen

overheid dit inderdaad mocht vinden en het boerkaverbod was daarmee een gerechtvaardigde beperking. Interessant is dat de Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties het daar niet mee eens is en vindt dat de wet verschillende mensenrechten schendt. Maar Frankrijk gaat ondertussen verder. Er ligt nu een wetsvoorstel dat alle religieuze organisaties in Frankrijk verplicht een plakkaat te onderhouden met de 'republikeinse waarden'. Hiermee wordt iedere religieuze organisatie gedwongen om die waarden boven haar godsdienstige opvattingen te plaatsen. Het gevolg kan zijn dat je als predikant niet meer tegen het homohuwelijk mag uitspreken of dat je zelfs gedwongen wordt om het homohuwelijk kerkelijk te bevestigen.

GODSDIENSTVRIJHEID IN DE RECHTSFILOSOFIE

Naast deze politieke praktijk zijn er ook stemmen binnen de rechtsfilosofie die het recht op godsdienstvrijheid willen verwijderen uit het arsenaal van mensenrechteninstrumenten. Hierbij komt steeds hetzelfde argument naar voren: godsdienst is niet meer bijzonder. Werden vroeger veel redenen uit de godsdienst zelf gehaald om godsdienst een prominente plaats in het recht en in de politiek te geven, vandaag de dag heeft de godsdienst geen recht van spreken meer en er is niets in enige godsdienst dat het recht op godsdienstvrijheid nog rechtvaardigt. Dus moeten er andere redenen worden gevonden om godsdienst te beschermen en dit zullen dan seculiere redenen zijn. Veel wetenschappers 'geloven' dat godsdienstvrijheid voldoende wordt beschermd door middel van grondrechten als de vrijheid van meningsuiting, gewetensvrijheid en de vrijheid van vergadering. Dit was genoeg reden voor mij om dit eens nader te onderzoeken en daarover mijn scriptie te schrijven. Van seculiere zijde worden eigenlijk twee claims gedaan. Eerst dat godsdienst niet bijzonder is en er daarom geen godsdienstige reden is om godsdienstvrijheid te rechtvaardigen; dit duidt ik aan als het *legitimatiedebat*.

Daarnaast dat godsdienstvrijheid voldoende beschermd wordt onder andere grondrechten; dit noem ik het *accommodatiedebat*. Wat mij opvalt, is dat wanneer de legitimiteit van de godsdienst wordt ontkend, dit wordt gedaan door seculiere rechtsfilosofen. Seculiere juristen bedenken wat godsdienst is en aan de hand van dat 'seculiere concept' beginnen zij aan hun argumentatie. Zo stelt Brian Leiter (2014) dat godsdienst een "geloofssysteem is dat losstaat van bewijs en de rede". Anderen stellen dat godsdienst een normenkader is, net als filosofie.

sche en ideologische normenkaders. Je voelt wel aan dat dit niet erg aansluit bij hoe gelovigen zelf hun godsdienst ervaren. Als je de godsdienstvrijheid onder de loep neemt, is het belangrijk dat je kijkt naar wat godsdienstvrijheid precies beschermt en voor wie. Dat is: de godsdienst voor de godsdienstigen.

Het doet er niet toe hoe een seculiere wetenschapper godsdienst uitlegt, het gaat er juist om hoe een godsdienstig persoon godsdienst uitlegt. Dit is ook exact hoe het EHRM toetst of er sprake is van een godsdienstige gedraging. Het EHRM hanteert een *subjectieve interpretatie*, wat betekent dat de partijen zelf aannemelijk moeten maken dat datgene waar zij zich op beroepen al dan niet onderdeel is van de godsdienst. Dit lijkt me de juiste manier van werken. Een seculiere jurist heeft vermoedelijk weinig affiniteit met godsdienst. Ook om die reden lijkt het me niet juist dat een seculiere jurist eenzijdig vaststelt wat godsdienst is. Wellicht is dit nog duidelijker te maken met een voorbeeld.

WAT IS GODSDIENST?

Regelmatig wordt naar mijn geloof gevraagd door seculiere medestudenten, collega's of mensen die ik tegenkom. Vaak lijkt men verbaasd dat ik, een 'strenggelovig' persoon, redelijk kan nadenken. De vraag die ik dan krijg is: "Geloof jij echt dat God bestaat?" Mijn antwoord is natuurlijk: "Nee". Dat is niet wat geloven is. Volgens de kantenaren bij verschillende teksten over "geloof", volgens de Heidelbergse Catechismus Zondag 7 en volgens Matthew Henry over Hebreeën 1, om maar een aantal bronnen te noemen, is het geloof tweeledig. Het komt hierop neer dat we eerst geloven wie God is, de Jehova. Dit heeft te maken met Gods Zelfzijn en Zijn deugden. Ten tweede geloven (vertrouwen) we in Zijn beloften.

Geloven is dus niet: geloven *dat* God bestaat. Stel: je vraagt aan een getrouwde man of hij gelooft in zijn vrouw. Natuurlijk zegt hij ja. Maar vraag je of hij gelooft dat zijn vrouw bestaat, dan zegt hij natuurlijk nee. Hij weet dat ze bestaat. Maar hoe kan hij geloven in zijn vrouw als vaststaat dat zij bestaat? Hij gelooft in haar liefde, in haar goede bedoelingen, enz. 'Geloven in' is voor deze man ook iets anders dan 'geloven dat'. Met andere woorden, mijn seculiere gesprekspartners hebben een heel simpel en verkeerd beeld van wat geloof is. Op diezelfde manier hebben seculiere wetenschappers vaak een zeer verkeerd beeld van wat godsdienst is. En met een verkeerd concept van godsdienst kom je al snel bij de conclusie dat er geen godsdienstige redenen zijn om godsdienstvrijheid te rechtvaardigen.

Mijn scriptie begint met een kritiek daarop en ik vertrek vanuit een definitie van het concept godsdienst zoals het door godsdienstigen zelf wordt gezien en beleefd. Hierbij lever ik een brede definitie waaronder veel godsdiensten vallen. Zodra godsdienst wordt gedefinieerd op een manier die aansluit bij 'godsdienstbeleving', kun je al gauw een legitimatie van godsdienstvrijheid ontwaren. Het argument dat ik construeer in mijn scriptie noem ik de 'meta-institutionele dimensie' van godsdienst. Instituten kun je vertalen naar regels, instellingen of ordeningen. Het 'meta' ziet op het overstijgende, transcendente karakter van deze instituten omdat zij door een goddelijke autoriteit zijn ingesteld. Christenen, Moslims en Joden zijn bijvoorbeeld niet tegen het homohuwelijk omdat ze zo graag homoseksuelen achterstellen of zelfs pesten. Nee, ze zijn tegen het homohuwelijk omdat het niet in overeenstemming is met hoe de goddelijke autoriteit het huwelijk heeft ingesteld. Gelovigen maken hier een onderscheid tussen de sociale institutie

Er zijn pogingen gedaan om roken als religie erkend te krijgen. Op goede gronden is de rechter daar niet in meegegaan

van het huwelijk (met een 'ruimere' definitie) en religieuze institutie van het huwelijk.

SOCIALE EN RELIGIEUZE INSTITUTIES

Sociale instituties zijn regels, instellingen of ordeningen die door een menselijke autoriteit zijn

ingesteld, zoals het geregistreerd partnerschap, de regels van het burgerlijk wetboek, het feit dat het beleefd is om elkaar te groeten, enz. Sociale instituties zijn door mensen gemaakt en vallen daarmee volledig binnen de autonomie van mensen. Religieuze instituties echter, vinden

hun oorsprong in een goddelijke autoriteit, en hierbij doel ik op de volle de breedte van het religieuze spectrum.

Moslims, Hindoes, Joden, de oude Grieken, Christenen en ieder religieus persoon baseert zich op volgens hem door een goddelijke autori-

teit ingestelde instituties. Zo wordt dat beleefd en beleden in iedere godsdienst. Religieuze instituties vallen dan ook binnen de autonomie van deze goddelijke autoriteit. Een gelovige kan daar niet van afwijken omdat de gelovige dan niet in overeenstemming met zijn of haar godsdienst leeft. De imam, de rabbi en de dominee kunnen daarom dan ook niet het homohuwelijk toepassen. Dit laat zien dat een religieuze overtuiging ook een wezenlijk andere oorsprong heeft dan een filosofische of ideologische overtuiging.

Een christen kan grote moeite hebben met het feit dat God het homohuwelijk niet toelaat. Dit is heel pijnlijk voor homoseksuelen christenen. Waarom kan hen niet een beetje ruimte worden gelaten? Maar het doet er niet toe of je het als christen nu eens bent of niet met hoe God het huwelijk heeft ingesteld. Je moet je houden aan Gods instelling simpelweg omdat het Gods instelling is. Hier is geen speelruimte en het geweten speelt hierbij eigenlijk geen rol. Ook wanneer een dominee homoseksuelen een warm hart toedraagt, kan hij niet besluiten dat God het huwelijk ook voor hen heeft bedoeld als God dat niet zo in de Bijbel heeft gesteld. Als mens ga je dan op Gods troon zitten. Het huwelijk als religieus instituut, dus een instelling met een goddelijke oorsprong, vermaak je tot een sociaal instituut dat binnen de menselijke autonomie valt. Het is dan per definitie geen godsdienst meer.

GEVOLGEN VOOR DE JURISPRUDENTIE

Dit onderscheid heeft vergaande gevolgen voor de manier waarop de rechter godsdienstvrijheid toetst en ook voor de vraag of godsdienstvrijheid onder andere rechten wordt beschermd. In de praktijk worden namelijk alleen sociale instituties beschermd onder de mensenrechten. Een filosofische overtuiging wordt beschermd onder gewetensvrijheid. Het uitgeven van een satirisch

blad dat de koning op de korrel neemt, wordt beschermd door de vrijheid van meningsuiting. Het oprichten van een stichting met als doel de democratische samenleving fundamenteel te veranderen, valt onder de vrijheid van vergadering. Maar in geen van deze gevallen zou je bijvoorbeeld mogen discrimineren.

Het EHRM heeft bepaald dat je geen 'weigerambtenaar' kunt zijn op grond van je geweten. Of denk aan het vrouwenstandpunt van de SGP. Het EHRM heeft bepaald dat een politieke partij niet mag discrimineren op grond van geslacht, zelfs niet als zij zich daarvoor beroept op godsdienstige overtuigingen. Een politieke partij valt namelijk onder de vrijheden van vergadering en meningsuiting, niet onder de godsdienstvrijheid. In deze gevallen beroep je je dus op een rechtsgrond die valt binnen de bevoegdheid van de rechter. En onder deze vrijheden gaat de rechter er automatisch vanuit dat het om sociale instituties gaat. En dan faalt jouw beroep op de godsdienstvrijheid.

DISCRIMINEREN MAG

Maar onder de godsdienstvrijheid vallen niet alleen sociale instituties maar ook religieuze instituties. En het valt niet binnen de bevoegdheid van de rechter om religieuze instituties te toetsen of zelfs het belang ervan te wegen. Daarom mogen religieuze organisaties vrouwen wel uitsluiten van bepaalde posities. Daarom kunnen 'weigerambtenaren' wel een beroep doen op godsdienstvrijheid en kunnen kerken weigeren het homohuwelijk te bevestigen en in te zegenen. Het gaat daarbij namelijk niet simpelweg om overtuigingen of regeltjes die de gelovige of de kerk zelf zou kunnen aanpassen.

Het is de godsdienstige plicht van de gelovige en de kerk om volgens de regels die God heeft ingesteld te leven, ongeacht wat de gelovige of

de geloofsgemeenschap van die regels vindt. Dat is *godsdienst*. Dus het recht op godsdienstvrijheid geeft een veel sterkere positie aan de gelovige dan ieder ander recht omdat godsdienstvrijheid zwaarder weegt dan bijvoorbeeld het discriminatieverbod. Godsdienstvrijheid kan minder makkelijk worden beperkt dan andere vrijheden en is daarmee een *sterker recht*.

Helaas heeft de overheid van het huwelijk echter een sociale institutie gemaakt. Nu bepaalt de overheid wat het huwelijk is en het homohuwelijk past daar blijkbaar prima in. Tegelijkertijd bestaat het huwelijk ook nog als religieuze institutie binnen de godsdienst. Dit zijn dus twee fundamenteel andere instellingen geworden. Wie dit verschil niet ziet, maakt gelovigen gemakkelijk het verwijt dat zij discrimineren door het homohuwelijk niet te erkennen.

Overigens geldt voor meer zaken dat zij bestaan zowel als een sociale als een religieuze institutie. Maar er zijn ook religieuze instituties die niet een sociale tweelingfiguur hebben, zoals bijvoorbeeld de doop. In sommige landen is het strafrechtelijk verboden om een ander opzettelijk onder water te houden. Maar in die landen wordt de doop wel toegestaan omdat dit sacrament onder het recht op godsdienstvrijheid valt. De doop zou onder andere rechten niet kunnen vallen, want het is geen diepgewortelde overtuiging, niet een mening die je uit en geen vereiste om te vergaderen. Godsdienstvrijheid is daarmee ook een *breder recht* dan andere vrijheden omdat er specifiek godsdienstige zaken onder vallen.

CONCLUSIE

Met andere woorden: vóórdat het recht op godsdienstvrijheid zonder meer wordt weggegomd kan men beter eerst nog eens nagaan of het legitimatie- en accommodatiedebat al zijn afgeconcludeerd. Met de meta-institutionele di-

HELP ONS HELPEN

*Met uw steun kunnen we
een steentje bijdragen
ten behoeve van deze
bijzondere kinderen.*

*Het beschermen van de
heiligheid van het leven
is de grootste waarde
van alles.*

PPCU project 2021-2022

We letten op de geestelijke behoefte van het kind. Veel van deze kinderen weten dat zij zullen sterven. Vooral als ze hun laatste dagen bereiken, is ons doel om te zorgen voor een goede thuiszorg situatie (Home Hospice).

“Ouders mag nooit worden verteld dat hun kind moet sterven in het ziekenhuis. Waar mogelijk creëren we een thuissituatie waar sterven mogelijk is.” Dit brengt extra kosten met zich mee (de vergoeding van zorgverzekeraars zijn begrensd) en maakt palliatieve zorg tot een ‘zorgenkindje’.

T 0184-612632
M 06-51236636 (b.g.g)
E info@shaarezedeek.nl

NL51 INGB 0004 2954 26
NL74 ABNA 0436 4270 60
t.n.v. Stichting Shaare Zedek

DONEER ONLINE: WWW.SHAAREZEDEK.NL

mensie hoop ik in ieder geval een helder en onbetwistbaar argument te hebben geleverd waarom godsdienstvrijheid onmisbaar is. Godsdienstvrijheid is een sterker recht en een breder recht. Maar rechtsfilosofie blijft filosofie en ik heb niet de minste twijfel dat anderen er anders over denken dan ik. Toch maakt de meta-institutionele dimensie van godsdienst het wel moeilijk om godsdienstvrijheid volledig te schrappen.

BRONNEN

B. Leiter, *Why Tolerate Religion?*:

Updated Edition. (Princeton University Press, 2014), pp. 34 & 84.

S. Majumdar, A. Cooperman & V. Villa, *A Closer Look at How Religious Restrictions Have Risen Around the World*. (Pew Research Center, 2014).

Zicht voor visie en verdieping

- Christelijke kijk op politiek en samenleving
- Uitleg bij actuele ontwikkelingen
- Inzicht in politieke praktijk

Maak nu kennis!
Profiteer van ons studententarief:
€ 15,- (4 nummers)

Surf naar: wi.sgp.nl/lidworden of bel: 010 7200 785

 Guido de Brès-Stichting
Wetenschappelijk Instituut SGP

wi.sgp.nl

De afgelopen tijd verschenen weer veel interessante en vooral vaak prikkelende boeken die reflecteren op godsdienstige en politieke veranderingen van de afgelopen 200, 50 dan wel 20 jaar in Europa en de VS. Over de impact van de Franse Revolutie en toenemende secularisering, polarisering en uitingen van woede, maar ook pogingen tot dialoog.

Dr. Hans van de Breevaart, Henri Krooneman MA, Jacoline Waaijenberg BA en Dr. Klaas van der Zwaag

Van secularisering via politisering naar dialoog?

De Franse Revolutie en het christendom. De gewelddadige scheiding tussen kerk en staat;
Pierre Trouilleux,

uitgeverij Omniboek, Utrecht,
2020; 352 blz.; € 28,50.

Pierre Trouilleux ontrafelt in dit boek de mythe dat de Revolutie van meet af aan op gewelddadige wijze het christendom de doodsteek heeft willen geven. Er was geen

complot om de kerk te vernietigen, maar wel werd de overtuiging breed gedragen dat de kerk, net als de staat, door het bad van de Revolutie gereinigd moest worden, om haar zending des te zuiverder te kunnen vervullen. Regeneratie of wedergeboorte van de staat en kerk, dát was het wachtwoord voor de herauten van de Revolutie. Steeds meer kwam er echter een conflict tussen katholieken die de Revolutie van antigodsdienstige agenda verdachten en de revolutionairen die de kerk ervan verdachten de klok naar het Ancien Régime te willen terugdraaien. Maar de bereidheid tot een harmonische verhouding van kerk en staat bleef onaangetast. Men wilde een kerk op de rails zetten, die bij de vernieuwde staat zou passen. Het is er niet van gekomen. De Terreur viel

samen met de campagne om in Frankrijk het katholicisme met wortel en tak uit te roeien. De Revolutie heeft de kerk uiteindelijk trachten te verwoesten en kreeg zelfs religieuze trekken, al dan niet verbonden met een burgerlijke religie (*religion civile*), met de verering van het Opperwezen en het geloof in de onsterfelijke ziel. Voor de kerk kwam er een keuze tussen de gedweeë onderwerping aan antichristelijke wetten of trouw aan het priesterschap en katholieke geloof. Interessant is dat de invoering van de burgerlijke stand werd gezien als een frontale aanval op de godsdienst. Dat gold ook voor het huwelijk als nieuw burgerlijk contract dat nu gemakkelijk verbroken kon worden door de echtscheiding, die "voortvloeit uit de individuele vrijheid". De kerk werd steeds meer als een gevaar gezien voor de nieuw uitgeroepen Republiek. De politiek ging zich zelfs bemoeien met het priesterschap. Een ontkersteningcampagne werd ontketend die ook afrekende met de seksuele moraal.

Toch waren er ook weer kansen voor de kerk. Bisschop H. Grégoire zei dat sinds de kerk niet meer op "een arm van vlees" steunde, ook weer authentieker kon leven, vertrouwend op God alleen. Terugkeer naar de tijd van de koning en de adel was geen optie. De staat verzoende zich na 1800 steeds meer met de kerk, de klok van de Notre-Dame luidde weer met Pasen in 1802. Napoleon gaf door

het concordaat met de paus de kerk weer haar vrijheid terug maar hij eiste van haar ook volledige steun voor zijn politieke beleid. De kerk van het concordaat was echter in niets te vergelijken met "de gekwelde kerk van de Terreur" en de daarop volgende ontkersteningcampagne, maar ze was evenmin de herrezen staatskerk uit het Ancien Régime. "De Revolutie had wel degelijk haar werk gedaan." Dat bleek uit de toegenomen religieuze onverschilligheid, het dalende kerkbezoek. Maar anderzijds gaf de Revolutie ook een kans voor de kerk om met een gelouterde gestalte in de samenleving te verschijnen. "Nu zij zich niet langer kon opwerpen als de officiële instantie die het denken en doen van de natie bepaalde en er vanzelfsprekend van uitging dat iedereen zich naar haar boodschap schikte, kon zij de gemeenschap worden de, bevrijd van meelopers en meelifers, kon rekenen op leden die bewust tot haar gemeenschap wilden behoren." De Franse kerk stortte niet in elkaar maar leerde zich gaandeweg onbevangen in een geseculariseerde wereld te bewegen en daarin missionair aanwezig te zijn. Een mooie conclusie die laat zien dat de Revolutie weliswaar heftig was geweest en bloedige sporen heeft nagelaten, maar toch ook weer de kerk gewezen heeft op haar eigenlijke roeping. Wie invloed ontbeert, hoeft niet altijd te klagen.

**Is Europa
nog christelijk?,
Olivier Roy,**

uitgeverij Kok
Boekencentrum, Utrecht
2020; 114 blz.; € 19,99.

De Europese cultuur verkeert in een crisis, betoogt de bekende Franse cultuurcriticus Olivier Roy. En dat geldt vooral de positie van de religie. Wat de doordinking van de christelijke erfenis van Europa betreft, komen de protestanten er niet best van af. Roy beweert dat de Rooms-Katholieke Kerk vrijwel het monopolie bezit op het vertolken van het christendom, omdat de grote Europese protestantse kerken zichzelf hebben geseculariseerd en zich inspinnen om de nieuwe paradigma's in te passen in de theologie, zoals de wijding van homoseksuelen predikanten of de huwelijksinzegening van homoseks-

suelen, waardoor het christendom in de geseculariseerde maatschappij nog verder verwatert. Religies die daarentegen zich weigeren te seculariseren, herdefiniëren zichzelf als de 'echte' gelovigen, *born again* of *bekeerd*.

In Europa (contra de Verenigde Staten) wordt de voorhoede van de 'waardenstrijd' gevormd door de Rooms-Katholieke Kerk. De pausen Johannes Paulus II en Benedictus XVI waren zeer gehecht aan het idee van een christelijk Europa. Ze waren van mening dat het christendom cultureel verankerd moest zijn in een natie of een volk. De kerk staat hier tegenover de populistische partijen en de secularisten. Uiteindelijk heeft de secularisering gewonnen: de massale herbekering tot het christendom van de Europese volkeren was een illusie. Het populisme zorgt ervoor dat de religie verandert in folklore, terwijl het seculiere offensief tot gevolg heeft dat de religie steeds meer wordt verbannen uit de openbare ruimte. Al schermen

populisten met de christelijke identiteit, hun succes gaat totaal niet gepaard met een conservatieve terugslag op het gebied van waarden, ook niet van de kerk. "Veel populisten verdedigen kerken tegen moskeeën, maar op voorwaarde dat die kerken leeg zijn, of in ieder geval stil."

Religie wordt in Europa steeds meer gezien als een probleem, aldus Roy. Hij ziet op verschillende terreinen ingrijpende (politieke, juridische) aanslagen op de vrijheid van godsdienst. Er zijn steeds meer situaties waarin de grotendeels ontkerkelijkt publieke opinie eist dat het wereldlijk gezag ingrijpt in het recht van de kerken. Actueel in de huidige coronacrisis. Door religie te reduceren tot cultuur wordt bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens de religie geseculariseerd. Secularisten dragen bij aan de afbraak van de band tussen Europa en het christendom, terwijl christelijke gelovige intellectuelen zich vastklampen aan een christendom dat de spiritualiteit van haar inhoud ontdoet. Een onthullend en actueel boek!

Ooggetuige. 50 jaar journalist in een veranderende kerk en wereld;
Aad Kamsteeg

uitgeverij Buijten & Schipperheijn, Amsterdam, 2020; 319 blz.; € 27,90.

Een boeiend overzicht van de journalistiek commentator buitenland voor het Nederlands Dagblad en de Evangelische Omroep. Hij komt uit een vrijgemaakt nest, maar kreeg steeds meer moeite met het exclusief-vrijgemaakte denken. Hij vertelt over de "verziekte" verhoudingen in de jaren zestig, rond de Open Brief, het "zelotisme" na de dood van Schilder. Er was een combinatie van wetticisme, kerkisme en isolement. "Het was ware kerk voor en ware

kerk na, zelfs zo dat het accent van Christus naar de kerk leek te verschuiven." Het gevaar was dat iemand die voortdurend hoorde dat hij in de ware kerk zat, zomaar kon denken ook een waar gelovige te zijn. Als je bij een vrijgemaakte organisatie solliciteerde, was er geen gesprek nodig over je persoonlijk geloof. "Je was immers vrijgemaakt."

Later stelde Jan Huijgen, een van de adviseurs van het vrijgemaakte blad *Bij de tijd*, dat zich op het punt van de persoonlijke band met Christus een vacuüm voordeed dat voor geestelijke ontworteling zorgde. Dat vacuüm werd volgens hem opgevuld met allerlei substituten, waaronder het hameren op de ware kerk en de noodzaak van gereformeerde organisaties en gedragspatronen. "Een extra gevaar was dan dat spiritueel lege mensen zouden vervreemden van geloof en kerk."

Interessant is Kamsteegs ontmoeting met de Canadese Anglicaanse theoloog James Packer. Via hem leerde hij oog te krijgen voor de Angelsaksische puriteinen uit de

zeventiende en achttiende eeuw, door wie Packer theologisch en geestelijk gevormd was. Packer leerde hem het verschil tussen veel kennis over en veel kennis van God. Kamsteeg maakte reizen naar hedendaagse puriteinse christenen in de Verenigde Staten. In de jaren negentig gingen velen op zoek naar persoonlijke ervaring. Ze lieten het maatschappelijk activisme achter zich. Ook in de vanouds rationele vrijgemaakte kerken klonk een roep om meer bevinding. Kamsteeg: "Critici zagen hierin een beweging van calvinisme naar evangelicalisme. Anderen waren blij met een heilzame aanvulling op vroegere rationele eenzijdigheid."

Kamsteegs spirituele ontdekkingsreis begon in 1990 met een kennismaking met de presbyteriaanse predikant Tim Keller in New York. Die prikkelde niet alleen zijn verstand maar raakte ook zijn hart. Later bleek dat Keller beïnvloed was door Edwards, die rationeel verstand combineerde met gezonde bevinding. Kamsteegs buitenlandse reizen hadden alles te maken met het verkennen van de liefde van Christus. Wil je die verkennen, zoek dan

in binnen- en buitenland andere gelovigen op, adviseert hij. "Sluit je niet op in eigen kring." Hij maakte reizen naar China, India, de Messiasbelijdende Joden in Israël en Amerika, en Arabische christenen. Er ontstond nieuw inzicht in de diepte en reikwijdte van Gods genade, de noodzaak van persoonlijke omgang en een dagelijks gebedsleven. Kamsteeg leerde zowel bij Tom Wright als Packer dat persoonlijke afhankelijkheid van genade en kosmische vernieuwing bij elkaar hoorden.

Kamsteeg had de indruk dat met dit alles een spiritueel vacuüm werd gevuld. Congressen in Nederland over geestelijke groei, met Packer en Larry Crabb, trokken maar liefst 2200 belangstellenden. Zijn puriteinse ervaringen lagen wel gevoelig bij het *Nederlands Dagblad* en betekenden het einde van zijn adjunct-hoofdredacteurschap. Maar geen nood, hij richtte als een ware globetrotter zich op internationale ontwikkelingen in kerk, samenleving en politiek. Ruimte ontbreekt om uitvoerig in te gaan op zijn buitenlandse commentaren. Het boek biedt een levendig tijdsbeeld door de ogen van een betrokken journalist en commentator.

**De waarde van woede.
Over opstandigheid en
rechtvaardigheid,
Nico Koning**

uitgeverij Damon,
Eindhoven, 2021; 472 blz.;
€ 29,90.

Een cultuurfilosofisch boek over een verschijnsel dat we in de huidige samenleving steeds meer aantreffen: woede over en onvrede met bestaande ontwikkelingen. Woede wordt niet meer gezien als zwakte maar juist als blij

van innerlijke overtuiging, zij opent het gesprek over grieven. Veelvormige verontwaardiging is kenmerkend voor de laatmoderne samenleving, aldus de schrijver. Men appelleert aan een rechtsgevoel of laat zich drijven door gevoel van machteloosheid. Dat gevoel is er al van oude tijden af. In het vroege christendom was er een moed tot opstandigheid vanuit een radicale opvatting van gerechtigheid, maar deze werd geremd door de joods-christelijke deugden van nederigheid en geduld. Voor Luther was de ongelijkheid van de middeleeuwse standenmaatschappij geen probleem. Die hoorde nu eenmaal bij het wereldse rijk.

Toch werd het protestantisme gaandeweg een protestreligie. Kenmerkend voor het protestantisme, zeker voor de calvinisten, was dat ieder mens een persoonlijke roeping heeft om voor de waarheid te staan en daartoe zelf de

Bijbel te raadplegen. Dat riep al gauw het gevaar van zelfoverschatting op, gebrek aan zelfrelativering, wat weer overeenkomt met de "verlichte illusie", namelijk die van de autonomie. De schrijver betoogt dat de omslag in het denken van het protestantisme uiteindelijk uitmondde in de Verlichting met de moderne idealen van vrijheid en gelijkheid. Luther maakte krachten los die opstandigheid rechtvaardigde, te beginnen met de Boerenopstand. Opstandigheid en rechtvaardigheid zijn niet langer vanzelfsprekende tegenpolen. Het protestantisme was een soort religieus voertuig van het verzet tegen de machtsaanspraken vanuit het Heilige Romeinse Rijk van de Duitse keizer.

De Reformatie kan daarom volgens Koning gezien worden als een soort bevrijdingsbeweging *avant la lettre*. De Reformatie groeide uit tot de eerste grote geslaagde emancipatiebeweging in de geschiedenis, een revitalisering van de anti-hiërarchische tendensen. De gelijkheids-idee kreeg directe maatschappelijke consequenties. Door Luthers pleidooi voor binnenkerkelijke gelijkheid zaagde hij aan de stoelpoten van de machthebbers. De schrijver zegt daarom dat wij misschien wel eerder kinderen van de Reformatie dan van de Verlichting zijn. Er was

sprake van een hogere gehoorzaamheid, wat volgens Koning een nieuwe culturele onderstroom in het Westen geworden. Het revolutionaire vuur is sindsdien niet uitgeblust en heeft geresulteerd in de rechtsstaat. Opstandigheid heeft ook geleid tot reactionaire woede, gewekt door iets wat verloren is gegaan, waarbij het verlorene wordt teruggeëist. Die oude vormen konden zowel religieus als seculier geïnspireerd zijn.

Koning concludeert dat onze beschaving deels gegrondvest is op opstandigheid, want voor al onze vrijheden is in het verleden gevochten. We blijven echter allergisch voor heteronomie in die zin dat anderen ons de wet voorschrijven. Dan wordt onze woede gewekt. Voorlopig zal woede onze samenleving dus blijven vergezellen. We willen immers niet terug naar autoritaire verhoudingen. Maar het komt er wel op aan om woede te disciplineren in een algemeen geaccepteerde democratie, wil deze niet ontaarden in wilde woede en ongedisciplineerd gedrag. Kortom, nog genoeg huiswerk te doen in deze coronatijden waarin vrijheden weer ten dele beperkt worden ter wille van het algemeen belang.

KvdZ

**Een beloofd land.
Het eerste deel van de
presen
Barack Obama**

uitgeverij Damon, Budel,
2015; 368 blz.; € 34,90

Bezint eer ge begint, maar begin dan toch, aan het ruim achthonderd pagina's lange eerste deel van de memoires van de voormalige Amerikaanse president Barack

Obama. U zult er geen spijt van krijgen. U krijgt namelijk inzicht in de dilemma's en argumenten achter de keuzes van een man die politiek-ideologisch weliswaar ver van het SGP-gedachtegoed af ligt, maar die ook wijsheid getoond heeft in zijn pogingen een diep verdeeld land te verenigen. Dat hij daarin grotendeels faalde mogen zowel Democraten als Republikeinen zichzelf aanrekenen. Het verhaal begint bij Obama's jeugd jaren op Hawaï en in Indonesië. Als vers afgestudeerde wordt hij sociaal werker in de mindere, vaak zwarte buurten van Chicago. Daar leert hij het leven op straat kennen; de dagelijkse strijd om te overleven of buiten de criminaliteit te blijven. Het is voor Obama ook een bestaan van veel 'op de zeepkist staan'. Met deze schat aan ervaring en kennis over

'het systeem in de praktijk' op zak, besluit hij rechten te gaan studeren aan Harvard. Waar medestudenten het studierooster vaak loodzwaar vinden, is het voor de jonge Obama een verkwikking om na de jaren op straat zijn intellect te voeden met zo veel mogelijk boeken. Obama's vele (eigengereide) opmerkingen tijdens colleges moeten, naar eigen zeggen, vermoeiend geweest zijn voor zijn medestudenten.

Terug in Chicago gaat Obama de (sociale) advocatuur in, en ontmoet hij zijn toekomstige vrouw Michelle, op dat moment zijn leidinggevende. Daarna rijst zijn ster snel: Obama wordt afgevaardigde in de staatssenaat van Illinois. Een cruciaal moment op zijn route naar de senaat in Washington, D.C. en vervolgens zijn kandidatuur voor het presidentschap, is zijn speech tijdens de Democratische conventie van 2004. Eén van de beroemdste zinnen daarin: *"There are no blue states or red states, there's only the United States of America!"* Vanaf die dag is voor veel Amerikanen duidelijk: van deze zwarte politicus gaan we nog veel horen.

Obama's verbale gaven en vastomlijnde ideeën over 'hoop en verandering' zijn belangrijke redenen om zich kandidaat te stellen voor het presidentschap. Maar echt doorslaggevend is zijn verlangen dat kinderen 'van kleur' wellicht ooit zouden zien dat iemand 'zoals zij' het Witte Huis kon bewonen. Obama's favoriete foto, van een klein jongetje dat zijn haar aanraakt, laat dit symbolisch zien. Prachtig is ook hoe Obama de respectvolle emotie beschrijft van de veelal zwarte staf van het Witte Huis, de butlers en de koks, nu ze voor het eerst een gekleurde president mogen dienen.

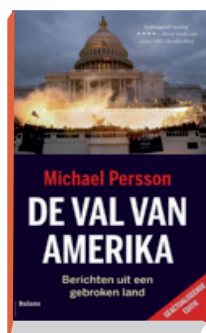
Desalniettemin lezen we dat Obama er niet in slaagde de grenzen tussen 'wit' en 'zwart', tussen 'rood' en 'blauw' te overbruggen. Soms is zijn visie daar wellicht domweg te progressief voor. Maar meermaals beschrijft hij ook hoe de Republikeinen categorisch weigeren mee te werken aan het oplossen van maatschappelijke problemen die hij erfde van zijn voorganger, zoals de oorlog in Irak en de

economische crisis van 2008. Dit alles wordt nog verder versterkt, en is later permanent geworden, vanaf het moment dat de New Yorkse zakenman Donald Trump ten tonele verschijnt om Obama's geboortecertificaat op te eisen. "The rest is history," zou ik zeggen.

Interessante passages in de biografie gaan onder andere over het 'hoe' van slim campagnevoeren. Over het oplossen van complexe wetgevings- en beleidsvraagstukken, zoals de economische- of zorgcrisis, en het politieke 'wheelen en dealen' op Capitol Hill dat daarvoor nodig is. Over de interne dynamiek binnen zijn team en zijn persoonlijke leiderschapsstijl: zorgvuldig zijn met kritiek, gul in het complimenteren, en actief ruimte bieden aan verschillende meningen. Maar ook over de omgang met buitenlandse leiders. Toen Obama bijvoorbeeld de overeenkomst ontdekte tussen de (lichaams)taal van de Turkse leider Erdogan en die van mannen die hij ontmoette tijdens zijn buurtwerk in Chicago, wist hij plots hoe hij Erdogan moest benaderen. Het slothoofdstuk, over de vondst en vangst van Osama Bin Laden, geeft een goede indruk van de enorme druk waaronder een president opereert, zeker als er rechtstreeks mensenlevens op het spel staan. En van de opluchting als er een succes behaald wordt.

Het staat buiten kijf dat de agenda van Obama, en zijn Democratische collega's, in Bijbels-ethisch oogpunt zeer bedenkelijk is. Toch kunnen we respect hebben voor zijn nobele intenties om belangrijke problemen op te lossen en te werken aan een verenigd land. Tevens is de grote vraag hoe Bijbels-verantwoord de houding van de Republikeinse tegenhangers was en is, als het gaat om hun voortdurende sabotagestrategie. Onder Obama is de politieke cultuur van hoffelijkheid en samenwerking over grenzen verloren gegaan. En zo raakte het 'beloofde land' verder uit beeld dan ooit. Wie de dynamiek achter deze trieste realiteit wat beter wil doorgronden, maar ook gewoon wil genieten van een goedgeschreven kijkje achter de schermen van het Witte Huis, die neme en leze.

HK

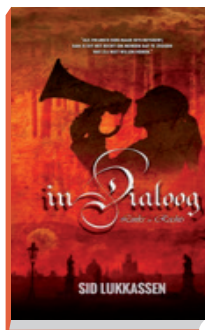
De val van Amerika
Berichten uit een
gebroken land,
Michael Persson

uitgeverij Balans, Amsterdam,
 2021; 348 blz.; € 21,99.

De ingenieur in luchtvaart- en ruimtevaarttechniek Michael Persson, sinds 2002 de Amerika-correspondent voor de *Volkskrant*, schreef in 2020 een onthullend boek over de Verenigde Staten. Zijn hypothese is helder. Trump is niet de pyroomaan waar wij hem allemaal voor houden. De zakenman heeft de brand alleen maar verder opgestookt. Door de grote rookpluimen die hierbij opstegen, werd duidelijk dat Amerika allang in brand stond. De feiten die de auteur losjes door zijn verhalen slingert, zijn overtuigend. Wist u bijvoorbeeld dat witte Amerikanen gemiddeld tien keer meer vermogen hebben dan zwarte Amerikanen? Of dat zwarte Amerikanen op bepaalde plekken worden uitgesloten voor het krijgen van een hypotheek – dit heet *redlining*? Ooit zo concreet gehoord dat witte Amerikanen die niet naar de universiteit zijn geweest rond hun vijftigste vier keer zoveel kans hebben om te overlijden als Amerikanen die wel een universitaire opleiding gevolgd hebben? Persson schrijft in een stijl, die doet denken aan de populair historische boeken van Geert Mak. Zoals *In Europa. Reizen door de eenentwintigste eeuw*. “ (...) Alle rampen gebeuren hier (in West Virginia JW) tegelijk, zei Sonya Basham, een vrouw met rode krullen en weemoedige ogen (...) De schapen waren lang en leeg, zoals winkels in het Oostblok er in de jaren tachtig uitzagen. (...) ‘De winkel loopt ten einde. Wij lopen ten einde.’ De beschrijvende toon is de zwakte en de kracht van het verhaal. Halverwege zakt het boek bijna door haar beschrijvende dragende as – de lezer raakt vermoeid van alle anekdotes – totdat de lichte toon de zware laatste beschouwingen van de ‘gemankeerde democratie’ opeens hardhandig in het gezicht van de argeloze lezer slaat. Een

paar bekende, maar opvallende punten. Ten eerste, toont Persson de schadelijkheid van de verstremgeling van geld en politiek voor de democratie aan. Dit doet hij door voorbeelden aan te halen over farmaceuten en mijnindustrie industriëlen die bij fouten coullance wordt verleend door dezelfde mensen die zij in politieke campagnes gesubsidieerd hebben. De geldelijke opbrengst van het *Trump International Hotel* in Washington tijdens Trumps regeertermijn wordt bijkans bijvangst, als wordt vermeld dat Trump de Obama-regel dat bij een ministerie geen lobbyisten mogen plaatsnemen weer ongedaan gemaakt heeft. Ten tweede, maakt Persson de langzame aftakeling van de Amerikaanse rechtsstaat schrijnend duidelijk. Hierbij focust hij op de personen Mitch McConnell (leider van de Republikeinen in de Amerikaanse Senaat) en William Barr (minister van Justitie onder Trump). Het boek had aan geloofwaardigheid gewonnen als duidelijker was gemaakt dat ook Democraten zich soms schuldig maken aan ondermijning van de rechtsstaat. Dit neemt niet weg dat de opsomming aan ondemocratische feiten die deze mannen op hun conto hebben staan, al voldoende reden is om dit boek te lezen. Zo zag Barr (een conservatieve katholiek) het dwarsbomen van rechtszaken tegen de president door de president als volstrekt legitiem. De wil van de president is immers wet. Barr, die dit standpunt al decennia uitdraagt, werd door Trump aangenomen, nadat zijn vorige FBI directeur het onderzoek naar Russische inmenging in de verkiezingen niet had afgekeurd en dus was ontslagen. Ten derde, Persson laat op een knappe manier zien dat de omgang van de Trump administratie met de ramp in Puerto Rico en de COVID-19 crisis gelijkenis vertoont. Trump vertelde aan een journalist dat hij de coronacrisis had gebagatelliseerd ‘om paniek te voorkomen.’ Eerder, vlak na de ramp in Puerto Rico in 2017 had Trump de reddingswerkzaamheden een ‘enorm succes’ genoemd. Die reddingswerkzaamheden kwamen in werkelijkheid – naar Amerikaanse toestanden – maar moeilijk op gang. De val van Amerika is geen wetenschappelijke studie, maar een beschrijvend verhaal. Dit zorgt ervoor dat niet alle informatie even genuanceerd is. Wel krijgt de lezer een veelomvattende kijk op de Verenigde Staten. Tenminste, op dat wat er van Amerika over is...

JW

Links en Rechts in dialoog

Sidi Lukkassen

uitgeverij De Nieuwe Zuil,
2020; 356 blz.; € 20,-

Het is een feit dat Links en Rechts in de media zelden met elkaar in debat gaan, laat staan in dialoog. Door-gaans geven critici er de voorkeur aan over hun ideologische tegenstander te praten. Vrijwel altijd om die in negatief daglicht te stellen – steeds vaker zelfs te demoniseren. Zodanig dat geestverwanten die met de tegenstander praten, worden *gecanceled*. Dat laatste overkwam voormalig GroenLinks-parlementariër Zihni Özdiil toen hij eens breed lachend met de auteur van de voorliggende bundel op de foto ging. *Social media* ont-ploften en critici op links spraken er schande van.

Kennelijk wordt het steeds minder op prijs gesteld dat mensen die het ideologisch niet noodzakelijkerwijs met elkaar eens zijn, wel gewoon met elkaar in gesprek gaan. Voor Sid – we wisselen samen regelmatig van gedachten, dus ik neem de vrijheid hem bij zijn voornaam te noemen – was dat aanleiding om te onderzoeken of er iets tegen die trend valt te doen. Hij nodigde mensen, van wie hij wist dat ze met hem op een aantal punten van mening verschilden, uit om met hem daarover van gedachten te wisselen. Velen reageerden afwijzend, zo stelt hij zelf, maar er waren voldoende mensen die zich regelmatig in het publieke debat mengen die het wel een interessant experiment vonden – voldoende om een heel boek mee te vullen, zo bleek. Via *crowdfunding* stelden honderden begunstigers Sid bovendien in staat om het boek vervolgens ook te publiceren.

Voordat ik iets ga zeggen over de inhoud, eerst meer over Sid zelf. Afkomstig uit een ondernemersgezin, was

hij jarenlang raadslid voor de VVD in zijn woonplaats Dui-ven (vlakbij Arnhem). Tot zijn teleurstelling moest hij constateren dat in deze partij steeds minder herinnerde aan het conservatief-liberale profiel van vroeger. Oud-VVD-leider Frits Bolkestein leek er de laatste der Mohikanen te zijn geweest. Inmiddels heeft hij in talloze artikelen, enkele publicaties en een proefschrift gepoogd zich rekenschap te geven van de politieke trends van de afgelopen decennia. En hij concludeert dat er buiten de links-liberale mainstream steeds minder kritische geluiden hoorbaar zijn in het publieke debat. Was er in de tijd van de Verzuiling nog sprake van opinieleiders die elkaar scherp hielden, tegenwoordig is daarvan steeds minder sprake. En zelfs op social media worden kritische geluiden steeds vaker geweerd. Het is daarom tijd voor een hernieuwde zuilvorming: critici van de huidige mainstream dienen hun eigen mediakanalen te financieren en organiseren. Om zodoende het broodnodige tegenwicht te bieden aan een dreigende politieke mainstream die grote delen van de samenleving zich niet langer vertegenwoordigt. Met enige afgunst wordt nog gekeken naar de reformatorische zuil. Zich daarbij aansluiten is echter geen optie. Veel kritische denkers behoren tot het conservatieve katholicisme of zijn, zoals Sid zelf, van huis uit helemaal niet vertrouwd met de christelijke traditie. Zowel taalveld als levensstijl van deze lichte verschilt nogal van die gebruikelijk in reformatorische kringen.

Interessant aan deze groep denkers is dat ze op eigen kracht zoeken naar een alternatief voor een postmoderne cultuur zoals die sinds de jaren '60 van de vorige eeuw langzaam bezit genomen heeft van de Westerse wereld, Nederland inclusief. Vrijheid is ingeruild voor losbandigheid, klassiek-burgerlijke waarden en normen voor moreel relativisme, wederkerigheid voor slachtoferschap, de af-en-toe broodnodige confrontaties voor de neiging toch vooral te willen deugen, vrijheid van meningsuiting voor een cancelcultuur en nationale soevereiniteit voor ondemocratisch supra-nationalisme.

Over die thema's gaan ook de gedachtewisselingen die Sid heeft met een zeer gemêleerd gezelschap aan denkers en politici. Zo discussieert hij met Jan Cornillie van de Vlaamse SPA, over de cultuur die nodig is om een minimum aan solidariteit in onze samenlevingen te garanderen. Met de Gentse hoogleraar Maarten Boudry en de Vlaamse conservatief Othman el Hammouchi kruist hij de degens over de vraag in hoeverre de islam bedreigingen zijn voor onze cultuur. Met VVD-kamerlid Jan Middendorp wisselt hij van gedachten over de inperking van de vrijheid van meningsuiting door giganten als Google, Facebook en Twitter, en de invloed daarvan op publieke meningsvorming. Met de vrouwelijke imam Salima el Musalima deelt hij de zorgen over de toekomst van de vrijheid van meningsuiting. Met historicus Anton Jäger en cultuurondernehmer Chris van de Ven verschilt hij van mening over de vraag of politiek en media gedomineerd worden door links-liberale elites en of conservatieven daarbij worden uitgesloten.

Met studente en columniste Sujet Shams lijkt Sid het eens te zijn dat het dragen van een boerka ook in het Westen geen eigen keuze is van vrouwen, maar iets dat hen door radicaliserende elementen binnen de islam wordt opgelegd. Met voormalig SP-senator Ronald van Raak debatteert hij over vrijheid en de rol die kennis, de vrije markt en de staat daarbij dient te worden toegekend. Met historicus Peter Lamberts wisselt hij van gedachten over de spanning tussen exclusieve waarheidsclaims en de noodzaak tot compromissen in de politiek. Met ondernemer en criticus Kris Flores lijkt hij het eens dat er sprake is van een toenemende polarisatie tussen de burgerlijke middenklasse als hoeksteen van de samenleving enerzijds en elites die ondermijnende krachten vrij spel laten anderzijds. Zowel met de hervormde predikant Henk-Jan Prosman als de katholieke ICT-expert en vertaler Erwin Wolff komt het tot een stevige confrontatie over de toegevoegde waarde van het christelijk geloof voor de samenleving vroeger en nu – iets waar Sid niet bepaald van overtuigd lijkt te zijn. Maar die

bijdragen lijken me aanleiding te geven voor een diepgaander debat. Een aanzet daartoe biedt de prachtige gedachtewisseling met de wijsgeer Peter van Duyvenvoorde. Daar blijkt Sid een heel eind met zijn opponent te kunnen meegaan in de gedachte dat een cultuur die zich uitsluitend baseert op de rede – en geen ruimte laat voor het transcendente – geen toekomst heeft.

Beiden staan ze uiterst kritisch tegenover het rationalisme van de Verlichting. Openheid voor God, het goede, ware en schone zijn van levensbelang. De ervaring daarvan dient je echter gegeven te worden, je kunt er niet over beschikken, stelt Van Duyvenvoorde terecht. Sid blijkt voor een dergelijke bewering niet ongevoelig. Tekennend is dat hij zijn discussiepartner hier het laatste woord gunt. Hetzelfde geldt voor zijn mooie gedachtewisseling met politiek filosoof Berend van Daems over Kierkegaard en de dilemma's van toegeven aan de passies van het moment, ook als dat ten koste gaat van een wat minder enerverende relatie met je huidige vrouw. Berend pleit met Marcel Proust voor vasthouden aan de vreugde van gedeelde herinneringen.

Sid blijkt steeds opnieuw een gepassioneerd denker die zijn eigen opvattingen met verve uitdraagt. Daarbij worden een veelheid aan filosofische beschouwingen steeds opnieuw afgewisseld met een stortvloed aan feiten. Soms trekt hij zijn conclusies wel heel erg snel. Maar zolang er in het debat ook ruimte is voor tegenspraak is dat natuurlijk geen probleem. Sid is zondermeer een zelfstandig denker, met regelmatig uiterst prikkelende analyses van de wereld waarin wij leven. Iemand die ook ons graag uitdaagt om vanuit de christelijke traditie met antwoorden te komen die nu eens niet meegaan met de postmoderne geest van de tijd zoals zich die ook van veel christenen heeft meester gemaakt.

HvdB

Zoet eten, zoet praten...

'Het toppunt van integratie' noemde een D'66-raadslid het besluit van de plaatselijke moskee om openbare gebedsoproepen te gaan doen. Dit is op zijn beurt dan weer het toppunt van cultuurrelativisme, wat we van D'66 kennen. Het paradoxale van dit D'66-standpunt zit hem er overigens in dat christenen vooral moeten geloven achter de voordeur, maar voor moslims geldt dat het een toppunt van integratie als ze hun geloofsbelijdenis in de openbare ruimte van de daken schreeuwen. Vanuit de SGP en reformatorische kerken werd terecht maar vergeefs geageerd tegen gebedsoproepen om voor een vreemde god te knielen. Zo'n oproep is niet anders dan als loochening van Gods Naam op te vatten. De bewogenheid met het zielenheil van dorpsgenoten op weg naar de eeuwigheid moet hierin het zwaarst wegen.

Onder het motto 'zoet eten, zoet praten' worden ondertussen vertegenwoordigers van allerlei stromen uitgenodigd bij de jaarlijkse Iftar-maaltijd. Een uitnodiging moet vooral niet gezien worden als iets dat te maken heeft met de islam, zo wil men je doen geloven. Net als hun pakketten voor de voedselbank met Ramadan. Of zoals het betreden van de moskee zonder schoenen puur uit hygiëne zou zijn en niets met de islam te maken zou hebben. Het klinkt allemaal heel vriendelijk en aardig. 'Zoet eten, zoet praten'.

'We hebben er al lang op moeten wachten' zei de voorzitter van het moskeebestuur, die met zijn aanhang sinds de jaren '60 in ons dorp verblijft, na de aankondiging van de gebedsoproep. Aha, daar sprong de islamitische aap toch ineens uit de mouw. In plaats van werkelijk geïntegreerd, bleek dat men het moment rijp vond waarop zij een nieuwe islamitische standaard in de samenleving konden introduceren. 'Het is een kwestie van wennen' zo beet een van hen tegenstanders toe.

Onder aansturing van de Turkse Diyanet wordt ondertussen een strengere variant van de islam uitgerold dan men tot op heden aanhing. Het bestuur van de moskee werd gewisseld, want 'ze dansen teveel naar de pijpen van het gemeentebestuur'. De imam wordt al lange tijd om de vijf jaar gewisseld om 'niet te veel aan de westerse samenleving te wennen'. Tot zover de multiculturele samenleving in een dorpse samenleving.

Allemaal alarmsignalen, die ons zeer alert en waakzaam moeten maken als SGP'ers en het gebed tot God doet ontwaken of Hij een wederkeer in ons land wil werken tot Zijn Woord en Zijn geboden.

Drs. Peter Verheij RA, lid van de adviesraad van Zicht en tot 1 juni 2021 Wethouder Financiën, Jeugd, Economie, Buitenruimte voor de Gemeente Alblasserdam

Zicht

- Zicht, 47e jaargang (2021) nr. 2
- ISSN 0167-2150
- Het tijdschrift Zicht is een uitgave van de Guido de Brès-Stichting, het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.
- Zicht stelt zich ten doel de bevordering van een wetenschappelijk verantwoorde bezinning op actuele politieke en maatschappelijke ontwikkelingen, in het licht van de bijbelse grondslagen en reformatische levensbeschouwing. Het tijdschrift is opiniërend en thematisch van karakter.

Redactie

- Dr. J.O. van de Breevaart
- A. van Dijk MSc
- H. Krooneman MA
- B. Provoost MSc
- Drs. J.A. Schippers (secretaris en eindredacteur)
- Mw. J. Waaijenberg BA
- Mw. E.E. van de Weteringh
- Dr. K. van der Zwaag (voorzitter)

Adviesraad

- Ing. J.J. van Burg MSc
- J.M. ten Hove MA
- Dr. ir. H. Kievit
- Drs. J.D. Veldman
- Drs. P.J. Verheij RA

Redactieadres

Wetenschappelijk Instituut voor de SGP
Dinkel 7, 3068 HB Rotterdam
E-mail: wi@sgp.nl
Internet: wi.sgp.nl

Bestuur Guido de Brès-Stichting

- Dr. R. Bisschop
- Mr. drs. J. van den Brink
- Prof. dr. A. Goudriaan
- Ir. C. Hogenhout
- Mr. A. Klaassen (voorzitter)
- Ir. L. de Knegt
- Dr. A. van der Linden (secretaris)
- Mw. dr. H. Westerman-Dannenberg
- J.J. Zoeteman RA (penningmeester)

Bijdragen en auteursrechten

- Lezersbijdragen zijn van harte welkom. Graag vooraf auteursrichtlijnen en informatie over het redactiebeleid opvragen via het redactieadres.
- De auteursrechten voor de bijdragen in dit tijdschrift berusten bij de uitgeefster. Auteurs schrijven op persoonlijke titel.
- Aanbevolen citeerwijze: Zicht, 2021-1, p. 1

Recensies

- Boeken ter recensie zenden aan het bovengenoemde redactieadres.
- Ter recensie aangeboden boeken worden niet geretourneerd.

Vormgeving en druk

Grafisch centrum De Toren BV
te Nijkerk

Advertenties

Advertentietarieven zijn op aanvraag beschikbaar.
E-mail: wi@sgp.nl

Abonnementen

- De prijs voor een jaarabonnement bedraagt € 25,00 (vier nummers); studenten/SGP-j leden € 15,00. De prijs van een los nummer is € 8,50 (excl. verzendkosten).
- De prijs voor een digitaal jaarabonnement bedraagt € 25,00 (via WI-SGP); een losse digitale editie kost € 6,99 (via app Digibron Actueel).
- Guido-donateurs zijn automatisch abonnee van Zicht. De minimumdonatie bedraagt € 50,00 per jaar; studenten/SGP-j-leden € 30,00. Naast het tijdschrift Zicht ontvangen donateurs alle overige publicaties van het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.
- Een abonnement kan elk kwartaal ingaan. Abonnementen en donaties worden jaarlijks automatisch verlengd, tenzij voor 1 december een schriftelijk bericht van opzegging bij de administratie is ontvangen.

Abonnementenadministratie

- Wetenschappelijk Instituut voor de SGP
t.a.v. mw. B.B. van der Elst-de Weerd
Dinkel 7
3068 HB Rotterdam
telefoon 010-7200785
E-mail: wi@sgp.nl
- IBAN: NL04 RABO 0310 5325 82
t.a.v. Guido de Brès-Stichting te Rotterdam

Guido de Brès-Stichting

Wetenschappelijk Instituut SGP

Uw vermogen

verdient veiligheid, flexibiliteit en een vast gegarandeerd rendement van 2,5%

Ons bedrijf biedt haar (aspirant-)klanten veilige, flexibele, goed renderende investeringsmogelijkheden voor (tijdelijk) overtollig vermogen. Alle eigen en toevertrouwde gelden investeert zij in haar onroerendgoedportefeuille in Nederland, Duitsland, Florida, Engeland en Schotland. Bij ons inkoopbeleid richten we ons op goed gelegen en goed verhuurd onroerend goed, waarbij we een maximale spreiding beogen.

Momenteel bieden we onze klanten afhankelijk van de opzegtermijn tussen de 1% en 2,5% op jaarbasis. Uiteraard hebben we de afgelopen jaren al onze klanten de rente en aflossing uitgekeerd.

Van Dam, Van Dam & Verkade

INVESTEREN IN ONROERENDE ZAKEN

Net als in Kuypers dagen is de werkelijkheid ingewikkelder, loopt de principiële scheidslijn wel door ons hart, maar niet per se langs partijlijnen, en is er meer nodig dan kloven aanwijzen.

Prof. dr. George Harinck

Zie het artikel op **pagina 44**.

ECPM FOUNDATION

Guido de Brès-Stichting
Wetenschappelijk Instituut SGP